

Ihmiset ja tilat Luostarinmäen museokorttelin joulu- näyttelyssä

Oona Sarkki
Pro gradu -tutkielma
Kulttuurien tutkimuksen tutkinto-ohjelma, etnologia
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Huhtikuu 2026

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Pro gradu -tutkielma

Kulttuurien tutkimuksen tutkinto-ohjelma, etnologia

Oona Sarkki

Ihmiset ja tilat Luostarinmäen museokorttelin joulunäyttelystä

Sivumäärät: 71

Tutkielman aiheena on Luostarinmäen museokorttelissa vuonna 2024 esitetty joulunäyttely. Joulunäyttely on museon uudistuessa saanut uutta tekniikkaa sekä uudet näyttelytekstit. Tutkimuskysymyksenä esitän, mitä asioita Luostarinmäen joulussa esiintyy. Kysymyksen avulla tutkin näyttelyssä esiintyviä jouluun liittyviä elementtejä, sekä ihmisiä, joita siinä esitetään.

Tutkimusaineistoni koostuu näyttelystä otetuista kuvista sekä näyttelyteksteistä. Käsittelem näitä multimodaalisen teorian valossa. Museonäyttelyt koostuvat eri elementeistä, jotka muodostavat merkityksiä toistensa vuorovaikutuksessa eli intersemioosissa. Aineiston analyysimenetelmänä hyödynnän sisällönanalyysiä, jonka avulla kategorisoin joulunäyttelyssä esitetyjä ihmistyyppisiä ja interiöörejä.

Joulunäyttely toimii todisteena historiallisesta jatkumosta museon omista perinteistä ja onkin luonteeltaan hyvin kerroksellinen. Luostarinmäen joulussa aineiston perusteella esiintyy paljon talonpoikaiskulttuuriin liitettyjä elementtejä, sekä uudempia perinteitä. Erilaisten henkilöhistorioiden ja heidän jouluunsa liittyvien tuokiokuvien ja tunnelmien myötä näyttely kattaa monenlaisia historiallisia ilmiöitä ja ajanjaksoja. Näyttelyssä esitettyjen ihmisten kirjo on laaja, joka kertoo alueen monivivahteisesta asutushistoriasta.

Avainsanat: jouluperinne, talonpoikaiskulttuuri, asutushistoria, näyttelyt

Sisällysluettelo

1	Johdanto	3
1.1	Johdatus aiheeseen	4
1.2	Luostarinmäki pähkinäkuoressa	5
1.2.1	Luostarinmäen ja museon historia	5
1.2.2	Luostarinmäen uusi perusnäyttely ja joulunäyttely	8
2	Teoreettinen viitekehys	11
2.1	Aiempi tutkimus	12
2.1.1	Arjen ja juhlan tutkiminen etnologiassa	12
2.1.2	Museot etnologisessa tutkimuksessa	16
2.2	Tilat ja interiöörit tutkimuskohteina	19
2.3	Museot multimodaalisina merkityksen muodostajina	23
3	Aineisto, menetelmät ja tutkimusetiikka	25
3.1	Luostarinmäen jouluku 2024	26
3.2	Sisällönanalyysi	28
3.3	Tutkimusetiikka	31
4	Henkilötarinat ikkunoina Luostarinmäen arkeen ja juhlaan	32
4.1	Ammattimiehiä ja käsityöläisiä	33
4.1.1	Luostarinmäen käsityöläiset	33
4.1.2	Leipurinkisälli Johan Helin	35
4.1.3	Muurarimestari Wennerqvistin perhe	38
4.2	Naiset elannonhankkijoina	40
4.2.1	Luostarinmäen naiset	40
4.2.2	Kupariseppämestarin leski Johanna Sjöberg	42
4.2.3	Merimiehen vaimo Maria Österman	43
4.3	Lasten elämää	46
4.3.1	Luostarinmäen lapset	46
4.3.2	Koululainen Johan Marjalin	47
4.3.3	Kirvesmiehen tytär Agata Carelin	49
4.4	Yhteiskunta muutoksessa	52
4.4.1	Luostarinmäen uudemmat asukkaat	52
4.4.2	Hatuntekijä Ida Peltonen	52
4.4.3	Sirkustaiteilija Arvo Avenius	55
4.4.4	Kanervon veljekset	57
5	Johtopäätökset	60
	Lähteet	65

1 Johdanto

1.1 Johdatus aiheeseen

Tässä tutkielmassa tarkastelen *Luostarinmäen joulu* -näyttelyä, joka oli esillä aikavälillä 30.11.-31.12.2024 Luostarinmäen museokorttelissa. Luostarinmäen museokortteli on ollut toiminnassa jo yli kahdeksankymmentä vuotta eli vuodesta 1940 lähtien. Se tunnettiin pitkään käsityöläismuseona, jossa esiteltiin erilaisia jo museon avausaikana katoamassa olleita käsityöläisammatteja elävien verstaiden ja museossa työskentelevien käsityöläisten avulla. Käsityöläisyys ja Luostarinmäki ovat yhdistyneet ihmisten mielissä pitkään, ja sen on luonut omanlaisia ennako-oletuksia alueen historiasta. 2020-luvun alkupuolella museo kävi läpi suuria muutoksia, kun perusnäyttely uudistettiin kokonaan. Nimi vaihdettiin Luostarinmäen museokortteliksi heijastelemaan museon uusia tuulia. Muutosten myötä käsityöläisyyteen liittyvästä imagosta pyrittiin uuden tutkimuksen valossa siirtymään vähitellen kauemmas, ja sen rinnalle nostettiin alueen asukkaiden arkielämä ja erilaiset elämäntarinat. Uudistuneeseen perusnäyttelyyn lisättiin näyttelytekstejä, teemanäyttelyitä, toiminnallisia interiöörejä, sekä parannettiin kulkureittejä ja opasteita. Uusi perusnäyttely avautui kesäkuussa vuonna 2022. (Kuronen 2025.)

Asukkaiden keskiöön nostaminen tapahtui tuomalla museointeriööreihin näyttelytekstejä, joissa kerrottiin oikeasti alueella asuneista henkilöistä. Jokaiseen museotaloon lisättiin tarinallisia tuokiokuvauksia, jotka ovat kaunokirjallisia, fiktiivistä ja todenmukaista tietoa yhdisteleviä elämäkerrallisia tekstejä alueella asuneista, työskennelleistä tai vaikuttaneista henkilöistä (Henttula 2022). Käsityöläisten lisäksi niissä esiintyy asukkaiden suuri kirjo. Luostarinmäen museokorttelin perusnäyttelyn uudistuminen ja sitä mukaa myös joulunäyttely kertoo myös historiantutkimuksen muutoksesta ja asukkaisiin liittyvistä tiedoista. Erityisesti viimeisten vuosikymmenien aikana historiantutkimuksen keskiössä on yhä enemmän ollut aikaisemmin näkymättömiä ja unohdettuja, kuten naisia ja lapsia (Vainio-Korhonen 2001, 187.) Sosiaal historian ja menneisyyden ihmisten toimijuuden esiin nostaminen näkyy myös museokorttelissa erilaisten näkökulmien ja kirjaviiden elämänkohtaloiden esittämisellä.

Tutkimukseni tehtävänä on tarkastella Luostarinmäen museokortteliin sijoittuvan joulunäyttelyn osia ja analysoida, miten näyttely kertoo kaupunkiasumisesta ja sen historiasta. Tutkimuskysymykseni on, mitä Luostarinmäen joulussa esitetään ja millaisia elementtejä eri osiot sisältävät. Edelleen kysyn myös, miten historiallisia henkilöitä esitetään näyttelyssä ja pohdin, millaista joulua alueella esitetään viettäneen ja mitä se kertoo alueen ihmisistä. Tarkastelen

sekä interiöörien asetteluja ja esineitä että näyttelytekstejä, jotka kertovat joulunäyttelyn ihmisistä: miten alueen asukkaiden elinkeinoista ja elämästä kerrotaan ja miten alueen yli satavuotinen historia esitetään heidän kauttaan. Alueen omaleimaisuuden lisäksi näyttelyssä esiteltyjen ihmisten tarinat kertovat erilaisista yhteiskunnallisista ja historiallisista ilmiöistä, jotka ovat laajennettavissa koskemaan koko kaupungin väestöä. Tutkimuskohdetta dokumentoin valokuvaamalla ja videoimalla museointeriöörejä, sekä tallentamalla näyttelytekstejä. Luostarinmäen museokortteli on tullut minulle tutuiksi museossa tekemieni töiden avulla, joka vaikuttaa tutkimuksen eri prosesseissa.

1.2 Luostarinmäki pähkinäkuoressa

1.2.1 Luostarinmäen ja museon historia

Luostarinmäen alueen historia yltää yli 200 vuoden taakse. Se on toiminut monenlaisessa erilaisessa roolissa: maalaismaisena asuinalueena, kaupunkipalon suojapaikkana, purku-uhana olevana “slummina” sekä käsityöläisyyttä vaalivana kulttuurihistoriallisena museona ja kulttuuriperintökohteena. Luostarinmäen kasvot ovat siis näyttäneet eri aikoina hyvinkin erilaisina ja kaupunkilaisten suhtautuminen alueeseen ollut vaihtelevaa. Jotta Luostarinmäen museokorttelia pystyy tutkimaan kokonaisvaltaisesti, tulee sen historia ja erilaiset vaiheet ottaa huomioon. Museona ja kulttuuriperintökohteena alue on toiminut yli kahdeksankymmentä vuotta. Koska myös museo on toiminut jo niin pitkään, on se ehtinyt jo itsessään luoda tulkintoja liittyen alueeseen ja sen historiaan. Museon pitkä menneisyys on yhteydessä alueesta muodostuneihin kuviin ja tulkintoihin.

Luostarinmäen alueen asuttaminen alkoi, kun tontteja alettiin lunastamaan alueelta 1770-luvulta lähtien. Syynä silloisen suurimmaksi osaksi pelto- ja laidunmaana käytetyn maa-alueen uudelleen kaavoittamisessa oli kaupungin väestönkasvun aiheuttama tonttipula. Kaupungin kasvun myötä myös muita Turun laitakaupungin alueita alettiin kaavoittaa asumistarkoituksiin erityisesti sellaisia asukkaita varten, joille oman tontin sijainti kaupungin keskustassa ei ollut välttämätön. Näitä ammatteja olivat esimerkiksi kirvesmiehen, merimiehen, laudankantajän, ajurin ja pakkaajan ammatit, joiden edustus näkyikin Luostarinmäen ensiasukkaiden joukossa runsaana. Erityisesti alue tunnettiin kirvesmiesten asuinalueena, joita tulikin kaupunkiin 1700-luvun lopulla laivatelakalle ja rakennustyömaille. Moni Luostarinmäeltä tontin lunastaneista saapui kaupunkiin Turun lähistöltä maaseudulta. Kotikaupunkeja olivat

useimmiten Sauvo, Paimio ja Kaarina. Useammalla saattoi olla jo maaseudulta opitut taidot kirvesmieheen ammattiin, jolloin se oli luonnollinen vaihtoehto elannon hankkimiselle. (Viitaharju 1990, 92–96.)

Koska moni Luostarinmäeltä tontin lunastanut saapui alueelle maaseudulta, näkyi se myös heidän asumisessaan. Moni suosikin kotipitäjiensä rakennusten pohjakaavoja, ja taloista tuli vuosien varrella perinteisiä paritupia. Alueelle muuttaneilla kirvesmiehillä oli tietotaitoa rakentaa talonsa itse. Taloja rakennettiin usein alueen sisältäpäin, eli alueelta tontin lunastanut henkilö tai perhe saattoi asua alueella rakennusajan vuokralla. Talojen hirsistä löytyneiden siirtomerkkien myötä voitiin päätellä, että tonttien rakennukset ovat usein siirretty toisaalta valmiiksi rakennettuina. Oli esimerkiksi nopeampaa ja helpompaa ostaa valmis sauna, riihi tai aitta ja siirtää se tontille. Ensimmäiset rakennukset rakennettiin Luostarinmäen rinteeseen alareunaan eli nykyisen Sirkkalankadun kohdalle. Rakentaminen oli siellä helpompaa, sillä maa oli tasaisempaa ja hietaisempaa. Suojakseen rakennukset saivat tuohikattoja, joita muutamia on edelleen Luostarinmäen museoalueella nähtävissä. Tuohikattojen painoksi laitettiin joko kaupungin laidunmaalta nostettua turvetta tai sitten omalta tontilta louhittuja pieniä kivenlohkareita. Tontit suljettiin aidoilla, ja ne muodostivat suojaisia umpipihoja. (Viitaharju 1990, 98–108.) Maalaismaisuudesta kertoo myös se, että alueella elettiin pitkälti omavaraisesti ensimmäisenä vuosisatana. Umpipihoilla pidettiin kaikenlaisia eläimiä, joista saatiin hyödykkeitä. Lisäksi pihapiireissä kasvatettiin omaan käyttöön vihanneksia ja juureksia, kuten kaalia ja nauriita. Vielä 1900-luvun alkupuolella alueelta otetuissa valokuvissa asukkaiden pihoilla sijaitsee reheviä kasvimaita, joten jossain määrin jonkinlainen omavaraisuus on pysynyt alueelle ominaisena vielä vuosisadan vaihteessa.

Vuoden 1827 Turun palon jälkeisinä vuosina alueelle muutti erityisen suuri määrä vuokralaisia. Alueen asukaslukumäärä kasvoi vuoteen 1830 mennessä 284:stä 427:ään henkilöön. Vuosien varrella alkoi Turun kaupunki kasvaa Luostarinmäen ympärille, ja vuoteen 1860 mennessä se jäi uuden asutuksen puristuksiin. Pian aluetta uhkasi uusi asemakaava, jonka mukaan Luostarinmäen vanhat talot tulisi purkaa ja rakennuttaa uusiksi. Alue jämähti asukkaineen paikalleen, eikä uutta enää rakennettu. Rakennukset jäivät vanhanaikaisiksi ja alueesta puhuttiin “slummina”. Vuosina 1850–1860 enemmistö talonomistajista oli leskiä. 1870-luvusta lähtien kuitenkin taloja myytiin uusille omistajille, jotka korjasivat ja modernisoivat talojaan, sekä tekivät niistä paloturvallisempia. Omavaraistaloudesta alettiin väistyä pikkuhiljaa, mikä näkyi leivinuuneista luopumisena ja kotieläinten pidon lakkaamisena. Vuokralaisten määrä kohosi huimasti. Muutoksista huolimatta erityisesti vuokra-asunnot pysyivät vaatimattomina

ja huonokuntoisina. Lisäksi aluetta varjosti koko ajan purku-uhka. Jo 1860-luvulla hävisivät reunatontit, ja 1900-luvulle tultaessa asemakaava vei mukanaan nykyisen Sirkkalankadun kohdalla sijainneen tonttirivin. 1910-lukuun tultaessa taloista kaksi kolmannesta myytiin Turun kaupungille, kunnes kaupunki lunasti loput asemakaavaa toteuttaakseen 1920–30-luvuilla. (Viitaharju 1990, 118–135.)

Luostarinmäen alueen säilyttämisestä heräsi kaupungin kotiseututyöstä kiinnostuneilla ja asiasta alettiin käydä keskusteluita lehdissä. 1900-luvun alkupuolella oli Puolalanmäellä purettu Luostarinmäen alueen kanssa samanlainen, “slummiksi” tituleerattu alue, joka oli saanut liikkeelle maalareita ja valokuvaajia tallentamaan vanhaa Turku. Ensimmäisenä lehtori Julius Finnberg otti aiheeksi alueen ulkoilmamuseoksi muuttamisen vuonna 1911 Turun Sanomissa. Romanttisella kuvauksellaan hän vetosi lukijoiden tunteisiin ja korosti alueen merkitystä kokonaiskuvana vanhasta Turusta. Kirjoitus herätti aikalaisissa runsaasti kiinnostusta ja aiheutti lisää mielipidekirjoituksia aiheesta. Keskusteluun liittyivät Turun kulttuurielämän johtavia hahmoja, kuten Victor Westerholm ja Axel Haartman, sekä luostarinmäkeläisiä itse. Kannanottoja käytiin puolesta ja vastaan samaan aikaan kun aluetta tallennettiin kuvaamalla ja maalaamalla. Esimerkiksi Hj. Renvall kuvasi aluetta laajalti vuonna 1912 ja esitteli tuotoksiaan valokuvanäyttelyssä. Keskustelut jatkuivat pitkään, kunnes vuonna 1937 tultiin päätökseen säilyttää alueelta kahdeksan rakennusta Käsityöläismuseon tarkoituksiin. (Laaksonen 1990, 40–56.)

Samana vuonna, kun Luostarinmäen kohtalosta päätettiin, palkattiin Irja Sahlberg alun perin Turun historiallisen museon apulaiseksi. Hänen tehtäväkseen tuli kerätä tietoja ja esineistöä tulevaa Käsityöläismuseota varten, jonka myötä Sahlberg tutki paljon Luostarinmäen alueen historiaa ja käsityöläisyyttä. Suunnitellessa museota haluttiin nostaa käsityöläiset keskiöön asiantuntijoiksi kertomaan tekemästään työstään. Museointeriöörejä tehtiinkin ammattien syvädokumentointina käsityöläisten kanssa. Esimerkiksi kammantekijä Emil Ahlrot luovutti verstaansa museon käyttöön, sekä jäi työskentelemään museoon käsityöläiseksi. (Sjöberg-Pietarinen 1990, 9–11.) Rakennukset olivat pitkälti 1930-luvun asussa, minkä takia talot haluttiin palauttaa entiseen asuunsa ja kuntoonsa. Kansanomaisen rakennusperinteen asiantuntijana Sahlberg teki paljon tutkimuksiinsa perustuvaa entisöinti- ja palauttamistyötä museossa niin rakennusten ulko- kuin sisäpuolelle. Edelleen museon toteuttamisesta saadaan kiittää Irja Sahlbergiä, joka teki töitä Turun historiallisessa museossa yli 30 vuotta. Museon avajaisia vietettiin 29. Kesäkuuta vuonna 1940, jolloin valmiina oli yli kymmenen verstasta sekä

kirvesmiehen ja muurarin asunnot. Myöhemmin museoalueeseen liitettiin loput alueen vanhasta rakennuskannasta vuonna 1956. (Vuorio 2023 8–9; Sjöberg-Pietarinen 1990, 13.)

1.2.2 Luostarinmäen uusi perusnäyttely ja joulunäyttely

Museo koki laajan muutoksen muutama vuosi sitten, kun sen perusnäyttely uudistettiin kokonaan ensimmäistä kertaa museon historiassa vuosivälillä 2020–2022. Uudistuksessa myös museon nimi muutettiin Luostarinmäen Käsityöläismuseosta Luostarinmäen museokortteliksi. Uudistus koski kaikkia museon interiöörejä, jonka lisäksi myös museon ulkoalueella tehtiin toimenpiteitä. Perusnäyttelyssä fokus siirtyi käsityöläisyydestä alueella asuneisiin ihmisiin ja heidän monenkirjaviin elämänkohtaloihinsa. Samalla myös museon nimi muutettiin Luostarinmäen käsityöläismuseosta Luostarinmäen museokortteliin. Uudisnäyttelyn rakentamisessa aluetta tutkittiin monipuolisesti ja runsaasti. Erityisesti alueella asuneita ihmisiä ja heidän elämäntarinoitaan kartoitettiin mahdollisuuksien mukaan esimerkiksi kirkonkirjoja tutkimalla. Perusnäyttelyn uudistuksen myötä suurin osa Luostarinmäen museointeriööreistä sai alueella asuneisiin ihmisiin pohjautuvia kaunokirjallisia tuokiokuvauksia, joiden avulla museokävijöille valaistaan erilaisia historiallisia teemoja ja ilmiöitä. (Henttula 2022.)

Näyttelyuudistuksen parissa työskennelleet amanuenssi Maiju Tuisku ja näyttelytoiminnan intendentti Susanna Hujala kertovat Turun museokeskuksen podcastissa *Kujalla (2022)* näkökulman painopisteen muuttuneen uudistuneessa näyttelyssä työikäisistä miehistä kaikenlaisiin Luostarinmäellä asuneisiin henkilöihin. Käsityöläisteemaa ei kuitenkaan ole jätetty taakse, vaan sitä pidetään edelleen museon vahvuutena. Uudessa perusnäyttelyssä esille pääsee eri alojen ammattilaisten lisäksi myös vanhuksia, naisia ja lapsia. Lisäksi myös alueen uudempi aika on otettu huomioon, ja näyttelyistä löytyykin henkilösidosia 1980-luvulle saakka. Henkilösidosia on yhteensä 50. Näyttelyn tekijöiden mielestä näyttelyteksteille on museossa syntynyt tarve siksi, että nykyihminen on vieraantunut museointeriööreissä ja käsityöläisverssaissa olevista esineistä. Tuisku mainitseekin, että kun museo avautui vuonna 1940 asiakkaat osasivat lukea museointeriöörejä paremmin, sillä näkivät niissä luultavasti tutumpia esineitä läheisemmän historian vuoksi. Nykyään kuitenkin monet esineet ja ilmiöt voivat olla katsojalle täysin vieraita, joka vaikeuttaa niiden tulkitsemista. (Kujalla 2022.)

Uudistuneita näyttelytekstejä lisättiin perusnäyttelyn uudistuksessa jokaiseen museotaloon. Näyttelytekstit ovat linkittyneitä historiallisiin luostarinmäellä asuneisiin henkilöihin, ja ne

koostuvat kahdesta toisiinsa sidoksissa olevista teksteistä: tuokiokuvauksesta ja informoivista asiateksteistä. Tarinalliset tuokiokuvaukset ovat kaunokirjallisia, fiktiivistä ja todenmukaista tietoa yhdisteleviä elämäkerrallisia tekstejä alueella asuneista, työskennelleistä tai vaikuttaneista henkilöistä (Henttula 2022). Neutraalit, informoivat asiatekstit taas kertovat asiakkaille lisää erilaisista yhteiskunnallisista tai historiallisista ilmiöistä liittyen kuhunkin interiööriin ja siellä esitellyyn historialliseen henkilöön. Näyttelytekstien lisäksi perusnäyttelyyn tehtiin myös erillisiä teemanäyttelyjä, missä asiakkaat pääsevät syventymään entistetään tiettyihin teemoihin. Näitä ovat *Muistojen koti* ja *Kotirannassa ja kaukomailla*. Muistojen koti -näyttelyssä kerrotaan Luostarinmäellä museon rinnalla asuneista asukkaista eli siis heistä, jotka ovat asuneet vuokralla museoalueella sen jälkeen, kun museo avautui vuonna 1940. Kotirannassa ja kaukomailla -näyttelyssä kerrotaan taas merenkulusta ja merimiesten ammatista.

Perusnäyttelyn uudistuksessa museoon tehtiin toiminnallisia interiöörejä, joissa museokävijät pääsevät esimerkiksi koskettelemaan, rakentamaan, pelailemaan ja leikkimään. Toiminnalliset näyttelykokonaisuudet ovat suunnattu kaikenikäisille asiakkaille. Kokonaisuuksia on yhteensä kolme, ja ne ovat sijoitettu eri puolille museoaluetta. Kaksi kokonaisuudesta sijoittuu erillisiin interiööreihin, mutta kolmas kattaa kokonaisen museopihan. Museoalueen numeroitujen pihojen mukaan pihalle viisi on tehty useampia lapsiasiakkaita palvelevia interiöörejä. Kokonaisuus on nimetty *Lasten Luostarinmäeksi*. Toiseen lasten pihan toiminnalliseen tilaan kuuluvaan rakennukseen on sijoitettu uudistuneessa näyttelyssä tupa, kellosepän verstaas sekä erilaisia tehtäviä, jossa asiakkaat pääsevät pohtimaan esimerkiksi ihmisten arkeen tai käsityöläisyyteen liittyviä kysymyksiä. Näiden leikkiin kannustavien interiöörien lisäksi huoneissa on pieniä tietoiskuja alueeseen ja sen edustavaan aikaan liittyvistä asioista ja ilmiöistä. Myös pihalta löytyy erilaisia puisia leikkikaluja, ämmänlänget ja ämpärit, sekä vanhanajan pelejä kuten hevosenkenkien heittelyä ja renkaan pyörittämistä kepillä. Luostarinmäen pihalle seitsemän on sijoitettu toiminnallinen interiööri, nimittäin krouvi. Krouvissa asiakkaat pääsevät pelaamaan tammea tai dominoa, tai nauttimaan ylipäättään krouvin tunnelmasta lisätyn äänimaiseman avulla. Viimeinen toiminnallinen interiööri on sijoitettu pihalle kaksitoista. Näyttelykokonaisuus on nimeltään *Oman katon alle* ja esittelee perinteisiä rakennusmenetelmiä. Täällä asiakkaat pääsevät esimerkiksi kokeilemaan hirsisalvoksien kasaamista tai tunnustelemaan erilaisia rakennusmateriaaleja.

Uuden perusnäyttelyn mukana lisätiin museoon myös paljon uutta tekniikkaa. Näistä tärkeänä mainintana on esimerkiksi valaistuksen parantaminen. Erityisesti talviaikaan museointeriöörit olivat pitkälti pimeitä. Valvojilla ja oppailla oli taskulamput, joilla voitiin osoittaa asiakkaille

kiintokohteita. Näyttelyuudistuksen myötä jokaiseen museointeriööriin lisättiin valoja niin asiakkaita kuin henkilökuntaa helpottamaan. Jotkut interiöörit jätettiin taas tarkoituksella pimeäksi interiöörin yöaikaa korostamaan. Ennen perusnäyttelyn uudistusta joissakin museointeriööreissä oli talviaikaan oikeita kynttilöitä, joita piti vahtia. Paloturvallisuuden takia onkin hyvin luontevaa, että näyttelyuudistuksen jälkeen museossa siirryttiin käyttämään led-kynttilöitä ja oikeat kynttilät poistuivat interiööreistä kokonaan. Valaistuksen lisäksi museoalueelle ja -interiööreihin lisättiin ääni- ja tuoksumailmaa. Kaiuttimista kuuluu erilaisia elämiseen ja arkeen liittyviä ääniä. Interiööreissä voi kuulla esimerkiksi työnteon ääniä: saksilla leikkaamista tai rukilla kehräämistä. Alueen pääkadulla taas kuuluu erilaisia katumaisemaan kuuluvia ääniä, kuten lasten naurua tai koiran haukuntaa. Talviaikaan raita vaihdetaan, ja äänimaisemassa kuuluukin lumen narskunta kenkien alla ja reen jalasten aiheuttamat äänet. Lisättyjä tuoksujä ovat esimerkiksi museon leipomossa erilaiset mausteet, tallissa hevosen lanta ja merimiesnäyttelyssä terva. Erilaiset hajut, äänet sekä valaistukset ovat sidoksissa uusiin tuokiokuvauksiin. Uusi Luostarinmäen perusnäyttely onkin siis hyvin moniaistinen kokemus.

Luostarinmäen museokorttelilla on pitkät perinteet joulunäyttelyiden pystyttämässä. Ensimmäistä kertaa museossa joulu näkyi Irja Sahlbergin johtamana vuonna 1947. Tällöin tuvat koristeltiin erilaisin joulukoristein kuten olkikruunuin, joululinnuin sekä havuin. Näiden lisäksi myös yhden tuvan lattialle oli levitelty jouluoljet. Koristeiden ohelle Sahlberg alkoi myöhemmin asettaa joulukattauksia interiööreihin, erityisesti Merimiehentaloon. Merimiehentalossa poltettiin jouluna myös takassa tulta siihen saakka, kun muuriin asennettiin sähkölämmitys. Joulukattauksissa käytettiin museossa pitkään oikeita ruokia, jotta joulun tuoksut ylsivät myös interiööreihin. Vasta vuoden 2025 joulunäyttelyssä siirryttiin kokonaan pois oikeiden ruokien käyttämisestä näyttelyssä. Jouluiset kattaukset kehittyivät vähitellen, ja niitä täydenneltiin vuosien kuluessa. Ideoita joulunäyttelyyn Sahlberg sai omalta tuttavapiiriltään. (Sjöberg-Pietarinen 1990, 32–36.) Nykyäänkin vielä Luostarinmäen joulunäyttely pohjautuu kansanomaiseen joulunviettoon, jossa on mukana myös maaseutukulttuuriin liittyneitä tapoja ja uskomuksia (Kostet ja Puhakka 2001, 33).

Joulunäyttely on pysynyt samanlaisena joulusta toiseen, mutta perusnäyttelyn uudistuksessa se sovitettiin siihen sopivaksi. Museokävijälle merkityksellinen ero on joulunäyttelyyn tehdyt perusnäyttelyn kanssa samantyylliset todenmukaista ja fiktiivistä tietoa yhdistelevät elämäkeralliset tuokiokuvaukset, jotka pohjautuvat alueella asuneisiin historiallisiin henkilöihin. Perusnäyttelyn mukaisesti tuokiokuvauksissa esiintyy monenlaisia ihmistyyppejä: käsityöläisiä, naisia ja lapsia. Jouluisissa tuokiokuvauksissa esiintyvät ovat kaikki jo tuttuja

perusnäyttelystä, mutta joulunäyttelyä varten museon työntekijät ovat kirjoittaneet heistä uudet, jouluaikaan sijoittuvat tuokiokuvaukset. Tutkimushetkellä joulunäyttelyn kohteita oli yhteensä yhdeksän, joissa jokaisessa oli tuokiokuvaus. Luostarinmäen joulussa yhdistyy niin museon omat perinteet jouluun liittyen, sekä uuden perusnäyttelyn tuomat uudistukset.

2 Teorettinen viitekehys

2.1 Aiempi tutkimus

2.1.1 Arjen ja juhlan tutkiminen etnologiassa

Kansatiede, jonka tieteenala toimii nykyisin etnologian nimikkeellä, kehittyi 1800-luvulla muuttuvan yhteiskunnan ja ajan kansallisromanttisten ajatusten leimaamana. Päämääränä oli rakentaa kansakuntaa ja etsiä sille identiteettiä kansaa ja sen elämäntapaa tutkimalla. Kansanrakennukset, -puvut ja -tavat nähtiin symboloivan alkuperäistä ja aitoa suomalaisuutta, joka oli vastakohtana kaupungistumiselle. Niiden kerääminen ja säilyttäminen nähtiin tärkeäksi tehtäväksi, joka loi tarpeen kansanelämään ja sen aineettomaan ja aineelliseen kulttuuriin kohdistuville museokokoelmille. Tutkimuskohteiksi valikoitui aluksi kaksi kohderyhmää: suomalaisen talonpoikaväestön ja sukukansat. Talonpojat edustivat aitoutta ja alkuperäisyyttä, vanhoillista kansankulttuuria, jonka koettiin olevan katoamassa muuttuvan yhteiskunnan vuoksi. Tutkimuksella kartoitettiin elinkeinoja, hengellistä elämää ja erilaisia arkeen ja juhlaan liittyviä tapoja ja perinteitä. Homogeenisenä nähdyt sukukansat taas vahvistivat suomalaisuutta. Aluksi keräystoiminta oli luonteeltaan harrastusmaista, kunnes viimeistään 1800-luvun loppupuolella sitä alettiin harjoittaa tieteellisesti venäläisten ja saksalaisten mallien mukaan. Kansatieteilijät tekivät tutkimusmatkoja niin maan sisäisesti kuin sukukansojen keskuuteen, ja keräsivät aineistoa ja esineistöä innokkaasti täyttämään museoiden ja perinnearkistojen kokoelmia. Tutkimusmatkat olivat vahvasti kansallisia ja ideologisia projekteja. (Lehtonen 2005, 11–18.)

Tieteenala ei kuitenkaan kauaa pysynyt muuttumattomana, vaan tutkimuskohteet vaihtuivat yhteiskunnan muutosten mukaan. Tutkimuksen keskiössä olleiden talonpoikien roolit ja tavat muuttuivat, maa kaupungistui nopeasti ja väestössä tapahtui rakenteellisia muutoksia. Esimerkiksi laajaa tutkimusta maaseudun muutoksista ja teollisuustyöväestä teki professori Ilmar Talve uudessa kansankulttuurin yleisesityksessään *Suomen kansankulttuuri* (1979), jossa uutta oli kaikkien yhteiskuntaryhmien huomioiminen ja tarkastelun ulottaminen kirjoitushetkelle saakka. Talonpoikien sijasta tutkittavaksi tuli kaupunkilaiset ja erityisesti työväestö. Työväestön lisäksi tutkimuskohteina saattoi olla luontoiselinkeinon harjoittajia, kalastajia tai poronhoitajia. 1900-luvun puolessa välissä tutkittiin muutoksia, miten vanha oli kadonnut ja mitä sen tilalle oli tullut. 1960-luvulla yleistyi pienyhteisötutkimukset ja kenttätyöt, jolloin myös tutkijan rooli koki uudistuksen laskeutuessaan tutkittavien kanssa samalle tasolle. Kansatieteellisessä tutkimuksessa heijastui yhteiskunnan individualismi, tutkimuksen keskiöön taas nousivat etniset vähemmistöt, naiset ja erilaiset marginaaliryhmät. Tutkimuksella

pyrittiin puuttumaan yhteiskunnan epäkohtiin ja paljastaa piilossa olleita arkielämän piirteitä ja rakenteita. Samoihin aikoihin kansatieteen yliopisto-opetus laajeni. 1900-luvun loppupuolelle tultaessa aineistot kasvoivat suuresti ja tutkijalle tuli tärkeäksi olennaisen tunnistaminen epäolennaisesti. Lisäksi tieteenalassa vaadittiin yhä enemmän laadullista tutkimusotetta, ja esimerkiksi Ruotsissa kehitelty kulttuurianalyysi korosti nyt yhä enemmän subjektiivisuutta objektiivisuuden sijaan. (Lehtonen 2005, 14–24.)

Juhlan tutkimuksessa erityisesti joulun on hyvin perinteinen tutkimusaihe kansatieteessä ja etnologiasa. Kansatieteessä joulua on tutkittu osana talonpoikaiskulttuuria “tyyppitarkasteluna”. Laajaa tutkimusta talonpoikaisten viettämästä joulusta Suomessa ovat tehneet esimerkiksi Kustaa Vilkuna (1946) ja Ilmar Talve (1979). Joululla on esimerkiksi Talven mielestä juurensa monissa vuoden loppuun liittyvissä juhlissa kuten kekrissä, josta monet piirteet ovat siirtyneet jouluun (Talve 1979, 253). Vilkunan mukaan kekriä tai köyriä vietettiin sadonkorjuun päättäjaisjuhlana, kun kaikki suuremmat työt oli tehty. Myöhemmin se sijoittui marraskuun ensimmäiseen päivään. Juhlapäivään on liittynyt taikauskoa sekä liha-aterioita. Joissain päin Suomea kekriä ja joulun vietto on ollut päällekkäistä ja yhdistynyttä. Myös toisella sadonkorjuujuhalla, raiskollisilla, on samankaltaisuuksia joulun kanssa. Juhlissa esiintyi esimerkiksi raiskollispukki, jota tutkimuksissa verrattiin joulupukin perinteeseen. (Vilkuna 1946, 61, 70–73.)

Kansanomaisessa joulussa tutkijoiden mukaan esiintyy vanhoja, pakanallisia tapoja ja uskomuksia. Esimerkiksi uskontotieteilijä Uno Harva toteaa joululla uskottavan olleen taianomainen vaikutus myös tulevan vuoden onneen tai epäonneen (Harva 1935, 30). Näihin voitiin vaikuttaa erilaisia ennustuksia tekemällä tulevan satovuoden turvaamiseksi. Talve kuvailee “entisajan” joulunviettoon kuuluneen maaseuduilla sekä kaupungissa runsaita jouluruokia sekä joulukoristeita. Huvitus keskittyi tapaninpäivään. 1800-luvun jälkipuoliskolla hän näkee muutoksen joulutavoissa kaupunki- ja säätyläiskulttuurien uutuuksien vaikutuksesta. Näitä olivat esimerkiksi joululahjat, -kuusi ja -pukki. (1979, 251–254.)

Hieman uudempaa joulun kohdistuvaa tutkimusta on tehnyt esimerkiksi Kaisu Jaakkola. Kaisu Jaakkola tutkii erilaisia joulunviettoon liittyviä tapoja ja esineitä Pohjois-Kymenlaaksossa kansatieteen väitöskirjassaan *Muuttuva joulu* (1977). Päämääränä hänellä on kartoittaa tutkimushetkellä esiintyviä joulutapoja sen sijaa, että keskittyisi vain tapojen alkuperään. Tutkimus onkin nykyhetken dokumentointia. Dokumentoinnin lisäksi Jaakkola kuitenkin tutkii myös tapojen alkuperää, ja tutkimus toimiikin oivana lähteenä myös omalle työlleni.

Päämääränä tutkimuksessa oli suomen- ja ruotsalaiskielisten kieliryhmien eroavaisuuksien selvittäminen ja joulutapojen yleisyyden määrittely. Tutkimus yhdistelee laadullisia ja kvantitatiivisia menetelmiä. Tutkimuksessa Jaakkola käsittelee kulttuurin omaksumista esimerkiksi erilaisten muoti-ilmiöiden seurauksena. Hän myös kartoittaa erilaisten joulutapojen yleisyyksiä, sekä esimerkiksi mainitsee tutkituilla kieliryhmillä olleen enemmän yhteisiä kuin toisistaan poikkeavia joulun liittyviä tapoja. Joulua hän rinnastaa satunäytelmään, ja sen tavoin näkee joulun huvittavan, opettavan, luovan positiivisia identiteettejä ja olevan pako todellisuudesta. Satunäytelmän tavoin joulu hänen mukaansa näyttäytyy myös konservatiivisena korostaen yhteiskunnan arvoja, pyrkimättä muuttamaan niitä. Sen sijaan yhteiskunta muuttaa joulua, mutta hitaasti. (Jaakkola 1977.) Jaakkolan tutkimuksen lisäksi jouluperinnettä on tutkittu useissa lähialojen kuten historia, uskontotieteen ja sosiologian opinnäytetöissä myös viimeisen vuosikymmenen aikana (ks. esim Kukkola 2015; Suojama 2023).

Etnologia on vahvasti painottunut juhlan lisäksi arjen tutkimukseen. Arjen tutkimisen tavoitteena on tuoda esiin piilossa olevia ilmiöitä ja rakenteita, joita voi olla vaikea käsitteellistää sanoin. Arkea etnologiassa voidaan tutkia esimerkiksi asumista, aikaa ja esineitä monipuolisesti tarkastelemalla. Ajan tutkimisesta etnologiassa on kirjoittanut esimerkiksi Nina Sääskilahti (2000) analysoidessaan päiväkirjaa ja siinä esiintyvää kerrontaa tapahtumien järjestyksen ja keston ilmaisuista. Henkilökohtaisessa päiväkirjassa kirjoittaja ja lukija ovat sama henkilö, jolloin ajan horisontit asettuvat päällekkäin muodostaen monimutkaisen kudelman. Päiväkirjan lukeminen toisessa hetkessä tekee siitä historiallisen dokumentin, jossa lukijan ja kirjoittajan välillä on ajallinen kuilu. Kuilun menneen ja nykyisyyden välillä saa kadotettua, jos menneisyys hahmotetaan hänen mukaansa luonteeltaan tekstuaaliseksi kielenä, joka kantaa mukanaan merkityksiä ja välittää itselleen vierasta merkitysjärjestelmää. Tällä tavoin myös kulttuuri hahmottuu uudella tavalla tutkijalle, kun sitä katsoo etäältä. (Sääskilahti 2000, 13–18.)

Sääskilahden mukaan aikaa voidaan tarkastella henkilökohtaisen lisäksi myös sosiaalisena ja kulttuurisena, ja päiväkirja on esimerkki arjen jäsentämisestä ja ajan konstruomisesta. Ajan symboloivat esittäjät kalenteri ja kello ovat kulttuurisia sopimuksia ajan hahmottamiselle. Etnologisessa tutkimuksessa huomion kohteena onkin se, miten ihminen konstruoi aikaansa, jäsentää ja mieltää sitä eri aikoina eri tavoilla, ja miten kulttuurisesti jäsennetty aika vaikuttaa ihmisen kokemusmaailmaan ja arkipäivään. (Sääskilahti 2000, 18–22.) Juhlat, kuten joulu, jäsentävät vuodenkiertoa ja ajankulkua.

Etnologisessa tutkimuksessa esineet muodostavat monimutkaisen merkitysten verkoston materiaan, ajan ja paikan, tunteiden, tiedon ja kokemusten perusteella Elina Kiurun (2000) mukaan. Esineitä luokitellaan niiden käyttötarkoitusten mukaan, jolla tavalla pyritään järjestää myös ympäröivää maailmaa. Luokittelujärjestykset ovat sekä yksilöllisiä että yhteisöllisiä, ja ne muuttuvat hitaasti suhteessa vanhoihin kategorioihin. Niitä määrittelevät aika ja paikka, sillä esineitä sijoitellaan niiden valmistumisajankohdan, ulkoisten piirteiden, muodin, käytön, sen jälkien tai henkilökohtaisten muistojen mukaan. Modernissa maailmassa Kiurun mukaan esineiden funktio ei liity vain niiden tarpeellisuuteen, vaan myös ihmisen ja esineen välisessä kommunikaatiossa syntyvään tunnelmaan ja erilaisten mielikuvien luomiseen. Kulutuksen myötä esineisiin on tullut valinnan ominaisuus, joka on suhteessa omistajansa henkilökohtaisten mieltymyksiin. Materiaan Kiurun mukaan liittyy myös aina kaikenlaisia arvoja, asenteita, odotuksia ja toiveita. Yksilön kokemukset vuorovaikuttavat ympäröivän yhteisön kanssa esineisiin liittyviin suhteisiin. (Kiuru 2000, 275–279.)

Kiurun mukaan esineet elävät samanaikaisesti eri aikoja. Esimerkiksi vanhaksi havaittu esine voidaan määritellä iäkkääksi sen elämänkaaren mukaan, mutta silti sille voidaan antaa uusia tehtäviä ja merkityksiä. Ajan kokeminen esineistä on ihmiselle tärkeää, sillä sen omistaminen on halu hallita aikaa sekä selittää omaa olemassaoloa. Lisäksi henkilökohtaisiin muistoihin kytkeytynyt tai mennyttä aikaa edustava esine tuottaa nostalgista kaipausta ja eskapistista pakoa arjesta, joka tuottaa mielihyvää. Kodissa esineet hänen mukaansa muodostavat esteettisen ulkoasun värien ja materiaalisuuden avulla, sekä valitut tavarat toimivat tarpeiden ja tottumusten, maun, arvojen ja arvostusten näyttämönä - ne ovat siis tapa ilmaista identiteettiä. (Kiuru 2000, 279–284.)

Etnologista arjen ja asumisen tutkimusta on tehnyt myös Minna Sarantola-Weiss kaupunkikansatiedettä ja historiantutkimusta yhdistelevässä väitöskirjassaan *Sohvaryhmän läpimurto - Kulutuskulttuurin tulo suomalaisiin olohuoneisiin 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa* (2003). Tutkimuksessaan hän tarkastelee ympäristöä, jossa sohvakaluja ostettiin ja käytettiin 1960–1970-lukujen vaihteessa, päättyen talouslamaan vuoteen 1975. Sohvakalustot heijastelevat aikaansa ja yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia. Tarkasteluajankohtana tapahtui esikaupungistumista, elintaso ja talous kasvoi, sekä enemmistöstä suomalaisia tuli kulutustavaramarkkinoista riippuvaisia palkkatyöläisiä. Arkea Sarantola-Weiss tarkastelee kaupunkilaisen kodinsustuksen sekä modernin kuluttajan synnyn kannalta. Sohvaryhmässä hän näkee kasautuneen monia kulttuuria ja sosiaalisia merkityksiä, joita voi olla vaikea kuvata pelkästään käsitteellisesti. Arki huonekaluissa rakentuu monien eri tekijöiden avulla, joiden puitteissa esineitä

käytetään ja valmistetaan. Sohvaa hän käsittelee osana kulutuskulttuuria, joka jakaantuu kahden päällekkäiseen ja yhteen kietoutuneeseen askeettiseen ja hedonistiseen kulutukseen. (Sarantola-Weiss 2003, 11–54.)

Sarantola-Weissin tutkimus valottaa kulutuskulttuurin muutoksia ja sen taustasyitä, tuoden esiin arkielämän piilossa olevia ilmiöitä. Hän käsittelee tutkimuksessaan kodin sisustamisen kehityskaarta, joka alkaa 1800-luvun porvarillisen familismin rakentumisesta päättyen 1970-luvun olohuoneisiin. Familismin taustalla on 1800-luvun muuttuva yhteiskunta, jossa huoleen ihmisten katkenneista juurista helpotukseksi löydettiin perheen korostaminen. Samanaikaisesti kotitalous privatisoitui ja muuttui intiimimmäksi, sekä sai yksityisiä että julkisia piirteitä. Yksityisten ja julkisten piirteiden lisäksi asunnon tilajakoa heijastelivat käsitykset sukupuolten työnjaosta. Ihanteen ympärille kasvoi kulttuuristen merkitysten maailma, jossa kaikilla kodin osa-alueilla kuten sisustuksella, esineillä ja niiden järjestyksellä oli oma paikkansa ilmaisten sosiaalista kontrollia ja asukkaiden ominaisuuksia. Vuosisadan mittaan tapahtui muutos erityisesti säädynmukaiseen ilmaisemiseen myös kodin piirissä. Entistä enemmän kiinnostuttiin kodin estetiikasta ja muotokieltä alettiin uudistaa ja levittää laajemmin myös eri kansankerroksiin. Teollinen vallankumous taas toi tavaran paljouden myötä kulutuksen kysymykseen. Ilmiöt ylettyivät myös Suomeen, jossa keskustelua johtivat uudet asiantuntijat. Kansallisen muotokielen vaatimus yhdistyi Sarantola-Weissin mukaan muuhun kansakunnan rakentamisen projektiin. Itsenäistyminen antoi kotikulttuurille entistä enemmän merkitystä, sillä kotitalous ja ydinperhe nähtiin osaksi modernisaatioprosessia. Tavoitteeksi tehtiin kansalaisyhteiskuntaan tasapuolisesti kohteleva yhteiskunta, joka muodosti sillan seuraaville vuosikymmenille. 1960–70-luvuille tultaessa kodin sisustusta leimasi kulutustavarateollisuuden nopea kasvu, mutta myös keskustelut markkinatalouden ongelmista ja ympäristökysymyksistä. Lisäksi asunnoissa näkyi muutokset yhteiskunnassa, kuten sukupuolineutraaluisuus, ydinperheiden kyseenalaistaminen ja perinteisen asuinkulttuurin haastaminen. (Sarantola-Weiss 2003, 55–146.) Arkielämän esineitä, kuten sohvakalustoja tutkimuksen mukaan ohjailevat monet yhteiskunnan muutokset, ilmiöt ja ideologiat.

2.1.2 Museot etnologisessa tutkimuksessa

Tutkimukseni paikantuu etnologiseen museoita koskevaan tutkimukseen. Etnologiassa museoita on tutkittu runsaasti ja nykyään sillä onkin merkittävä rooli monitieteisessä museologian tutkimuksessa Suomessa. Niin kuin aikaisemmassa luvussa mainittu, kansatieteen syntyessä

1800-luvun puolella välissä kansatieteilijät keräsivät aktiivisesti esineistöä tutkimusmatkoiltaan museoihin. Keräyskohteina oli erityisesti agraariseen kulttuuriin kuuluvaa esineistöä. 1800-luvun loppupuolella museoita perustettiin huimaa tahtia, ja vuosisadan vaihteessa maan 37:stä kaupungista jopa kahdessatoista toimi museo. Kokoelmakeskeisyydestä ja esinesidonaisuudesta pyrittiin seuraavalla vuosisadalla irtautumaan. Niin sanottu uusi museologia syntyi 1970- ja 1980-luvuilla, jossa tutkimuskohteeksi muuttui erilaiset kulttuuriset prosessit, jotka vaikuttivat motivaatioihin säilyttää. (Vilkuna 2000, 9.) Vuosisadan puolella välissä kiinnostuttiin erilaisista esittämisen tavoista ja alettiin korostaa yhteisöä esineiden sijasta. Museoihin tallennettiin myös kaupunkikulttuuriin, etenkin ammatteihin ja elinkeinoihin liittyviä esineitä. Kasvavaan tahtiin niin museoala, kuin sitä tutkivat tieteenalat ovat laajentuneet tarkastelemaan erilaisia historiallisia ja yhteiskunnallisia ilmiöitä monipuolisesti.

Muutoksia ja murroksia on tutkittu kansatieteessä ja etnologiassa laajasti. Muutos näyttäytyy eri tavoin sitoutuneena aikaan ja paikkaan. Se voi olla nopeaa ja hallitsematonta, mutta toisaalta taas hitaasti etenevää ja kontrolloitua. Lähtöpiste voi löytyä makrotasolta yhteiskunnan hallinnollisista rakenteista tai sitten mikrotasolta yksilöiden arkisista valinnoista, kuitenkin näyttäytyen kaikilla yhteiskunnan tasoilla. (Koskihaara, Mäki & Sonck 2014.) Museomaailman muutosta tutkinut Inkeri Hakamies haastattelee väitöskirjassaan *Practicing Museums: Museum People, Museum Work and Change in Practice* (2021) museotyön ammattilaisia ja tutkii museokäytäntöjen muutosta suomalaisella museokentällä 1900–2000-lukujen vaihteessa. Muutokset liittyvät erityisesti tietotekniikan kehitykseen ja sen tuomiin uusiin työtapoihin, sekä markkinoinnin lisäämiseen. Hakamiehen mukaan muutokset haastavat museoammattilasten aiemman ammattitaidon ja muodostavat hierarkioita, joiden mukaan ammattilaisten työtä arvotetaan. Lisäksi hän toteaa museokäytäntöihin liittyvän paljon standardeja ja ohjeita, joilla voi olla henkilökohtaisia merkityksiä työyhteisöjen perinteitä toteuttavien ihmisten elämässä. (Hakamies 2021.)

Toinen museomaailman muutoksia käsittelevä väitöskirja on Hannaleena Hietan kirjoittama *Mukautuva museo: Kolmen eurooppalaisen kansanelämämuseon muutostarina 1970-luvulta 2000-luvun alkuun* (2010). Väitöskirja esittelee kolmessa eri maassa sijaitsevan museon kasvukertomuksen ja samalla peilaa tätä yleisesti museokentällä tapahtuvaan muutokseen. Erityisesti 1990-luvulla hänen tutkimansa museot kävivät hänen mukaansa muutosta, sillä museoinstituutissa tapahtui suuria muutoksia. Muutosten myötä museoiden tuli uudella tavalla oikeuttaa olemassaolonsa ja muuttaa toimintapojaan, jota tutkimuskohteina olevat museot onnistuivat tekemään. (Hietä 2010.) Luostarinmäellä muutoksia tuo muuttunut suhde siihen,

mitä menneisyydestä esitetään. Käsityöläisammattien rinnalle ovat tulleet historiantutkimuksessa aiemmin hiljaiset tai näkymättömät alueella asuneet naiset ja lapset, sekä arkielämä.

Museoesineiden aineellisen ja aineettomuuden materiaalisuuden tutkiminen on laajentunut viimeisinä vuosikymmeninä runsaasti. Se voi olla varsinainen tutkimuskohde esimerkiksi käsitysten tai merkitystenantojen tutkimiseen. Ildiko Lehtinen kirjoittaa artikkelissaan *Pyhä esine museossa: Museoesineiden eettisestä tulkinnasta* (2016) museoissa esitetyistä pyhistä esineistä ja näiden eettisyydestä. Artikkelissa Lehtinen tarkastelee hantien ja mansien pyhiä esineitä, joista osa on kotitekoisia ja tarkoitettu henkilökohtaiseen käyttöön symboloimaan käyttäjänsä ja valmistajaansa. Museossa esine Lehtisen mukaan identifioituu uudelleen ja se saa uusia merkityksiä, sillä museo muuntaa esineellistä kulttuuria symbolin tasolle kulttuuriperinnöksi. Museossa pyhä esine estetisoiutuu ja arkipäiväistyy sekä siitä tulee joko kuriositeetti tai esteettinen elämys museokävijälle. Suhde artefaktiin voi hänen mukaansa muuttua maalliseksi: esine museokontekstissa kiinnostaa enää vain sen erikoisuutensa takia. Esineiden alkuperä sekä niiden nykykäyttö on hänen mukaansa tärkeää huomioida näyttelyä rakentaessa. (Lehtinen 2016.) Luostarinmäen joulunäyttelyssä esiintyy käsin valmistettuja esineitä, joihin osaan on liitetty uskonnollisia merkityksiä. Esineillä on ollut monenlaisia merkityksiä ympäristössä, jossa niitä on aikanaan käytetty. Museossa esineiden merkitykset ovat muuttuneet. Esimerkiksi joulun koriste-esineet voivat olla kävijöille vieraita, jopa eksoottisia, ja ne muuttuvat esteettisiksi sekä maallisiksi.

Museoiden säilyttämistä ja museointia tutkii Solveig Sjöberg-Pietarinen etnologian väitöskirjassaan *Museer ger mening – Friluftsmuseerna Klosterbacken och Amuri som representationer* (2004). Tutkimuskohteena hänellä on kaksi ulkoilmamuseota, Luostarinmäen museokorttelin ja Amurin museokorttelin. Hän tutkii konkreettisesti mitä alueella on säilytetty, ja mitä säilytetystä alueesta on tullut, esimerkiksi museon representaation, arkkitehtuurin ja esitettyjen asukkaiden myötä. Museoita hän käsittelee ajassa missä ne perustettiin. Solveig-Pietarinen kirjoittaa ulkomuseoiden representaation kohdistuvan kahteen aikatasoon: siihen millainen se oli vielä asuttuna ennen museointia, sekä siihen millainen se on museoituna. Molemmat hänen tutkimansa museot esittävät niin vaihetta kaupungistumisessa sekä kaupunkilaisessa elämässä, mutta myös rajoitteita ja muuttuvia arvoja muuttumattomassa korttelissa muuttuvassa kaupunkiyhteisössä. Sjöberg-Pietarisen mukaan, kun ulkoilmamuseo käsittää kokonaisen kaupunginosan niin kuin Luostarinmäen ja Amurin tapauksessa, perustuu se vähemmän luojansa tulkintoihin kuin ulkoilmamuseo, jonka rakennukset ovat siirretty paikalle. Se

on kuitenkin museaalisoitiprosessin, tulkinnan ja valinnan tulos. (Sjöberg-Pietarinen 2004, 317–323.) Sjöberg-Pietarisen tutkimus kertookin siitä, miten museointiprosessiin vaikuttavat aikansa tavoitteet ja niiden perusteella tehdyt valinnat. Esimerkiksi muutokset yhteiskunnassa vaikuttavat motivaatioihin, mikä näkyy myös silloisessa Luostarinmäen käsityöläismuseossa: haluttiin säilyttää sitä, mikä oli katoamassa eli käsityöläisyyttä. Itse museointi ja siinä tehdyt valinnat kertovat museointiajasta, ja sen jäljet nykyisessä museoalueessa toimivat sinänsä historiallisina dokumentteina. Tapa, miten museossa nykyään puhutaan menneisyydestä, voi tulevaisuudessa olla täysin eri. Käsitys menneisyydestä on aina aikansa kuvaa, sillä menneisyyttä tulkitaan aina nykyajasta käsin (Saarikangas 1993, 154).

Etnologian kentällä on tutkittu myös representaatioiden rakentumista museonäyttelyissä. Tästä esimerkkinä on Nika Potinkaran väitöskirja *Etnisyyden rakentuminen kahden saamelaismuseon perusnäyttelyssä* (2015), jossa hän analysoi saamelaismuseoiden näyttelyitä visuaalisesti ja kirjallisesti, sekä korostaa museonäyttelyiden välittämien kertomusten tärkeyttä. Tutkimus käsittelee, miten museot rakentavat käsitystä nykyisestä saamelaisesta etnisyydestä ja miten museonäyttelyn representaatiot taas ovat osana saamelaisuutta koskevaa julkista puhetta. Pyrkimyksenä Potinkaralla on kyseenalaistaa etnisten luokittelujen itsestäänselvyys ja tarkastella, miten käsityksiä etnisistä ryhmistä luodaan ja ylläpidetään. Hän toteaaakin museonäyttelyiden olevan pelkistys kulttuurista, mutta museoiden kuitenkin voivan mahdollisesti lisätä saamelaisten omanarvontunnetta ja vahvistaa kollektiivista identiteettiä. Toisaalta konfliktisiin aiheisiin tarttuminen museo-olosuhteissa Potinkaran mukaan voisi vaikuttaa negatiivisesti museon tavoitteisiin kollektiivisen identiteetin luomisesta. Kuitenkin myös tiettyjen tunnusmerkkien osoittaminen voi aiheuttaa ”etnostressiä” saamelaiseksi identifioituvilla, jotka eivät koe täyttävänsä esitettyjä vaatimuksia. Potinkara toteaa saamelaismuseoiden muistuttavan 1800-luvun kansallismuseoiden kansallistamisrakennuksia, joissa museot naturalisoivat kansaa ja rakensivat sille omaa historiaa. Hän kuitenkin uskoo, että tulevaisuudessa myös saamelaismuseoissa olisi enemmän tilaa esittää saamelaisuutta monimuotoisena ja etnisyyden rajoja rikkovana. (Potinkara 2015.) Näyttelyanalyysiä harjoittava tutkimus toimii myös omalle työlleni hyvänä esimerkkinä erityisesti teoreettisen viitekehyksen ja menetelmien valitsemiseen. Lisäksi se käsittelee moninaisuuden esittämisen vaatimusta museokontekstissa, joka heijastuu myös Luostarinmäen museokorttelin uudessa perusnäyttelyssä esitetyissä moninaisissa elämäntaloissa.

2.2 Tilat ja interiöörit tutkimuskohteina

Interiöörien tutkimista on lähestytty erityisesti tilan käsitteen avulla. Asumisen malleja ja kaupungistumista Suomessa käsittelee Kirsi Saarikangas väitöskirjassaan *Model Houses for Model Families – Gender, Ideology and the Modern Dwelling: The Type-Planned Houses of the 1940s in Finland* (1993). Tutkimuksen keskiössä on erityisesti tyyppitalot, joita alettiin kehittää 1920-luvulta lähtien. Eri asumisen malleja tutkimalla ja vertailemalla tutkimuksessa hahmottuu sosiaalisen statuksen, maantieteellisen sijainnin ja yhteiskunnallisten muutosten vaikutus asumiseen. Asumisessa ja tyyppitalojen malleissa Saarikangas näkee jälkiä menneisyydestä nykyisyyden värittäminä, ja ne yhdessä muodostavat interaktiivisen vuorovaikutussuhteen. Tutkimiaan asumistyyppejä hän jakaa seuraaviin ryhmiin: maaseutumaiseen asuntoihin, työväen asuntoihin, yhden perheen asuntoihin (huvilat ja omakotitalot) sekä kerrostaloasuntoihin. (Saarikangas 1993, 151–154.)

Erilaisia asumistyyppejä tutkiessa Saarikangas nostaa esille eri asumismuotoihin liittyviä eroavaisuuksia sosiaalisen luokan ja maantieteellisen sijainnin perusteella. Asutut tilat voivat saada erilaisia ominaisuuksia, jotka liittyvät esimerkiksi sukupuoleen tai käyttötarkoitukseen. Asumiseen liittyy myös vallankäyttöä. Esimerkiksi maaseutumaisia taloja Saarikankaan tutkimuksessa leimaavat paikalliset ja sosiaaliset eroavaisuudet, elämäntyylin ilmeneminen ja kollektiivisuus. Asuinpiirit koostuvat päärakennuksen lisäksi ulkorakennuksista, joihin kytkeytyy eri arjen toimintoja. Kodin keskiöksi hän hahmottelee päärakennuksesta löytyvän tuvan, joka tilana on yhteisöllinen, mutta jakaantunut myös maskuliinisesti ja feminiinisesti sukupuolittuneeseen (joskus myös päällekkäiseen) työnjakoon perustuen. 1800-luvun loppupuolella tilan eroavaisuudet alkoivat saada enemmän huomiota tilansuunnittelussa, ja vuosisadan vaihteen jälkeen asunnot alkoivat saada fundamentaalisia muutoksia. Työväen asuntoja taas leimasivat taas tilanpuute, eikä ne eriytynyt tilallisesti vaan kaikki tapahtui samassa tilassa. Maaseudun asumisesta se erottautui sillä, että asuminen laajentui esimerkiksi pihapiirin ulkorakennuksiin ja ympäristöön. Lisäksi tila rajautui asumisen ja ulkomaailman välillä selvemmin - työ tehtiin muualla kuin kotona. 1900-luvun alussa asunnot suunniteltiin asukkaiden sosiaalisen luokan mukaan, ennemmin kuin eri ryhmien tarpeiden mukaan. Esimerkiksi tiettyjä ominaisuuksia, kuten yksityisyyttä ei katsottu joidenkin toimijoiden mukaan tarpeelliseksi. Myöhemmin kuitenkin funktionalismin kautta kysymykseen nousivat hygieeniset ja moraaliset syyt, sekä fokus vaihtui perheeseen ja perheen asumisen vaatimukseen tuoden esille ajatuksen ydinperheestä. (Saarikangas 1993, 155–181.)

Yksityiskohtaisempaa, vain yhteen rakennukseen liittyvää interiöörien tarkastelua on tehnyt esimerkiksi Jukka Relas kansatieteen väitöskirjassaan *Valta, tyyli ja tila – Keisarien ja presidenttien residenssi Helsingissä 1837–1940* (2013). Tutkimuksessaan Relas käsittelee rakennuksen interiööreihin ja esineistöön liittyvää problematiikkaa kahdella eri aikatasolla, sekä selvittää millainen linna ja sen sisustus on ollut milloinkin. Lisäksi hän tutkii linnan merkitystä käytännöllisesti ja symbolisesti. Tärkeimpinä käsitteinä hän käyttää toisiinsa limittyviä valtaa, tyyliä ja tilaa. Valtaa hän määrittelee jonkun tekijän määrääväksi suhteeksi toiseen erilaisilla kategorisilla tasoilla, toista alistaen tai jollain tavalla tehden riippuvaiseksi. Tutkimuksen kannalta hän on erityisen kiinnostunut persoonallisesta vallasta, joka on yksilön, ryhmittymän tai valtion harjoittamaa valtaa. Valtaa ilmennetään ja lujitetaan esimerkiksi symboleilla. Tyyllillä Relas viittaa erityisesti eräänlaiseen mallien toistoon, kuten klassisiin taidehistoriallisiin tyylikausiiin, joilla on myös suhde valtaan. Tyyllillä hänen mukaansa onkin keskeinen valtaa representoiva merkitys. Kolmas käsite on tila, jonka hän jakaa sisä- ja ulkotiloihin, yksityisiin ja julkisiin tiloihin, uskonnollisiin ja maallisiin tiloihin, arki- ja juhlatiloihin sekä sukupuolittuneisiin tiloihin. Eri tilojen merkitys on hänen mukaansa sidoksissa niiden käyttämiseen. Tutkimuskohteena oleva Presidentinlinna toimii esimerkkinä miten eri tilojen rajapinnat ovat toisinaan häilyviä ja sosiaalisesti jännittyneitä, sillä vaikka kyseessä on julkinen rakennus, ei sinne pääseminen ole kaikilla mahdollista. (Relas 2013, 9–17.)

Tutkimusmenetelmänään Relas käyttää väitöskirjassaan kulttuurianalyysiä, jonka avulla hän pyrkii selittämään ja valaisemaan linnan historiaa ja ominaisuuksia monipuolisesti. Kahta erilaista aikakautta hän tutkii työssään yhtenä kokonaisuutena, aikakausien jatkumona. Tutkimustuloksina hahmottuu eri käyttäjille muokkautunut rakennus, jonka sisustus on varsin kerroksellista ja voidaan jakaa karkeasti seitsemään pääkerrostumaan. Vaikka rakennuksen käyttötarkoitus on pysynyt kahden eri aikakauden aikana suhteellisen samana, on se muuttunut sisältä esimerkiksi tilanjaoltaan kohtaamaan eri asukkaiden tarpeet. Esimerkiksi keisarillisena palatsina toimiessaan tilat olivat erityisen sukupuolisidonnaisia ja vastasivat niin keisarin kuin keisarinna velvollisuuksia, kun taas Presidentinlinnana toimiessaan tilat olivat sukupuolineutraalimpia, mutta sen sijaan korostetummin yksityisiä tai julkisia. Sisustus on heijastelut käyttötarkoitusta ja rakennuksen käyttäjiä, mutta myös muutoksia kulutuskäytännöissä. Relas toteaa rakennuksen saaneen aikojen saatossa erilaisia käyttötarkoituksia ja merkityksiä, joille yhteinen nimittäjä on ollut vallan ja mahdin representaatio. (Relas 2013, 18, 163–168.)

Molempien Saarikankaan ja Relaksen tutkimuksessa tiloilla esiintyy erilaisia ominaisuuksia, joita niille annetaan tarkoituksellisesti tai mahdollisesti huomaamatta. Tilat voivat olla

tutkimuksien mukaan olla yksityisiä ja julkisia. Tilan yksityisyys vaikuttaa siihen kenellä niihin on pääsy, eli se rajoittaa tilan käyttöä ja käyttäjiä. Tällä tavoin se voi suojata tilan käytölle sopivaksi luokiteltuja ihmisiä. Julkinen taas tekee tilasta mahdollisesti avoimen kaikille, vaikkakin joitakin rajoituksia voi olla. Esimerkiksi Relaksen tutkimuksessa julkisena rakennuksena toimiva Presidentinlinna ei kuitenkaan ole kaikki avoin (Relas 2013, 12). Yksityiseksi ja julkiseksi mielletyt tilat voivat ohjata huonejärjestelyä asunnossa, mikä ilmenee Saarikankaan tutkimuksessa. Jollain tavalla paremmaksi koetut tilat asunnossa tehdään julkisiksi, vieraille nähtäviksi, kun taas huonommat ja syrjemmät tilat yksityisiksi. (Saarikangas 1993, 203–204.) Rajat julkisen ja yksityisen välillä eivät aina ole selkeät, ja ne voivat perustua kokonaan hiljaiseen tietoon. Lisäksi rajat voivat olla häilyvät ja päällekkäiset.

Tila voi olla sukupuolittunutta, joka myös määrittää sen käyttäjiä. Tila voi olla yhteiskunnallisesti ja sosiaalisesti sidottu tiettyyn sukupuoleen, mikä ilmenee esimerkiksi Saarikankaan tutkimuksessa eri asumistyyppien huonejaossa. Esimerkiksi keittiöstä on tietynä aikakautena vallalla olleiden ihanteiden ja ideologioiden mukaan tullut naisten tila. Tässä yhdistyvät ajatukset sukupuolittuneesta työnjaosta, sekä odotuksista ja käsityksistä naisten roolia kohtaan. (Saarikangas 1993.) Myös Relaksen tutkimuksessa tilojen sukupuolittuneisuus liittyy sukupuoliin liitettyihin rooleihin, keisarin ja keisarinnan velvollisuuksiin ja työtehtäviin (Relas 2013, 163). Sukupuolittuneen tilan lisäksi tila voi olla sukupuolineutraali, kuten Saarikankaan tutkimuksessa monesti jaetut ja kollektiiviset tilat ovat. Esimerkiksi työläisasunnoissa tilat hänen tutkimuksensa mukaan olivat pieniä ja ahtaita, joka velvoitti tilan jakamiseen. Tilan sisäläkin kuitenkin voi olla sukupuolittuneita alueita, kuten tuvassa leivinuunin vieressä naisen ja ulko-oven ympäristössä miehen. (Saarikangas 1993.)

Molemmissa tutkimuksissa esiintyy myös valtaa, vaikka Saarikangas ei sitä tutkimuksessaan ole erikseen nimennyt. Relaksen tutkimuksessa vallalla on näkyvä rooli, sillä se käsittelee suoranaisesti valtiollisen vallanedustajan omistamaa rakennusta. Valta näyttäytyy esimerkiksi arkkitehtuurissa ja sisustuksessa erilaisin tyyli- ja valintojen kautta. Hyvänä esimerkkinä vallan ja tyylin yhdistelmästä on Nikolai I empire, joka on hallitsijan tapa osoittaa valtaansa vielä melkein kahden sadan vuoden jälkeenkin. Valta vaikuttaa tutkimuksen mukaan myös koko rakennuksen luonteeseen ja pyrkii heijastelemaan kunkin hallinnon ominaisuuksia. (Relas 2013.) Saarikankaan tutkimuksessa valta ilmenee eri asumistyyppien kautta, joihin vaikuttavat sosiaalisen status ja maantieteellinen sijainti. Asuntoja suunniteltaessa suunnittelijat käyttivät valtaansa. Esimerkiksi työläisten asunnoista tehtiin pieniä eikä niissä juuri ollut yksityisyyttä, koska ajateltiin, ettei työläiset sitä tarvinneet (Saarikangas 1993, 176). Valta ja

ideologiat vaikuttavat myös edellä mainittuihin ominaisuuksiin, sillä yhteiskunnalliset ja sosiaaliset ihanteet muokkaavat tilojen merkityksiä. Tutkimukset esittävät arjessa piilossa olevia rakenteita ja asumiseen vaikuttavia yhteiskunnallisia ja sosiaalisia järjestelmiä. Vaikkakin tutkimuksen kohteena on historiallisia asumisen tapoja, esiintyy niissä myös modernissa, nykypäiväisessä asumisessa olevia piirteitä.

Suomalaisten arkista asumista ja koteja on tarkasteltu etnologiassa. Minna Sarantola-Weissin (2003) ja Eero Sappisen (2000) väitöskirjat tarkastelevat työväen asumista sekä kaupungistumisen ja kulutuskulttuurin vaikutusta kodin tiloihin ja esineisiin. Molemmat väitöskirjat keskittyvät samalle ajanjaksolle, 1960- ja 1970-luvuille. Sappinen väitöskirjassaan toteaa toisen maailmansodan jälkeisten muutosten olleen monitahoisia, joiden seurauksena arkielämän ulkoiset muodot sekä arvot muuttuivat voimakkaasti. Muutos ja murros oli kuitenkin yksilöllinen valinta yhteiskunnan, elinympäristön ja resurssien tarjoamiin mahdollisuuksiin. (Sappinen 2000, 375.) Viime aikoina etnologit ovat olleet kiinnostuneita aineettoman ja aineellisen vuorovaikutuksesta sekä aistien ja affektiivisuuden vaikutuksesta kodin ja esineiden tutkimuksessa (ks. esim. Kajander ja Koskinen-Koivisto 2021; Koskinen-Koivisto ja Kajander 2024). 2000-luvulla tieteenalassa tapahtunut affektiivinen käänne on mahdollistanut esineiden tarkastelua uusilla tavoilla, nostaan esiin esineiden roolin ihmisen kokemuksiin vaikuttavina toimijoina. Tarkastelun kohteena on ihmisen ja esineen välinen vuorovaikutus, esineiden toimijuus ja materiaalisuudesta nousevat kokemukset, kuten emotionaaliset ja keholliset reaktiot. (Kajander ja Koskinen-Koivisto 2021, 351, 360.)

2.3 Museot multimodaalisina merkityksen muodostajina

Museonäyttelyitä tutkittaessa tulee ottaa huomioon monenlaisia elementtejä, joista näyttelyt rakentuvat. Viimeisimpinä vuosikymmeninä näyttelyt ovat kasvaneet ja muuttuneet yhä monimutkaisemmiksi, visuaalisemmiksi sekä tilallisemmiksi. Ylipäätään museoissa esitettyjen näyttelyiden luonne on myös muuttunut. Aiemmin suoraviivaisena esitettyjen objektien sijasta näyttelyt esittävät erilaisia tulkintoja, jotka luovat merkitystä. Kaikki merkitys on konstruktointua ja jokaisella merkityksellä on sosiokulttuurinen sijainti. Museo liittää kulttuurista merkitystä valittuihin ja tiettyssä järjestyksessä tai ryhmässä esitettyihin objekteihin. (Hoifinger ja Ventola 2004, 195.)

Stephanie Moserin (2010) mukaan näyttelyitä pidetään yhä enemmän erillisinä tulkittavina dokumentteina, joilla on suuri merkitys tieteellisten tieteenalojen historialle ja ideoiden

kehitykselle. Näyttelyt eivät vain määrittele mennyttä, vaan osallistuvat myös tulkinnallisen ja episteemisen ymmärryksen rakentumiseen. Niiden välittämä tieto ei siis ole ainoastaan tieteellistä tutkittua tietoa, jota yleistajuistetaan yleisölle museoissa. Museonäyttelyt muodostuvat erilaisista objekteista, sanoista, kuvista sekä erilaisista rekvisiitasta tai tekniikasta, jolla voidaan herätellä aisteja. Elementtejä yhdistellään, ryhmitellään ja täydennetään, jonka avulla näyttelyrakentajat luovat museonäyttelylle kontekstin ja ilmapiirin. Näyttelyn eri elementit ovat tärkeässä roolissa näyttelyrakentajien suunnitteleman viestin välittämisessä, asiakkaille kommunikoiden ja tulkintoja luoden niin tarkoituksella kuin tahattomasti. Niin itsessään, kuin yhdessä ne välittävät merkityksiä ja luovat monimutkaisia tietoverkostoja. Nämä museonäyttelyissä esiintyvät eri elementit tekevätkin näyttelyiden tutkimisen luonteesta hyvin monialaista. Näyttelyn rakentajien ja museotyöntekijöiden lisäksi myös kävijät tulee ottaa huomioon näyttelyitä tutkittaessa. Yleisön käyttäytyminen ja näyttelyiden vastaanotto on osa näyttelyprosessia, sillä kävijät tuovat mukanaan omat ennakkoluulonsa, sekä tekevät omat valintansa ja tulkintansa museoissa näkemästään. (Moser 2010, 22–32.)

Multimodaalisuus on sosiaalisemiotiikan teoria, jossa useita semioottisia moodeja käytetään yhdessä semioottisen tuotteen tai tapahtuman suunnittelussa (Kress ja van Leeuwen 2001, 20). Näyttelyt koostuvat eri moodeista, jotka tuottavat merkityksiä. Niinpä niitä siis tulee tutkia multimodaalisina tiedonvälittäjinä. Moodit ovat sosiaalisesti ja kulttuurisesti muotoutuneita semioottisia järjestelmiä, joita käytetään kommunikoinnissa ja representoinnissa. Moodeja voivat olla kielelliset, visuaaliset, tilalliset, auditiiviset, keholliset ja materiaaliset moodit. Museokontekstissa näitä ovat esimerkiksi aiemmassa kappaleessa mainitut objektit, kuvat, valaistus ja niin edelleen. Eri moodit tarjoavat eri mahdollisuuksia arvonluontiprosessissa. Moodit taas toimivat yhdessä rakentaen erilaisia merkityksiä ja luoden tietoverkostoja. (Kress 2010, 79–80). Multimodaalisessa ajattelussa esiintyy eroja eri tutkijoiden kesken, mutta pääpiirteet niissä koostuvat näistä seikoista: 1) kaikki kommunikointi on multimodaalista, 2) pelkästään kieleen keskittyminen ei pysty riittävästi selittämään merkitystä, 3) jokaisella moodilla on erityisiä käyttömahdollisuuksia, jotka johtuvat niiden materiaalisuudesta ja sosiaalisista ulottuvuuksista, 4) moodit vaikuttavat toistensa kanssa arvonluontiprosessissa siten, että niiden kietoutuminen on tärkeää kaiken kommunikoinnin ymmärtämisessä (Adami 2016). Moodien vuorovaikutusta voidaan tutkia intersemioosina, joka tarkoittaa semioosin koordinaatiota eri merkkijärjestelmien välillä. Intersemioosin prosessi luo kokonaisvaltaisen kokemuksen, jonka kävijä saa museovierailullaan eri semioottisten moodien vuorovaikutuksesta.

Intersemioosi kokoaa yhteen tilan eri elementit ja tuo ne yhteen merkitykselliseksi kokonaisuudeksi. (Ravelli 2006.) Museonäyttelyn tutkiminen onkin siis luonteeltaan intersemioottista.

3 Aineisto, menetelmät ja tutkimusetiikka

3.1 Luostarinmäen jouluku 2024

Luostarinmäen jouluku -näyttely oli esillä aikavälillä 30.11.-31.12.2024 Luostarinmäen museokorttelissa. Joulunäyttelyä varten sisustettuja interiöörejä oli yhteensä yhdeksän, ja ne sijaitsivat kahdeksalla eri pihalla museoalueella. Näyttelyn suunnittelivat ja toteuttivat Luostarinmäen museokorttelin henkilökunta. Joulunäyttelykohteiden lisäksi myös muita interiöörejä oli joulunäyttelyn aikana avoinna, mutta koska niissä ei ollut jouluun liittyviä esineitä tai asioita, en ole huomionnut niitä tutkimuksessani. Joulunäyttelykohteet olivat merkattu punaisilla lyhdyillä, joten ne löytyivät alueelta helposti. Joulukohteiden interiööreissä esiteltiin erilaisia joulutapoja koristeiden, led-kynttilöiden sekä kattausten avulla.

Joulukohteet tulivat minulle joulunäyttelyn avoinna olon aikana suhteellisen tutuiksi. Pidän alueella opastuksia aikuisille ja lapsille, joissa kävimme osassa joulukohteita. Lisäksi joulunäyttelyssä oli paljon samoja elementtejä kuin vuoden 2023 joulunäyttelyssä, jolloin olin museossa korkeakouluharjoittelussa ja sitä kautta hieman avustamassa joulunäyttelyn rakentamisessa. Opastuksilla en kuitenkaan ehtinyt viettää aikaa joulukohteissa, saati kuvaamaan niitä. Siksi toteutin erillisen vierailun, jossa kävin kohteet ajan kanssa läpi sekä dokumentoin ne itselleni. Kävin dokumentoimassa joulunäyttelyä joulukuun 20. Päivä, jolloin kiersin museoalueella ja kuvasin joulukohteissa olevia tiettyjä kiintopisteitä. Näitä ovat esimerkiksi joulukoristeet ja –kattaukset, jotka ovat työni kannalta oleellisia. Ideaalitulanteessa olisin kuvannut kohteet kokonaisuudessaan huone kerrallaan. Koin kuitenkin kiintopisteiden valokuvaamisen kuvaushetkellä riittäväksi, sillä interiöörit ovat ennestään tuttuja myös jouluasussa. Jouluun liittyvät esineet ohjasivatkin siis katsettani. Valokuvien lisäksi otin videoita interiööreistä, joihin oli lisätty ääntä. Valokuvat ja videot toimivat muistiinpanoina kirjoitusprosessissa. Näiden muistiinpanojen ohella kirjasin ylös myös joidenkin joulukohteiden tuoksumailmaa.

Tutkimuksen keskiössä olevat joulukohteet ovat koti-interiöörejä, jotka ovat sisustettuja kuulumaan kullekin luostarinmäen asukkaalle. Sjöberg-Pietarisen (2000) mukaan koti-interiöörit voivat olla samaistumisen tai identifikaation kohde. Ne tuovat tunnelmaa ja kertovat kohteen elinoloista, mutta voivat olla totuusarvoltaan vaihtelevia. Ideaalinen tilanne on museoida koti-interiööri sellaisenaan, kuin se on asukkaan jälkeen. (Sjöberg-Pietarinen 2000, 56–59.) Luostarinmäellä tämä on muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta mahdotonta alueen pitkän asutus- ja museohistorian myötä. Koti-interiöörien tuskin on tarkoituskaan osoittaa täysin realistisesti

asukkaiden koteja. Rakennuksia on vuosien saatossa korjailtu ja muokkailtu suurestikin. Huonekalut ovat taas koottu museon omista kokoelmista. Vaikkakin kodit toimittavat historiallisten todistusten virkaa, ovat ne kuitenkin myös uudelleen palautettuja.

Kaikissa joulukohteisiin lukeutuviissa interiööreissä oli näyttelytekstit, jotka ovat oleellinen osa kävijäkokemusta. Museon näyttelytekstit Louise Ravellin (2006) mukaan muodostavat keskeisen osan museon viestintäohjelmasta. Viestinnästä on tullut olennainen osa nykyaikaisten instituutioiden toimintaa. Kyse viestinnässä on pitkälti merkitysten luomisesta – erilaisten sisältöjen, asenteiden ja arvojen rakentamisessa, jakamisessa ja tulkinnassa. Museon kommunikoinnissa keskeistä on tulkita kokoelmia ja kontekstualisoida museo-objekteja sanoin. Jokainen teksti luo representaatiota välittäen tietoa jostain ilmiöstä tai asiasta. Representaatio on osa aktiivisen merkityksen rakentamisen prosessia, ei passiivisen totuuden välittämistä. Jokainen tarina voidaan kertoa tai esittää eri tavalla liittyen esimerkiksi toimijuuteen, vastuullisuuteen tai ideologiaan. (Ravelli 2006.) Näyttelyteksteissä suositellaan enemmän tulkittavaa tekstityyliä, kuin “kirjatekstiä” (Moser 2010, 27). Luostarinmäen joulunäyttelyn tekstit ovat todennukaista ja fiktiivistä tietoa yhdisteleviä elämäkerrallisia tekstejä, ja tarjoamansa tiedon lisäksi auttavat museokävijää pohtimaan ja kuvittelemaan niissä esiintyviä asioita ja ilmiöitä. Hyvin toteutetut näyttelytekstit ohjaavat asiakkaan katsetta, mutta auttavat myös samaistumaan ja eläytymään. Oikeiden asukkaiden nostaminen esiin näyttelyteksteissä tuo esille erilaisia historiallisia ilmiöitä hyvin ymmärrettävässä muodossa. Näyttelytekstit ja interiöörit herättelevät erilaisia tunteita. Ne voivat esimerkiksi herättää nostalgisia muistoja. Näyttelytekstien tyyli vaikuttaa vahvasti siihen, miten niitä tulkitaan.

Näyttelytekstit ovat perusnäyttelyn tapaan myös elämäkerrallisia ja pohjautuvat todellisten Luostarinmäellä asuneiden henkilöiden elämänhistorioihin. Heidän elämäntarinoitaan on kartoitettu erilaisten lähteiden, kuten kirkonkirjojen, avulla. Joulunäyttelyn teksteissä esiintyi samoja henkilöitä kuin perusnäyttelyssä, mutta tuokiokuvaukset ovat uudet ja sijoittuvat jouluaikaan. Tekstien avulla asiakkaat saavat lisää tietoa interiööreistä olevista esineistä, jouluperinteistä ja siihen liittyvistä tavoista sekä alueella asuneista ihmisistä. Ne myös auttavat ohjaamaan kävijän katsetta.

Jouluinteriöörit ja -tekstit sijoittuvat eri vuositasoihin. Ne asettuvat vuosiin 1812–1959, ja kattavat lähes koko alueen asutushistorian. Joulukohteet ovat sijoittuneet eri puolille museoaluetta. Analyysissä viitataan kuhunkin joulukohteeseen Luostarinmäen museokorttelin antamalla nykyisillä pihanumeroilla, sekä tonttinumeroilla. Joulukohteet ovat koti-interiöörejä, jotka

ovat sisustettu kuulumaan luostarinmäkeläisille perheille. Perheet edustavat alueella asuneita, ja eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvia asukkaita. Perheissä esiintyy varallisuuseroja, sillä mukana on niin vuokralaisia kuin tontinomistajia. Kohteiden näyttelytekstit on kirjoitettu aina jonkun perheenjäsenen tai asukkaan näkökulmasta. Keskiöön nousevat esimerkiksi isät, vaimot ja lapset. Teksteissä perheestä kerrotaan oikeita, aineistolähteistä saatuja tietoja, mitkä ovat sijoitettu fiktiiviseen hetkeen perheen elämässä. Tuokiokuvaukset ovatkin kuvitteellisia tarinallisia kertomuksia perheen joulunvietosta tietynä joulun ajan päivänä. Joulunviettoon liittyvissä kuvailuissa esiintyy erilaisia joulunviettotapoja ja -esineitä, joita on myös konkreettisesti interiööreissä. Joulunäyttelyssä ilmenee selkeä kahtiajako vanhempien ja uudempien asukkaiden välillä. Vanhemmat 1800-luvulle sijoittuvat kohteet eroavat niin tavoiltaan kuin ulkoasultaan 1900-luvulle sijoittuvista kohteista.

3.2 Sisällönanalyysi

Analysoin Luostarinmäen joulunäyttelyä sisällönanalyysiä hyödyntäen, ottaen huomioon siinä esiintyvät erilaiset semioottiset moodit. Kuten Potinkara (2015) toteaa museonäyttelyyn kohdistuvassa tutkimuksessaan, on museonäyttelyiden analysointiin vaikea soveltaa mitään systemaattista metodologiaa, sillä näyttelyt muodostavat heterogeenisen tutkimusaineiston. Näyttely on kokonaisuus, joka koostuu monista eri toisiinsa vaikuttavista osista. Näitä osia yksikkönä olisi väärin analysoida. Lisäksi näyttelyiden tulkinta hänen mukaansa objektiivisesti on mahdollonta ja samaa näyttelyä voidaan lukea monella eri tavalla: tutkijan, näyttelyn rakentajien intentiot sekä näyttelyiden katselijoiden tulkinnat voivat erota toisistaan huomattavasti. (Potinkara 2015, 33–36.) Tätä ajatusta mukailen ja soveltaen analyysimenetelmäkseni on valikoitunut sisällönanalyysi tarkastelutavan tarjoaman väljyyden vuoksi. Tavoitteenani ei ole tarkastella näyttelyssä esiintyvien aineellisten ja aineettomien komponenttien valintoja ja roolia arvonluontiprosessissa, vaan enneminkin keskittyä näyttelyn eri elementtien yhteisvaikutukseen, kokonaisuuskuvaan ja merkitykseen.

Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven (2018) mukaan sisällönanalyysiä käytetään monipuolisesti kirjallisen tiedon sekä täysin strukturoimattomankin aineiston systemaattiseen tarkasteluun. Analyysitavalla pyritään luomaan aineistosta tiivistetty kuvaus kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Analyysillä hajanaisesta aineistosta luodaan selkeyttä. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä aineistoa analysoidaan kolmivaiheisessa prosessissa. Aluksi aineisto redusoidaan eli pelkistetään, sen jälkeen se klusteroidaan eli ryhmitellään ja viimeiseksi

tehdään abstrahointi eli luodaan teoreettisia käsitteitä aineistolle. Aineiston redusointia on esimerkiksi haastattelun, havainnoinnin tai muun aineiston auki kirjoittaminen, sekä pelkistämistä eli turhan karsimista ja eri ilmiöiden erottamista aineistosta. Omassa työssäni tämä tarkoitti näyttelytekstistä eri ilmiöiden sekä kuvista löytyvien elementtien etsimistä ja ylöskirjaamista. Tällä tavoin myös jouluun liittyvien materiaalien elementtien luokittelu oli mahdollista. Klusteroinnissa samaa ilmiötä kuvaavat asiat ryhmitellään ja asetetaan luokkiin esimerkiksi ominaisuuden, piirteen tai käsityksen mukaan. Ryhmittelyn avulla luodaan alaluokkia aineistosta. Abstrahointi tapahtuu osittain samanaikaisesti klusteroinnin kanssa. Siinä aineistosta erotaan tutkimuksen kannalta oleellinen tieto. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 4.4.)

Luostarinmäen joulunäyttely ei esitä vain jouluun liitettyjä tapoja eri aikatasoissa, vaan kertoo myös asukkaiden alueella asuneista ihmisistä sekä yhteiskunnallisista ja ajallisista ilmiöistä. Sisällönanalyysiä pyrin hyödyntämään analysoidessani aineistosta avautuvia teemoja, jotka edustavat näyttelyssä esitettyjä luostarinmäkeläisiä. Kategorisoin asukkaita erilaisiin ryhmiin heihin liitettyjen ominaisuuksien perusteella. Päätös ihmislähtöiseen kategorisointiin syntyi halusta käsitellä näyttelyinteriöörejä kokonaisuuksina. Erikseen jouluun liittyviä elementtejä ja ihmisiä analysoimalla olisi tutkimuksesta hävinnyt niiden kerroksellisuus ja vuorovaikutteisuus, sekä uhkana olisi pinnallisuus. Koska aineistoni muodostuu näyttelykokonaisuudesta, aineisto on hyvin monimuotoista ja siinä tulee ottaa myös huomioon multimodaalisuus. Omassa otannassani korostuvat erityisesti näyttelytekstien lisäksi näyttelyinteriöörit ympäristönä, esineet, lisätyt äänet ja tuoksut. Nämä vaikuttavat näyttelyn arvottamiseen ja luovat intersemioottisen kokonaisuuden, jossa eri elementit vuorovaikuttavat (Ravelli 2006.)

Analyysissä kategorisointi on tehty suurin osin tuokiokuvauksen näkökulman perusteella, vaikkakin mukana on myös yksi poikkeus. Kategorisointi näkökulman perusteella on tässä tapauksessa luontevaa, sillä myös näyttelyteksteissä on viittauksia asukkaiden ominaisuuksiin liittyviä ilmiöitä. Kategorisoin asukkaat käsityötä ammattimaisesti harjoittaviin miehiin, vähemmän perinteisessä historiantutkimuksessa näkyviin naisiin ja lapsiin, sekä alueen uudempiin asukkaisiin. Aikatasona kolmessa edellisessä on 1700–1800-luku, jälkimmäisimmässä taas 1900-luku. Karkeasti sanottuna ammatilaiskäsitteelliset edustavat niin museon historiallisia narratiiveja, että valottavat ajan yhteiskunnallista rakennetta ja elannonhankintaa. Naisten ja lasten näkökulmasta kirjoitetut näyttelytekstit kertovat taas naisten asemasta ja arjesta. Poikkeuksena on yksi naisen näkökulmasta kirjoitettu teksti, jonka kuitenkin olen kategorisoinut käsitteellisten ryhmään. Tämä valinta siksi, että käsitteellisen vaimo jää tekstissä mieheltäni etäämmälle. Uudemmat asukkaat kielivät taas alueen yllättävästä asutushistoriasta ja

muutoksista yhteiskunnallisissa rakenteissa. En käsittele näyttelytekstissä kuvattuja henkilöitä niinkään yksilöinä, vaan esimerkillisenä esityksenä heihin liittyvistä kontekstisidonnaisista merkityksistä. Tällä tarkoitan esimerkiksi aikaan, yhteiskunnalliseen asemaan ja sukupuoleen liittyviä seikkoja. Näyttelyteksteihin valitut henkilöt edustavat työssäni siis joissain määrin erilaisia ryhmiä, joiden kautta asiakkaalle rakennetaan kuvaa alueen ja koko kaupungin historiasta.

Aikuisia henkilöä tutkin sisällönanalyysissä heidän tekemänsä työn ja elannonhankinnan kautta. Nämä eivät osoita henkilön elämän ja arjen monipuolisuutta, eivätkä kerro henkilön subjektiivisista kokemuksista. Kuitenkin esimerkiksi miesten kohdalla ammattinimikkeet ovat julkista, aikalaislähteistä löytyvää tietoa, joten niiden avulla voidaan tavoittaa pieni pala todellisuudesta. Arkistoaineistot eivät kuitenkaan ole neutraaleja tai objektiivisia, vaan ne on tuotettu tietystä näkökulmasta (Vainio-Korhonen 2021, 146). Kaupunkihistorian tutkimuksessa naiset ja lapset, sekä vähävaraiset ihmiset ovat perinteisesti jääneet tutkimustiedon ulkopuolelle. Kaupunkilaisia on tutkittu esimerkiksi heidän ammattinimikkeiden, kauppatoiminnan ja omistamisen kautta, jotka kuuluivat pääosin miehille. Lisäksi myös tutkimuksessa huomiota on saanut kaupunkien hallinto, verotus ja oikeuslaitos, jotka myöskin ovat pois lukeneet naiset pois piiristään. Myös suuret varallisuuserot ovat tutkimuksessa jääneet vähälle huomiolle. Tutkimuksen vahva fokuusoituminen tiettyihin piirteisiin on luonut sokeita aukkoja esimerkiksi käsityksemme ihmisten arjesta, sekä nais- tai perhehistoriasta. Viimeisinä vuosikymmeninä on kuitenkin kaupunkihistorian tutkimuksessa tapahtunut muutos, ja tutkimuksen uusien virtausten myötä on yhä enemmän tutkittu erilaisten lähteiden avulla myös aikaisemmin näkymättömiä ja unohdettuja. (Vainio-Korhonen 2001, 185–187.)

Näyttelyyn liittyvät eri semioottiset moodit tulevat tuokiokuvauksissa esiintyvien ihmisten analysoinnin ohella esille erityisesti joulua tutkittaessa. Moodeja voivat olla kielelliset, visuaaliset, tilalliset, auditiiviset, keholliset ja materiaaliset moodit. Museokontekstissa näitä ovat esimerkiksi objektit, kuvat, valaistus ja niin edelleen. (Kress 2010, 79–80). Olen lähtenyt purkamaan näyttelyä edellä mainittujen kategorioiden avulla. Käsitelen kunkin näyttelyinteriöön omana kokonaisuutenaan, osana tiettyä kategoriaa. Niin tuokiokuvaukset kuin näyttelyinteriöorit ovat tiivisti vuorovaikutuksissa toisiinsa täydentäen toisiaan ja luoden kokonaisuutta. Tämän takia käsitelenkin niitä yhdessä samanaikaisesti. Irrottamalla näyttelytekstit ja interiöorit toisistaan olisi mahdotonta, ja tekisi epäoikeutta näyttelykokonaisuudelle. Luostarinmäen joulunäyttelyssä esiintyykin paljon eri elementtejä, kuten: esineet, tekstit, äänet, tuokset, ympäristö. Elementit toimivat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Esimerkiksi

näyttelyteksteissä näyttelyinteriööriissä olevista esineistä ja tuoksuista puhutaan osana ympäristöä, henkilön kotia. Äänet ovat taas tukemassa tekstiä, mutta myös ympäristöä. Elementit siis tukevat toisiaan, luovat tunnelmaa, sekä rakentavat kokonaiskuvaa (ks. esim. Levent ja Pascual-Leone 2017).

3.3 Tutkimusetiikka

Tutkimusta tehdessään tutkijan tulee huolehtia hyvien tutkimuseettisten käytäntöjen toteutumisesta. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) mukaan kaikilla tieteenaloilla toimivia tutkijoita koskevat yleiset periaatteet ovat, että tutkijan tulee kunnioittaa tutkittavien ihmisarvoa ja itsemääräämisoikeutta, aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä sekä luonnon monimuotoisuutta. Tutkijan tulee myös toteuttaa tutkimuksensa mahdollisimman harmittomasti tutkimuskohteena oleville. Ihmisiin kohdistuvassa tutkimuksessa tärkeitä ovat esimerkiksi henkilötietojen käsittely tutkimuksessa. Jos tutkimuksen aineisto koostuisi esimerkiksi haastatteluista tai ihmisten havainnoinnista, tulisi tutkijan pohtia kysymyksiä liittyen esimerkiksi tunnistettavien tietojen jakamiseen. Koska työni perustuu julkisesti museonäyttelyssä esitettyihin tietoihin, jotka perustuvat julkisesti saatavilla olevaan arkistoaineistoon, ei henkilötietojen käsittelyyn liity edellä mainittuja haasteita. (Kohonen, Kuula-Luumi ja Spoof 2019, 7–18.)

Aineistoni koostuu Luostarinmäen joulunäyttelyn museointeriööreistä ja niihin kytkeytyvistä näyttelyteksteistä, joissa esitetään alueella asuneita henkilöitä ja heidän elämäntaloitaan. Näyttely on julkinen, ja aikamääreen sisällä sen tarkastelu on yleisölle avointa. Joulunäyttelyn näyttelytekstit pohjautuvat oikeisiin ihmisiin, joista suurin osa on elänyt 1800–1900-luvuilla. Yli sata vuotta sitten menehtyneiden ihmisten henkilötietoihin ei koske nykykäsitykset, joten usein näiden tietojen käyttöä koskevat eettiset kysymykset jäävät tutkijan itse pohdittaviksi ja ratkaistaviksi (Frigren 2017, 51). Heistä löytyvää tietoa on jäljitetty julkisista arkistoaineistoista, kuten henkikirjoista. Arkistoaineistoon ja historian tutkimukseen liittyy muistin poliittisia eli aikaan sidottuja ja muuttuvia valintoja, muistamista ja unohtamista (Vainio-Korhonen 2021, 160). Uutta perusnäyttelyä varten arkistoaineistoa läpi kävivät museoammattilaiset, sekä historian tutkijat, jotka tekivät eettisiä ratkaisuja henkilötietojen suhteen. Arkistoaineistosta esitettäviin tietoihin liittyen tutkijat tekevät joskus hankaliakin valintoja, jotka voivat olla ristiriidassa nykyisyyden ja menneisyyden välillä.

Työssäni esitettyihin tulkintoihin vaikuttavat vääjäämättä omat ennakkotietoni sekä -oletuksi aineiston luonteesta. Kohde, johon aineisto sijoittuu, on tullut minulle tutuksi museossa tekemiäni töiden avulla. Tuttuudesta aiheutuneita haasteita ovat esimerkiksi aiemmin omaksettujen tietojen luotettavuus, jota kuitenkin pyrin aktiivisesti työssäni kyseenalaistamaan lukemalla tietoa eri lähteistä. Toisaalta koen myös etuja tuntemisesta, esimerkiksi sen suhteen mikä on tutkimuksen kannallista oleellista itselle dokumentoitaessa. Tutkijana teen tietoisia valintoja tutkimuksen eri prosesseissa. Valinnat vaikuttavat niin aineiston syntymiseen, kuin sen käsittelyyn. Ne näkyvät esimerkiksi toisten asioiden korostamisena, sekä toisten asioiden vähättelynä.

4 Henkilötarinat ikkunoina Luostarinmäen arkeen ja juhlaan

4.1 Ammattimiehiä ja käsityöläisiä

4.1.1 Luostarinmäen käsityöläiset

Luostarinmäen museo on jo museon alkuajoista saakka yhdistetty käsityöläisyyteen. Vaikkakaan käsityöläisyys ei näkynyt alueella ennen museointia yhtä vahvasti mitä se museoinnin alueelle tuomien verstaiden myötä nykypäivänä näkyy, on alueella kuitenkin sen lähes koko asutushistorian aikana asunut monenlaisia käsityöläisyyden ammattilaisia. Vaikkakaan yhtä poikkeusta lukuun ottamatta alueella ei tiedettävästi ole pidetty verstoimintaa, henkikirjojen mukaan alueella asui 1800-luvulla enimmäkseen työväenluokkaan kuuluvia käsityöläisiä perheineen. Joukon edustus näkyy museossa esitettyjen narratiivien kautta vahvasti alueella ja onkin syytä tarkastella, mitä toiminen ammatissa edellytti.

Käsityöläisyyden ammatillista harjoittamista valvoi vielä 1800-luvulla ammattikuntalaitos. Ammattikuntajärjestelmässä vain ammattikunnan jäsenillä oli oikeus harjoittaa ammattiaan laillisesti. Toimijoita järjestelmässä olivat mestarit, kisällit ja oppipojat, joille ammattikunta määritteli oikeuksia ja velvollisuuksia. Esimerkiksi vain mestareilla oli oikeus harjoittaa porvarillista toimintaa, pitää verstaista ja palkata työntekijöitä. Jokaiselle käsityöammatille oli kaupungissa oma ammattikuntansa. Ammattikunnat muodostivat suljettuja organisaatioita, joihin pyrkijöille laadittiin tietyt ehdot.

Jo oppipojaksi pääsemistä kontrolloi alun perin syntyperä. Vain miehille sallittiin ammattikoulutus, joka sulki naiset kokonaan pois opin sekä ammattimaisesti harjoitetun käsityöläisyyden piiristä (Vainio-Korhonen 1998, 16.) Lisäksi pyrkijän tuli olla aviollisten ja kunniallisten vanhempien jälkikasvu. Muita rajoittavia tekijöitä saattoivat olla perheen varallisuus, uskonto tai vieras kansallisuus, joka poissulki esimerkiksi Suomessa asuvia marginaaliyhteisöjä. Vuoden 1720 ammattikunta-asetuksesta vaatimukset syntyperästä poistettiin, ja esimerkiksi viranomaiset alkoivat pyrkiä sijoittamaan vähempivaraista perheistä tulleita ja huollettavia lapsia teollisuuden tai käsityömestarin palvelukseen. Ammattikuntien alaisissa ammatteissa oppipojille vaatimuksena oli 14-vuoden ikä. Ajan yhteiskunnallisen järjestelmän mukaisesti sukupuoleltaan heidän tuli olla miespuolisia, vaikkakin joitakin poikkeuksia saattoi olla. Oppisopimuksen tekivät lasten holhoojat käsityöläismestarin kanssa suullisesti tai kirjallisesti, ja myöhemmin oppilaan tiedot kirjattiin ammattikuntaan. Koeaika oppipojalla oli kaksi

kuukautta, jonka jälkeen mestari ei saanut tätä enää erottaa. Oppiaika kesti lain mukaisesti 3–5-vuotta ammatin mukaan. Tämä riippui myös oppiintuloiästä, pohjakoulutuksesta ja vanhempien varallisuudesta, sillä esimerkiksi köyhien perheiden lapset joutuivat työllään korvata oppiajalla aiheutuneita kustannuksia (asunto, ruoka ja vaatetus). Oppipojat asuivat mestarin luona ja heistä saattoikin tulla osa perhettä. Päivittäinen työaika oli oppipojilla pitkä. Se alkoi kello viideltä aamulla ja kesti kello seitsemään saakka illalla, joskus jopa myöhempään. Varsinaisesta opetuksesta vastasi mestari tai mahdollisesti tämän alaiset kisällit palkkaa vastaan, eikä säädöksissä opetukselle ollut juurikaan ohjeistusta. Vaaditun oppiajan loputtua merkittiin oppipoika opin suorittaneeksi ja pääsi hän kisällinäytteen annettuaan kisälliksi. Kisälliksi pääsemiseksi tuli maksaa ammattikuntalaitokselle, jonka suoritti mestari oppipojan maksuvaikeuksissa työtä vastaan. (Kyöstiö 1955, 36–58.)

Pitkään oppia ammattiin saatiin seuraamalla sekä konkreettisesti työskentelemällä verstaassa kisällin tai mestarin ohjauksessa. Kuitenkin 1800-luvun alkupuolella oppia alettiin tarjoamaan myös niille tarkoitetuissa oppilaitoksissa. Vuonna 1833 Turun käsityöläismestarit anoivat senaatilta määräystä, jonka mukaan oppipojasta ei voisi tulla kisälliä tai kisällistä mestaria, jos tämä ei osannut kirjoittaa tai laskea yhteen-, vähennys-, kerto- ja jakolaskuja. Tarpeen myötä turkuun perustettiin samaisena vuonna sunnuntai koulu oppipoikia ja kisällejä varten. Kirjoittamisen ja laskennan lisäksi koulussa opetettiin esimerkiksi kirjanpitoa, fysiikkaa ja alkeiskemiaa. Pian 1800-luvun alkupuolella alettiin kaivata tehokkaampaa ammatillista opetusta ja kaupunkiin perustettiin useampia eri ammatilliseen koulutukseen tähtääviä oppilaitoksia. Valtion ylläpitämä Turun merikoulu perustettiin jo 1813, sekä sen lisäksi kaupungissa oli myös joitakin yksityisiä koulutuksia. Vuosisadan aikana oppilaitoksia syntyi yhä enemmän, ja 1800-luvun lopussa kaupungissa oli mahdollisuuksia saada monen alan varsinaista ammattikoulutusta. (Uusitalo 1979, 238–241.)

Kisällin arvon saatuaan oli käsityöläisen mahdollista saada palkkaa tehdystä työstään mestarin alaisena. Laki määräsi palkan suuruuden, maksuajat sekä -tavat. Kisälliksi päästyään oppiminen ei kuitenkaan käsityöläisellä vielä loppunut, vaan kisällikausi tähtäsi sopeuttamaan ammatti- ja yhteiskuntaelämän tapoihin, sekä syventämään ammatillista osaamista. Opetus oli taas mestarista riippuvaista, sillä suunniteltua koulutusohjelmaa ei ollut tarjolla. Oppi saattoi kuitenkin jäädä oman aktiivisuuden varaan. Jotkut mestarit esimerkiksi saattoivat pitää salassa omia taitojaan. Yleistä oli lähteä kisällivaellukselle, jonka aikana saatettiin mennä myös ulkomaille oppiin. Kisällit toimivatkin usein oman ammattialansa uusien keksintöjen levittäjinä. Kisällit uransa alkuvaiheessa asuivat usein mestarin luona, jolloin he olivat isäntävallan

alaisia ja heiltä odotettiin säädyllistä käyttäytymistä. Kisällien avioitumista karsastettiin pitkälle 1700-luvun loppupuolelle saakka, kunnes katsannossa tuli käänös valtion antaman rohkaisun myötä. Vahvistettuaan ammattitaitoaan kisällien oli mahdollista hakeutua mestariksi. Pääsy mestariksi oli kaikille avoin, mutta se oli vaikeaa ja vaati sitkeyttä sitä anovalle. Ammattikunnat pyrkivät sulkeutumaan mestareiden omien taloudellisten syiden kannalta. Mestariksi pyrkiessään kisällin tuli jättää anomus ammattikuntaan ja erilaiset todistukset kuten kisällikirjansa ja palvelustodistukset esitettyään suorittaa näytetyö mestarin luona. Mestarinäyte oli kaikkein arvokkain osoitus ammattitaidosta, vaikkakin hakijaan kohdistettiin myös moraalisia vaatimuksia, sekä taloudellisia ja sosiaalisia ehtoja. Hakijalla täytyi olla hyvä maine ja edustaa määrättyä varallisuustasoa. (Kyöstiö 1955, 65–98.) Lisäksi sukulaisuussuhteilla oli positiivinen vaikutus mestariksi pääsemiseksi, joka näkyi esimerkiksi turkulaisten avioliittosopimuksissa: käsityöläiset pyrkivät avioitumaan omalle alalle, tai vähintään löytämään kumppanin jostain toisesta käsityöläisperheestä (Vainio-Korhonen 1998, 145–147). Mestariksi päästyään tuli saada kaupungilta elinkeino-oikeus, vanhoa porvarisvala ja liittyä porvariston jäseneksi. Tämän jälkeen mestari sai harjoittaa elinkeinoaan itsenäisesti ja palkata työntekijöitä. (Kyöstiö 1955, 65–98.)

Vuonna 1805 Turun kaupungin väki jakaantui kolmeen eri ryhmään elantonsa mukaisesti: virkamieskuntaan, porvariselinkeinoihin ja muihin, porvarisammattien ulkopuolella oleviin “toimesta eronneihin” miehiin tai itseään elättäviin naimattomiin- tai leskinaisiin (Vainio-Korhonen 1998, 24). Ammattia harjoittavista käsityöläisistä Luostarinmäellä asui enimmäkseen oppipoikia ja kisällejä. Mestarin arvo oli harvinainen, sillä monesti käsityöläinen arvoon kohoittuaan muutti pois alueelta kaupungin keskustaan. Luostarinmäki sijaitsi 1800-luvulla kaupungin laitamilla, joka tuskin oli houkuttava paikka vilkkaalle liiketoiminnalle. Kaupungin keskustassa mestarin verstaalla oli esimerkiksi parempi näkyvyys, ja ajan mukaisesti asunto sijaitsi verstaan yhteydessä (Vainio-Korhonen 1998, 160). Luostarinmäen joulunäyttelyssä esiintyviä ammattikäsityöläisiä ovat leipurinkisälli Johan Helin sekä muurarimestari Erik Wennerqvist.

4.1.2 Leipurinkisälli Johan Helin

Pihalla seitsemän (165) on 1800-luvun loppupuolen tyyliin sisustettu leipomo, jonka yhteydessä on myös leipomon tuotteita myyvä leipäpuoti sekä kahvitupa. Talon ovesta sisään astuessa tuoksumailman valtaavat erilaiset mausteet, jotka muistuttavat joulusta. Talo jakaantuu

kahteen osaan, jota erottaa väliseinä. Toiselta puolelta löytyy itse leipurin työtila, leipomo, ja toiselta puolelta taas leipäpuoti ja kahvitupa. Näistä erityisesti leipomo on joulunäyttelylle oleellisin, vaikkakin myös leipäpuodin puolella joulu näkyy tuotteiden valikoimassa.

Leipomon interiöörin tuokiokuvaus *Leipurinkisälli Johan Helinin joulukiireet* vie lukijat joulukuuseen aamuun vuonna 1880. Siinä nimensä mukaisesti esiintyy leipurinkisälli Johan Helin, jonka näkökulmasta teksti on kirjoitettu. Jouluvalmistelut ovat tuokiokuvauksessa hyvin käynnissä ja leipomossa kiirehditään leipäpuodin puolella myytävien leivonnaisten parissa. Myynti on varmasti kaupungissa leipomolle ollut joulun aikana suurta, sillä vaikka usein pyrittiin omavaraisuuteen ja valmistamaan leivät itse kotona löytyvissä leivinuuneissa, ei aina kaikkea osattu tai haluttu valmistaa itse (Kylli 2021, 65). Varmasti myös raaka-aineiden saatavuus oli ammattileipureilla parempi kotikokkien sijaan. Sokeria Turussa sai ostettua jo vuonna 1758 perustetun sokeritehtaan tuotannosta (Kalpa ja Koivikko 1989, 98), mutta esimerkiksi joululeivonnaisiin käytettiin useita eksoottisia mausteita kuten sahmia, neilikkaa tai kanelia. Kun kahvia alettiin tuoda Suomeen 1720-luvulla turkulaisporvarien varustamilla suolalairoilla, levisi sen käyttö nopeasti eri yhteiskuntaluokkiin. Pian kahvin rinnalle tulikin tarve makeille vehnäleipäille. (Kylli 2021, 64–72.)

Turussa saatavien vehnäleipien valikoima oli suuri ja leipomoista saattoi ostaa vehnäsämpylöitä, maitoon leivottuja vehnäleipiä, korppuja sekä ringleitä (Kylli 2021, 65). Vuodesta 1760 kaupungista sai myös makeisia leivonnaisia kaupunkiin muuttaneen sokerileivontaan erikoistuneen sokerileipurin ansiosta. Ammattikunta leipureille perustettiin vuonna 1776. (Vainio-Korhonen 1998, 109.) Leipurimestareita kaupungissa oli kuitenkin vähäinen määrä, vuosivälillä 1831–1842 vaihdellen viidestä kuuteen. Leipomoiden lisäksi leipää myivät kaduilla kaupungissa sekä sen ulkopuolella asuvat naispuoliset yrittäjät. (Nikula 1972, 335–339.) Leipuriammattikuntaa edustavien miesten ja yrittäjänaisien välille syntyikin aikanaan kiistaa, jota pyrittiin maistraatissa kontrolloimaan myyntiartikkelien avulla. Vähävaraisille naisille annettuun lupa valmistaa ja myydä ainoastaan ruisleipiä sekä pikaruokatyyppejä piirakoita, kun taas vastuu hienommista leivonnaisista jäi ammattileipurien yksinoikeudeksi. Tällä tavoin naisten asiakaskunnaksi pyrittiin rajoittamaan työväestö (Frigren 2016b, 57.) Ammattileipureiden asiakkaat koostuivat taas kaupungin paremmin tai vähintään kohtuullisesti toimeentulevasta väestöstä, jonka lisäksi he palvelivat myös armeijan tarpeita. Ammattileipureiden tekemää leipää myivät provisiopalkalla pestatut naismyyjät. (Vainio-Korhonen 1998, 110.) 1880-luvulla aikuisten leipureiden työaika ei rajoitettu, vaan se oli työnantajan

määriteltävissä, useimmiten 15–16 tuntia vuorokaudessa. Töitä tehtiin yöllä ja päivisin, jokaisena viikonpäivänä. (Uljas ja Uljas 2019, 46.)

Hieman hämyisessä huoneessa näyttelyvalot on kohdistettu työpöydälle, jossa on uunia odottavia piparkakkuja ja kaneliässiä, taikinaa ja kaulin sekä piparkakkumuotteja. Piparkakkumuotit esittävät erilaisia eläimiä, joista kauempaa tunnistaa esimerkiksi hevosen ja linnun. Tuokiokuvauksessa piparkakkumuoteista mainitaan löytyvän eksoottisiakin eläimiä, kuten krokotiileja ja leijonia. Piparkakut ovat tulleet Suomeen Ruotsin kautta Saksasta 1600-luvun puolivälissä. Sana ”piparkakku” tunnettiinkin suomen kielessä jo keskiajan lopulla. Vielä 1800-luvulla niitä valmistivat kaupungeissa ammattileipurit, sillä sanottujen pikkuleipien valmistus kotioiloissa yleistyi vasta 1920-luvulla. (Talve 1973, 65.) Piparkakusta teki arvokkaita niissä käytetyt ulkomailta tuodut mausteet. 1700-luvulla piparkakkuja maustettiin esimerkiksi mustapippurilla, muodikkaalla pomeranssinguorella, kanelilla, neilikalla ja inkiväärillä. Ne makeutettiin siirapilla tai hunajalla. (Kylli 2021, 188.)

Tuokiokuvauksessa leipomossa mainitaan tuoksuvan piparkakuissa käytettyjä mausteita, kuten neilikkaa, kanelia ja pomeranssia. Pomeranssi oli suosiossa jo 1790-luvun Turussa. Suurin osa tuontihedelmistä oli kuljetettava 1700-luvulla kuivatussa muodossa, mutta sitrushedelmiä kuten pomeranssia tuotiin toisinaan tuoreena. Pomeranssia saatettiin käyttää esimerkiksi leivonnaisiin tai viinan maustamiseen. (Kylli 2021, 73–74.) Neilikkaa tuotiin mustapippurin ja kardemumman ohella Suomeen jo myöhäiskeskiajalta lähtien, mutta sen arvokkuuden takia sitä hyödynnettiin vain varakkaimmissa talouksissa (Kylli 2021, 20). Sama pätee myös Aasiasta tuotuun kaneliin.

Piparkakkujen lisäksi leipomossa on joulupullia, joita löytyy myös leipäpuodin puolelta. Jouluiset vehnäpullat maustettiin arvokkaalla sahramalla, ja niistä käytettiin nimityksiä kuusa ja kaasa. Maaseudulla vehnäleipäset ovat yleistynyt vasta 1800-luvulla esimerkiksi kahvinkäytön yleistymisen myötä. Ne ostettiin usein kaupungilta markkinoilta. (Talve 1973, 64.) Kuusat ja kaasat olivat 1800-luvulla piparkakkujen tavoin ammattileipureiden tekemiä. Leivonnaiset eroavat toisistaan niiden muodon perusteella. Kuusa tarkoittaa vasikkaa, ja onkin muodoltaan pitkänomainen, sarvekas ja muistuttaa eläintä. Monet juhlaleivät leivottiin eläimen muotoiseksi erilaisten hedelmällisyysuskomusten mukaan. Kaasa taas on pyöreä, ja sen päällä on onnen symbolina toimiva hakaristi. Turussa leipurit ovat aikoinaan lahjoittaneet kuusia ja kaasia lapsille joululahjoiksi. (Kostet ja Puhakka 2001, 46.) Leivonnaisen muotoon on saattanut vaikuttaa myös lahjaksi saajan sukupuoli, sillä esimerkiksi Paattisilla tapana on ollut antaa

pojille kuusa ja tytöille kaasa. Arvokkuutensa vuoksi vehnäleipäset ovat voineet toimittaa kylvökakun virkaa, eli se on syöty vasta joulun jälkeen keväällä kynnön yhteydessä. (Harva 1935, 23.)

Leipomon vieressä on toinenkin huone, johon talossa vierailevat eivät pääse. Sen sijaan talon ulkopuolelta sen sisälle pystyy kurkistamaan ikkunan kautta. Kyseiseen huoneeseen on sisustettu leipurin yksityinen tila, hänen asuntonsa. Ikkunan ääressä on joulunäyttelyn osaksi kuuluva kahvikattaus hakaristillä kuvitetun kaasan kera. Pöydän yläpuolella on kaunis oljista tehty himmeli tuomassa joulun tunnelmaa myös leipurin kotiin. Himmeleiden alkuperä voi juontua tavasta heitellä jouluisin olkia kattoon. Katto-olkiin on liittynyt tulevan satokauden ennustamista. Olkia on esimerkiksi heitelty tuvan lakeen samalla mainiten kulloisenkin kylvettävän viljalajin nimen. Millä kerralla olkia on eniten tarttunut lakeen tai parrujen väliin, on se vilja tuottanut parhaan sadon. Etelä-Karjalassa oljista on tehty joulukekoja, aumoja tai kupoja, joita on päretikuilla kiinnitetty kattoon koristukseksi. Savossa taas oljista on palmikoitu suokaleita, joita on heitelty kattoon samassa tarkoituksessa kuin olkiakin. (Vilkuna 1946, 184.) Himmeleitä valmistivat talon naiset aattoa edeltävänä yönä joko oljista tai ruo'oista, jälkimmäisen ollessa kuitenkin harvinaisempaa. Himmelin tekoon tarvittiin mahdollisimman suorita keltaisia rukiin olkia ja ohutta lankaa. Näitä pujottelemalla valmistettiin eri kokoisia kulmion muotoisia lyhtyjä, joita voitiin koristaa värjäytyillä munankuorilla, tähkätupsuilla tai värikkäästä paperista leikatuilla franssuilla. Tyypillisesti ne kiinnitettiin kattoon keskilakeen tai sitten esimerkiksi tuvan pöydän päälle. Jossain päin Suomea himmeli saattoi roikkua kattossa jopa kesäänkin asti. (Harva 1935, 23–24.)

4.1.3 Muurarimestari Wennerqvistin perhe

Luostarinmäen museokorttelin pihalla yksitoista on alueen tilavin talo. Se on sisustettu kuulumaan muurarimestari Erik Wennerqvistille, joka asui tontilla perheensä kanssa vuosina 1800–1822. Wennerqvist oli poikkeuksellinen luostarinmäkeläinen, sillä hän oli arvoltaan muurarimestari. Lisäksi hän oli ensimmäisiä tontinomistajia alueella. Muurarin ammatti oli aikanaan arvostettu ja Wennerqvist ansaitsikin paremmin kuin muut luostarinmäkeläiset käsityöläiset, joka näkyy talon vauraudessa ja tilavuudessa. Muurarimestarin perhe on esimerkki ammatin periytyemisestä isältä pojalle, sillä myös Erikin poika Erik Johan Wennerqvististä tuli arvoltaan mestari. Myöhemmin tämä teki rakennustöitä Tampereella ja nousi merkittäväksi toimijaksi esimerkiksi Finlaysonin alueen rakentamisessa. (Tuisku 2023, 81–82.)

Talossa on näyttelyteksti *Muurari Wennerqvistin joulusauna*, joka sijoittuu jouluaattoon vuonna 1815. Teksti on kirjoitettu vaimo Annan näkökulmasta, mutta toimijoina ovat myös muut perheenjäsenet. Isä Erikin ja äiti Annan lisäksi tekstissä mainitaan lapset Erik ja Wilhelmina. Nimensä mukaisesti tuokiokuvauksessa kuvataan perheen saunahetkeä, ja Annan ajatuksia liittyen jouluaaton viettämiseen ja perheen omiin perinteisiin. Muurarin talo on yksi Luostarinmäen harvoista rakennuksista, joissa on ollut sisäsauna ennen museota. Tällä hetkellä se on ainoa museointeriöoireistä, mihin on sisutettu sauna. Joulusaunalla on ollut tärkeä rooli joulun vietossa. Saunaan mentiin jouluna jo varhain, jotta kaikki perheenjäsenet ehtivät peseytymään ja pukeutumaan. Saunaan ensimmäisenä meni talon emäntä ja lapset, sen jälkeen muut talon asukkaat. (Harva 1935, 27.) Tuokiokuvauksessa myös Anna on käynyt saunassa ensimmäisenä, mutta lapset liittyneet Erikin seuraan.

Talossa on paljon yksityiskohtia, jotka liittyvät joulunviettoon. Talon koristeellisessa salissa ikkunan äärellä on aukinainen kirja, Raamattu, ja sen edessä lukulasit, kynttilä ja kynttiläsakset. Asetelman yläpuolella on taas näyttävä himmeli, jonka olkia on koristeltu punaisilla lanakatupsuilla. Salista pääsee kamariin, jota kutsutaan talon tyttären huoneeksi. Kamarissa joulua on muistettu puisella lastukuusella, sekä kulhollisella pähkinöitä. Taitavasti tehty lastukuusi vuoltiin puusta, ja sitä koristivat oksia muistuttamaan tehdyt kierteellä olevat puulastut. Lastukuusia myytiin Turussa torilla vielä 1900-luvulla (Sjöberg-Pietarinen 1990, 36). Tuontitavaraa olleet pähkinät taas tuovat juhlan tuntua jouluun.

Talon tuvassa on pöytä katettuna leivällä, voilla, kutunjuustolla, viinalla ja oluella. Tuokiokuvauksessa kuvataan emännän ylpeyttä, jouluksi leivottua leipäkekoa. Pöydän keskellä onkin kasattu leivistä torni, joka on tehty asettamalla leipiä päällekkäin. Päällimmäisenä keossa on vehnäleipä, joka aikanaan oli tarvittavien ainesosien vuoksi siitä arvokkain. Luultavasti tämä syötiin tuoreena ensimmäisenä leipäkeosta. Alimpana keossa taas on kylvökakko. Kylvökakko, myös nimillä joulu-, möykky-, suu- ja toukoleivän nimellä tunnettu jouluksi leivottu leipä, säästettiin kevääksi. Se saatettiin tarjoilla esimerkiksi vieraille tai perheenjäsenille kevätkylvön yhteydessä. (Vilkuna 1946, 17–18.) Pöydän päällä on suuri himmeli koristamassa joulua.

Näyttelytekstissä mainitaan, että tuvan lattialle on levitetty olkia lämmittämään lattiaa ja tuomaan kaunista hohdetta huoneeseen. Tuvan lattialle onkin levitetty lattiaoljet, joka on pitkään ollut museossa perinteenä. Lattiaolkien levittäminen on alkuaan sadonkorjuukauden päättäjäisjuhlista, ja siihen liittyy tulevan satovuoden ennustuksia. Myös näyttelytekstissä mainitaan

joulun yhteys sadonkorjuuseen ja lattiaolkien symbolointi viljan kunnioituksena. Lattialle levitetty oljet symboloivat tulevan vuoden viljapeltoa. Jos oljilla piehtaroi tai niitä sekoitteli, vilja meni lakoon. Jos niille varisti taas päreän karsia, tuli viljaan nokipäitä. Viljan kasvua edisti niiden päällä makoilu paljaalla iholla. Myös oluenjuonti oljilla uskottiin edistävän sadon kasvua. Liian humalaan ei kuitenkaan saanut tulla, jottei olkia olisi sekoittanut. (Vilkuna 1946, 184.) Joululoljet tuotiin tupaan aattoiltana hämärän tultua, jonka jälkeen joulun katsottiin alkaneen. Olkia levitettiin noin 2–4 nippua tuvan peräpuolelle, niin että ne ylsivät myös ruokapöydän alle. Jouluyönä näiden päällä nukuttiin. Samoja olkia pidettiin lattialla koko joulukauden ajan, vaikkakin jossain päin Suomea ne saatettiin vaihtaa uudenvuoden aattona eli ”uutena jouluna”. (Harva 1935, 27.) Lattiaolkien käyttö kiellettiin Turussa kuitenkin jo 1700-luvulla paloturvallisuussyistä (Kostet ja Puhakka 2001, 40). Kirkkokäytössä Turun tuomiokapituli kielsi lattiaolkien käytön vuonna 1830, vaikkakin kiellosta huolimatta tapa jatkui pidemmän aikaa (Harva 1935, 27). Lattialle levitetty oljet korvaantuivat osin lattialle levitetyillä havuilla, jotka eivät olleet niin herkkiä syttymään ja olivat kaupungissa paremmin saatavilla (Kostet ja Puhakka 2001, 40). Havuja joulunäyttelyssä voi nähdä leviteltyinä Merimiehentalossa ja Koululaisen asunnossa.

4.2 Naiset elannonhankkijoina

4.2.1 Luostarinmäen naiset

Käsityöläisiä ja ammattimaista toimintaa tutkittaessa naiset ovat jääneet 1800-luvun lähteissä monesti syrjään. Naisten rooleja on tutkimuksissa heijasteltu miesten rooleihin. Naisten paikka on määritetty kotitalouden piiri, josta he huolehtivat ja hallitsivat. Väite kuitenkin tekee naisten asemasta yhteiskunnassa hyvin mustavalkoisen, eikä se ota huomioon naispuolisten asukkaiden kirjavaa ryhmää. Naiset kaupungissa olivat kuitenkin näkyvässä roolissa. Vaimot tekivät päivittäin töitä miestensä rinnalla. Naimattomat naiset ja lesket vastasivat itse elannostaan ja saattoivat tehdä ansiotyötä. Naisten yhtä suuresta työpanoksesta huolimatta arvostusta heidän tekemälle työlle ei kuitenkaan kertynyt.

Naiset elivät huoltajuussuhteessa aina mieheen: isäänsä, aviomieheensä tai työnantajaansa. Huoltajuusasiat koskivat erityisesti omaisuuden hallintaa ja yhteiskunnallisen vallan käyttöä. Vain miehillä oli oikeus saada virallista oppia ja harjoittaa ammattia. Poikkeuksena oli kuitenkin esimerkiksi kättilön ammatti, johon oli mahdollista kouluttautua Tukholmassa 1700-luvun alkupuolelta lähtien (Vainio-Korhonen 2010, 107). Julkiset virat ja porvarisamatit kuuluivat

miehille. Tätä säätelivät lait sekä ammattikuntalaitoksen järjestykset. Naispuolisista henkilöistä ainoastaan leskellä oli oikeus jatkaa miehensä ammatissa toimimista ja hoitaa asiansa itsenäisesti. Kaikkea itsenäistä toimintaa ei laki estänyt, sillä nainen oli oikeustoimikelpoinen, vastasi rikoksistaan, sai solmia työsopimuksia ja esimerkiksi myydä pientavaraa, johon ei tarvittu porvarisoikeuksia. (Vainio-Korhonen 1998, 36.)

Vuoden 1805 Turun kaupungin väkilukutaulun avulla Kirsi Vainio-Korhonen (1998) onkin tutkinut, että naimattomista naisista jopa 95 prosenttia työskenteli vuosipalkollisena, tehtaassa tai muutoin työelämässä. Naimattomista naisista suurin osa työskenteli piikoina. Muita mainittuja työnkuvia olivat esimerkiksi seuraneidit, taloudenhoitajat, kamarineidot ja tehdastyöläiset. Leskistä vain pieni osa työskenteli jatkaen miehensä elinkeinoa, kun taas suurempi osa eli joko omista varoistaan tai muusta työstä. Joka kolmannes turkulaisnaisista sai elantonsa jostain muusta kuin kotitaloustyöstä tai tehdastyöstä. Näitä töitä ei väkilukutaulussa sen tarkemmin mainittu, mutta Vainio-Korhonen uskoo elannon koostuvan useammasta eri tulolähteestä. Monet naiset saivat elantonsa käsityöstä, kuten ompelusta, kehräämisestä, kutomisesta ja leipomisesta. Muita tulolähteitä olivat kotityötä lähellä olevat työtehtävät, pyykkääminen ja siivoaminen. Lisäksi elantoa voitiin saada esimerkiksi kaupustelemalla, anniskelemalla, ruokalanpidolla, majoittamisella ja kahvitarjoilulla. (Vainio-Korhonen 1998, 36–40.) Myös Luostarinmäellä tiedetään aikoinaan palvelleen laillisia ja laittomia krouveja, joita pitivät naishenkilöt (ks. esim. Lehmusto ja Louhio 2022).

Yhteistä naisten tekemälle työlle Vainio-Korhosen mukaan onkin, että se tapahtui virallisesti säädellyn, valvotun ja tilastoidun työelämän ulkopuolella ja onkin siis lähteissä näkymätöntä ansiotyötä (Vainio-Korhonen 1998, 40). Näkymättömyyttä lisäsi työn luonne, joka oli osa-aikaista, väliaikaista tai kausiluonteista. Naisten siviilisäätö oli naisten tekemää työtä merkittävämpi tieto aikalaislähteissä. (Vainio-Korhonen 2001, 187, 191.) Lisäksi monet naisten tekemistä töistä olivat sivuelinkeinoja, jonka kautta tekijät eivät arvottaneet itseään niiden perusteella. Esimerkiksi pienpyykkäämistä harjoittava tuskin ajatteli itseään pyykkäriksi. Sivuelinkeino ei siis ollut statustekijä. (Frigren 2016, 224.) Suhtautuminen naisten tekemään työhön oli välinpitämätöntä, eikä sitä arvostettu samaan tapaan, miten miesten tekemää työtä. Esimerkiksi jos jokin käsityöala muuttui naisvaltaiseksi, menetti se aikalaisten arvostuksen ja statuksen huolimatta siitä, että se vaati samat taidot ja työpanoksen tekijältä (Vainio-Korhonen 2001, 192).

Luostarinmäen joulunäyttelyssä näyttelytekstien avulla pääsevät kaksi luostarinmäkeläistä naista keskiöön. Naiset ovat kupariseppämestarin leski Johanna Sjöberg ja merimiehen vaimo Maria Österman. Heihin liittyvien interiöörien avulla pohdin naisten asemaa ja elannonhankintatapoja 1800-luvulla. Lisäksi myös heidän kodeissaan on monia tärkeitä joulun viettoon liittyviä tapoja.

4.2.2 Kupariseppämestarin leski Johanna Sjöberg

Luostarinmäen pihalla numero neljä (158) on interiööri, joka on sisustettu kuuluvaksi kupariseppämestarille. Talo on tyypillinen paritupa, jossa on kaksi tupaa ja niiden välissä porstua ja kamari. Interiöörissä on yö, ja kaikki huoneet ovatkin pimeänä lukuun ottamatta muutamaa palavaa led-kynttilää. Vasemmanpuoleisessa tuvassa on levitetty sängyt, kamarissa taas rukki laitettu syrjään joulunviettoa varten. Oikeanpuoleisessa tuvassa on leivinuuni ja katettu ruokapöytä. Tuvassa tuoksuu savu. Pöydällä on palava kynttilä huonetta mustuttavien päreiden sijasta, leivinuunin reunalla taas lyhdyssä palaa kynttilä. Myös tässä tuvassa on sänky, joka on vielä täysin pedattu. Sängyn reunalla on villashaali lämmittämässä kylmiä talviöitä.

Talossa oleva tuokiokuvaus *Kupariseppämestarin lesken jouluyö* johdattaa lukijat jouluaattoyöhön vuoteen 1833. Kuvauksessa esiintyy kupariseppämestarin Lars Magnus Sjöbergin perhe, joka asui alueella vuosina 1829–1834. Se on kirjoitettu kupariseppämestarin vaimon, Johannan, näkökulmasta. Hänen viisi lastansa on tuokiokuvauksessa jo mennyt nukkumaan, mutta hän vielä valvoo yksin. Jouluyötä pidettiin joulujuhlan keskeisimpänä hetkenä, ja kynnelle kykenevät valvoivat niin pitkään, kun jaksoivat (Harva 1935, 27). Vaikka tuokiokuvaus ei itsessään ole synkkä, tulee siinä ilmi Johannan juuri leskeytyneen. Perheen isä Lars Magnus Sjöberg oli samaisen vuoden kesällä joutunut Seilin mielisairaalaan, jossa oli kuollut joulu-kuussa. Seilin saaren spitaalisairaala oli tullut mielisairaala 1780-luvulla, myöhemmin se muutettiin ”turvalaitokseksi” parantumattomasti mielisairaiksi katsotuille (Pietikäinen 2020, 26–28). Syytä mielisairaalaan joutumiselle ei tuokiokuvauksessa mainita. Näyttelytekstissä kuitenkin mainitaan, että myös perheen vanhin poika Lars Uno joutui sinne myöhemmin elämässään. Maininta voi mahdollisesti vihjata, että syynä saattaisi olla jotain perinnöllistä.

Leskenä eläminen ja viiden lapsen elättäminen ei ole äiti Johannalle ollut helppoa tuokiokuvauksen mukaan. Lesken asema 1800-luvun yhteiskunnassa oli erittäin haavoittuvainen ja huono-osainen. Leskenä hänen tuli huolehtia yksinään perheen toimeentulosta ainakin siihen asti, kunnes lapset olivat tarpeeksi vanhoja. Naisista vain leskillä oli oikeus harjoittaa

ammattia ja porvariselinkeinoja. Laillisen huoltajansa, miehensä, kuoltua oli leskillä lailliset oikeudet periä puolisonsa oikeudet ja harjoittaa tämän ammattia. Ammatti saatettiin oppia aviomieheltä yhdessä töitä tehtäessä ja siten ammatin jatkaminen saattoi olla luonnollinen vaihtoehto tai pakottava toimeentulotapa. Lupaa ei kuitenkaan ollut aloittaa omaa uutta yritystään. Jos leski avioitui uudelleen, menetti hän tämän oikeutensa. (Vainio-Korhonen 1998, 36). Tuokiokuvauksessa ei ole kuitenkaan mainintaa Johanna Sjöbergin tulolähteistä leskeytyksen jälkeen, mutta voisi olettaa hänen joutuneen jo pidemmän aikaa vastaamaan ansioista miehensä sairaalassa olemisen (sekä sitä edeltäneen mahdollisen työkyvyttömyyden) vuoksi.

Perheen mahdollisista vaikeista oloista huolimatta näyttelytekstissä nousee esiin heidän kuitenkin viettäneen jokseenkin mukavaa joulua äiti Johannan toimien ansiosta. Tuokiokuvauksessa mainitaan aamuinen joulukirkko, johon perheen lapset ovat uhanneet valvoa, mutta lopulta nukahtaneensa. Joulupäivänä olikin tapana osallistua joukolla joulukirkkoon, johon kilpailtiin päästä ensimmäisenä erilaisten talous- ja viljelystöiden sekä naimaonnen turvaamisen ja ennustamisen vuoksi (Vilkuna 1950, 339). Tuvan pöydältä löytyvät niin tekstissä mainitutkin ohrapuuro, ruisleipä ja suolakala. Nämä luovatkin vaikutelman ennemminkin 1800-luvun talonpojan arkiruoosta kuin juhlaruoosta. Perinteinen arkiruoka oli yleensä jollain tavalla säilöttyä: suolattua, kuivattua tai savustettua. Esimerkiksi pyöreä rukiinen reikäleipä oli Lounais-Suomessa tyypillinen arkiruoka, jota leivottiin kaksi kertaa vuodessa ja kuivatettiin katossa orsilla. Ohrapuuro tekee kattauksesta kuitenkin juhlavamman. Se olikin tärkeä pitoruoka ja juhlapuuro siihen saakka, kunnes riisipuuro syrjäytti sen 1900-luvulla. (Hartola 2000, 7–14.) Tuokiokuvauksessa äiti Johanna vertaakin näitä aikoinaan saamiin hienoihin riisiryineistä keitettyyn puuroon tai viskunasoppaan, joka voisi viitata leskeyden aiheuttamien ansiotulojen menetykseen. Riisipuuro ja luumukeitto eli viskunasoppa olivat arvokkaita suomalaisen jouluun vakiintuneita ruokia 1700-luvulta lähtien. Niin riisi kuin kuivatut luumut olivat tuontiaineksia, jonka takia ne toivat juhlallisuuden tuntua perinteisiin arkisiin puuroihin ja velleihin. (Kylli 2021, 47, 188.) Lisäksi pöydällä on puinen olutkannu, josta kukin perheenjäsen joi vuorollaan. Kalja oli tyypillinen matala-alkoholinen arkijuoma, kun taas hieman vahvempi olut sopi paremmin juhlahetkiin kuten jouluun (Hartola 2000, 12–13).

4.2.3 Merimiehen vaimo Maria Österman

Pihalla kahdeksan (173) sijaitsee yksi museon vanhimmista interiööriestä, joka on myös taaloista ensimmäisenä saanut jouluisen sisustuksen. Kyseessä on museossa nimetty

merimiehentalo. Nimensä se on saanut talon asukkaiden mukaan, sillä talossa asui vuosien varrella useampi merimies. Tontin lunasti kirvesmies Henrik Söderlund jo vuonna 1798, joka rakennutti tontille myös tyttäriensä käyttöön asuinhuoneita. Tontti pysyikin saman suvun hallussa alueen museointiin saakka, eli 140 vuotta. Avioliittojen kautta sukuun tuli useita merimiehiä. (Kupila 2018, 75.) Talon näyttelytekstinä on tuokiokuvaus *Merimiehen talon joulu*, joka sijoittuu jouluaattoon vuoteen 1895. Siinä esiintyy Östermanin perhe, jotka olivat osa Söderlundien sukua. Tuokiokuvaus on kirjoitettu äiti Marian näkökulmasta.

Ovelta katsottuna vasemmanpuoleiseen tupaan on pöydälle katettu jouluateria. Tuokiokuvauksessa mainitaankin perheen käyvän pian jouluiselle juhla-aterialle. Lisäksi tekstissä mainitaan tuore leipä, voi, juusto, rusinamakkara, rosolli ja ohrapuuro, jotka löytyvätkin katetusta pöydästä. Vuotuisina juhla- ja merkkipäivinä, erityisesti jouluna, on ruokavalio 1800-luvulla ollut ympäri Suomea runsaampaa ja monipuolisempaa. Tähän on vaikuttanut esimerkiksi sato vuoden loppuminen, joka on tarjonnut enemmän ruokaa. Yleistä koko maassa on ollut joulupäivinä tarjoilla lihaa palvattuna, savustettuna tai uunissa paistettuna. Myös puurot, kuten ohra tai kauraryynipuuro on ollut tavallista tarjottavaa. Lisäksi Varsinais-Suomessa jouluun on kuulunut punainen sallatti eli rosolli. (Talve 1973, 109–116.) Joillakin alueilla Varsinais-Suomessa on ruokia jätetty jouluyönä pöydälle tai viety riiheen tonttuja varten (Harva 1935, 28).

Tuvan pöydän päälle on asetettu kaksi led-kynttilää palamaan rautaiseen pärepihtiin. Tämä viittaa myös siihen, että tuvassa vietetään joulua. 1800-luvulla kynttilöitä poltettiin vähempi-varaisissa talouksissa (vrt. esim. säätyläiskoteihin) vain juhlapäivinä, sillä niiden valmistaminen oli arvokasta niihin käytetyn lampaan talin vuoksi. Kynttilät asetettiin palamaan puiseen tai rautaiseen kynttilänjalkaan pöydälle, tai sitten esimerkiksi läntisissä rannikkopitäjissä jouluisin kattoon ripustettaviin puisiin kynttiläkruunuihin. (Talve 1979, 53.) Rautaisen pärepihdin lisäksi talossa on savisia kynttiläjalkoja kynttilöille. Merimiehen talon pihapiirissä on avoinna varasto työkalujen, ruokien ja vaatteiden säilytystä varten. Joulunäyttelyyn varastoon on lisätty myös käsin tehtyjä, kastettuja kynttilöitä, jotka on asetettu telineelle kuivumaan kynttiläkirnun viereen. Kynttilöistä tehtiin eri muotoisia eri tarkoituksiin. Joulupöytään saatettiin esimerkiksi tehdä kolmihaaraisia talikynttilöitä, kun taas joulukirkkoa varten tavallista paksumpia kynttilöitä. Kynttilöitä poltettiin sekä takkatulta ylläpidettiin jouluyönä koko yön, sillä sen uskottiin karkottavan kaikki liikkeellä olevat vahingoittavat henget. Yön yli palaneet kynttilät sammutettiin joulukirkkoon lähdetessä, joillain seuduilla taas sytyttää uusia ikkunoille koristamaan. (Harva 1935, 23–28).

Tuvan oven päälle on tavan mukaisesti asetettu puinen tuomaanristi. Joulunaikaan uskottiin henkiolentojen liikkuvan ihmisten keskuudessa, jonka takia haluttiin suojella kotia, perhettä ja karjaa eri tavoin (Harva 1935, 26). Ristin symbolia on Pohjoismaissa käytetty jo pitkään joulukoristeena. 1600-luvulla talonpojilla on ollut tapana pystyttää talon ulkopuolelle kaksi ristiin asetettua mäntyä, jossa koristeena oli vain puun oma latvatupsu. Toinen esiintynyt ristityyppi on ollut tervaristi, joka on maalattu tuvan, navetan ja tallin oviin tervalla. Ristillä on voinut olla vertauskuvallinen merkitys kristinuskossa Jeesuksen kuolemaan, ja sillä tavoin halettu suojautua joulun aikana esimerkiksi vastoinkäymisiä, vahinkoja ja onnettomuuksia vastaan. Toinen merkitys voi löytyä niiden käyttämisestä hedelmällisyystaikuuteen, jossa ikuisesti vihreä havupuu siirtäisi elinvoimaa taloon ja sen eläimiin samalla varjellen. Jouluristit aikojen saatossa harvinaistuivat ja keskittyivät Pohjanmaalle ja Turun saaristoon. Turun saaristossa, erityisesti Korppoossa ja Iniössä, jouluristi muuttui puusta tehtyyn neiliömäiseen lasturistiin, tuomaanristiin. (Vuolio 1981, 174–178.) Esikuvana ristille saattoi olla kirkkojen takorautaiset ristit. Tuomaanristit asetettiin Tuomaan päivänä ovelle taloa suojelemaan pahanthahtoisia vainajia vastaan. Pois ne otettiin taas joulun päätyttyä Nuutin päivänä. Turun saariston ulkopuolelle tuomaanristit levisivät aluksi korppolaisen suutarin Anton Dahlströmin alkaessa valmistaa ja myymää niitä eteenpäin. Viimeistään ympäri Suomea ristit levisivät ruotsinkielisen Martta-järjestön kautta vuodesta 1934 lähtien. (Jaakkola 1977, 267.)

Ovelta päin katsottuna tuvan vasemman puoliseen kamariin on tehty kahvikattaus ikkunan ääreen. Kahvikupit ovat katettu kahdelle, jonka lisäksi tarjolla on sokeria ja kermaa. Näiden lisäksi pöydällä on sarvekas sahrampulla, kuusa. Myös täällä pöydälle on asetettu kynttilä palamaan ja katosta on ripustettu olkinen himmeli. Kamarin lattialle on ripoteltu vanhan perinteen mukaisesti kolmikärkisiä havuja. Ennen 1700-lukua oli jouluisin tapana levittää olkia lattialle toimittamaan maton virkaa ja tuomaan huoneeseen valoa, mutta tapa kiellettiin paloturvallisuuden vuoksi. Sen jälkeen oljet kaupunkiasunnoissa korjattiin kuusenhavuilla, jotka eivät olleet niin paloherkkiä. Lisäksi havuja oli kaupungissa olkia helpompi hankkia. (Kostet ja Puhakka 2001, 40.) Lattioille levittämisen lisäksi havuja ja katajanoksia saatettiin asettaa ovien ja ikkunoiden pieliin (Harva 1935, 26). Kuusenoksat toivat suojelusta kotiin. Lisäksi tuoret havut tuvassa vaikuttivat varmasti joulun aistimaailmaan, levittäen raikasta tuoksuaan asuntoon. Haastattelujen perusteella tiedetään, että Luostarinmäellä koteja on oikeastikin aikoinaan koristeltu levittämättä kuusenoksia lattialle (Kostet ja Puhakka 2001, 40).

Toisessa tuvan viereisessä kamarissa on ikkunan ääressä kuva talossa asuneiden Östermanin perheen poika Rudolf, joka työskenteli merimiehenä. Rudolfin Hampurissa otetun ja kirjeen

mukana tulleen kuvan vieressä pöydällä on valoa tuova kynttilä, lukulasit sekä itse kirje, ikään kuin sitä olisi juuri luettu ja asetettu takaisin paikalleen. Asetelman yläpuolella on puusta veistetty lintu. Siivekäs joulukyyhkynen oli hyvin yleinen joulukoriste ja viittasi Pyhään Henkeen (Harva 1935, 23). Pöydällä oleva kirje on peräisin Rudolfilta, joka lähetti sen perheelleen Saksasta. Kirjeessään hän kertoo kuulumisiaan, sekä pestautumisesta toiseen laivaan, jonka päämääränä on Newcastleen Isoon-Britanniaan. Laivamatkat saattoivat kestää pitkiäkin aikoja ja kirjeenvaihto oli ainoa mahdollisuus pitää yhteyttä perheenjäseniin. Esimerkiksi kaukomatkat kestivät usein kahdesta kolmeen vuoteen (Kupila 2018, 79). Merimiehet saattoivat lähettää ja vastaanottaa kirjeitä kustakin satamasta. Aina kirjeet eivät kuitenkaan tulleet perille asti ja yhteydenpito saattoi olla vajavaista. Merimiesten ihmissuhteita koettelivat pitkät erossaoloaika sekä epäonnistunut kirjeenvaihto esimerkiksi väärinymmärrysten tai kokonaan saapumatta jääneiden kirjeiden kautta (Frigren 2016, 195). Myös kaikki viralliset asiat hoidettiin meren yli kirjeitse.

Pitkien poissaolojen myötä merimiesten vaimot joutuivat usein itse turvautumaan elannonhankintaan. Muihin työläisperheen vaimoihin verrattuna heillä oli institutionaalisempi pääsy perheen rahavaroihin. Lisäksi käytössä oli vetoseteli eli valtakirja, jota vastaan vaimo sai käydä nostamassa laivanvarustajalta osan kuukauden palkasta. Varat olivat siis laivanvarustajan kontrollin alla, ja jos esimerkiksi merimies karkasi työmatkansa aikana, saattoi siitä olla seuraamuksia koko perheelle. Jos vetoseteliä ei ollut vaimolle annettu, saatettiin palkkaa maksaa lopulta vasta merimatkan jälkeen. Mahdolliset velkojat veivät tästä oman osuutensa, joten käteen saattoi jäädä vain pienoinen summa. (Frigren 2016, 42, 212.) Lisäansioiden hankkimiseksi merimiesten vaimoilla oli lupa esimerkiksi myydä leipää. He saattoivat myös omella, pyykätä ja silittää vaatteita rahaa vastaan. (Kupila 2018, 78–79.)

4.3 Lasten elämää

4.3.1 Luostarinmäen lapset

Lapset ovat jääneet perinteisessä historiantutkimuksessa vähemmälle huomiolle. Luostarinmäen perheisiin kohdistuvassa Syväniemen ja Viljamaan tutkimuksessa (2022) selvitettiin Luostarinmäen perheiden olleen 1800-luvun alkupuolella keskimäärin pienikokoisia. Perheet koostuivatkin vuonna 1835 noin kolmesta hengestä ja vuonna 1845 kahdesta hengestä. Eniten alueella oli kahden lapsen perheitä. Perheiden koot vaihtelivat suuresti yhdestä lapsesta kahdeksatoista lapseen, vaikkakin jälkimmäinen määrä oli hyvin poikkeuksellinen.

Luostarinmäellä syntyi myös aviottomia lapsia yksinäisille naisille henkikirjojen mukaan 27 lasta. Lapsia kylläkin syntyi perheisin paljon, mutta lapsikuolleisuus oli harmillisen suurta. Lapsikuolleisuuden arkisuudesta kertoi esimerkiksi se, että usein menehtyneen lapsen nimi annettiin perheen uudelle tulokkaalle. Kuolinsyiksi merkittiin usein tuntemattomia sairauksia, “synnynnäisiä heikkouksia”, halvauksia tai tartuntatauteja, kuten kolera tai tuhkarokko. Luostarinmäellä synnyttäneillä naisilla oli kuitenkin muihin kaupunginosiin verrattuna keskimääräistä parempi synnytysterveys, joka kertoo naisten osallisuuden kokemuksista ja sosiaalisen tuen saatavuudesta. (Syväniemi ja Viljamaa 2022, 64–72.)

Vaikkakaan Luostarinmäen lasten arjesta ei juurikaan Syväniemen ja Viljamaan tutkimuksessa käytetyistä alkuperäislähteistä löydy merkintöjä, olettavat he siihen kuuluneen käsityötaitojen ja kotitalousaskareiden opettelua tulevaisuutta ajatellen. Lasten elämäkuluissa oli paljon vaihtelua, ja osallisuuden ja osattomuuden kokemukset ovat olleet yksilökeskeisiä. Tutkimuksen mukaan kuitenkin Turun palon jälkeen alueella syntyneet ja aikuisiksi varttuneet lapset nauttivat yhteiskunnallista osallisuutta lisäävistä tekijöistä, kuten alueen yhteisöllisyyden tarjoamasta hyvinvoinnista. Yhteiskunnallisesta osattomuudesta perheissä kertovat kuitenkin esimerkiksi avioton syntyperä ja sosiaalisten verkostojen puuttuminen. (Syväniemi ja Viljamaa 2022, 78–79.)

Luostarinmäen joulunäyttelyssä on kirjoitettu kaksi näyttelytekstiä lasten näkökulmasta. Molemmat lapset tulevat samankaltaisista yhteiskunnalliselta asemaltaan samankaltaisista perheitaustoista, mitkä edustavat suurelta osin luostarinmäkeläisiä perheitä. Joulunäyttelyssä esiintyvät luostarinmäkeläiset lapset ovat Johan Gustaf Marjalin ja Agata Carelin, jotka molemmat ovat työläistaustaisista perheistä kotoisin. Heihin sijoittuvissa interiööreissä saadaan selville lasten asemaa yhteiskunnassa 1800-luvulla, esimerkiksi lasten arkea, velvollisuuksia, mahdollisuuksia ja paikkaa pohtimalla.

4.3.2 Koululainen Johan Marjalin

Pihalle viisi (159–160) on sisustettu koululaisen koti. Koti sijaitsee talossa, jossa on kaksi huonetta sisustettu vuokratuiksi eri perheille. Vain toinen näistä kuuluu osaksi joulunäyttelyä. Tämä koti on sisustettu kuuluumaan Luostarinmäellä asuneelle Marjalinin perheelle. Huone on alueen mittapuulla hieman suurempi, ja se on kalustettu erilaisissa yksinkertaisilla puisilla huonekaluilla. Huoneessa on myös esimerkiksi vauvankehto, joka viittaa näyttelytekstissä

mainittuun perheen Frans-vauvaan. Lattialle on ripoteltu Merimiehentalon mukaisesti jouluisia kolmiohaaraisia havuja tuomaan joulun tunnelmaa muutoin pelkistettyyn asuntoon.

Näyttelytekstin tuokiokuvaus *Koululaisen joulu* on kirjoitettu perheen pojan, Johan Gustaf Marjalinin, näkökulmasta. Se sijoittuu joulupäivän iltaan vuoteen 1821. Tuokiokuvauksessa perhe viettää yhdessä aikaa kaikki kotona. Joulupäivää pidettiin rauhallisena perhejuhlanä, eikä silloin tullut esimerkiksi kyläillä naapureiden luona (Harva 1935, 30). Tuokiokuvauksessa Johan Gustaf lukee perheelleen ääneen jouluvirren, mitä hän on harjoitellut kovasti. Tämän tueksi on interiööriin lisätty ääniraita, jossa poika lukee virttä ääneen. Ikkunan eteen on tilassa asetettu pöytä, jonka päälle on asetettu puinen lukutikki ja kirja, josta tämä ikään kuin lukee tekstiä. Lukeminen oli tärkeä taito esimerkiksi käsityöläiskisälliksi haluavalle, ja niinpä sen opetteleminen tarjosi mahdollisuuksia pienen pojan tulevaisuudelle. Opin lukemiselle on tuokiokuvan mukaan Johan Gustaf saanut käymästä koulusta. Tämä on aviottomana syntyneelle, vähävaraisesta perheestä tulleelle lapselle poikkeuksellista 1800-luvun alussa.

Ennen kansakouluasetuksen laatimista, 1800-luvun alussa kouluttautuminen kuului lähinnä ylimpien säätyläisten mahdollisuuksiin. Oppikouluja Turussa olivat esimerkiksi katedraaliskoulu, sekä myöhemmin perustetut kymnaasi ja triviaalikoulu. Kuitenkin vuodesta 1820 lähtien kaupungissa toimi vuoro-opetusmenetelmää hyödyntävä Bell-Lancaster-koulu, joka tarjosi koulutusta myös vähempivaraisten perheiden lapsille. Opetusmuoto kaupunkiin oli saapunut Englannista, jossa koulu oli kehitetty erityisesti köyhille työläislapsille sosiaalisen nousun mahdollistamiseen. Koulussa opetettiin esimerkiksi lukemista, kirjoittamista ja laskemista, joiden osaamista odotettiin käsityöläisoppipojilta ja -kislleiltä. Vuoro-opetusmenetelmä mahdollisti suurten oppilasjoukkojen opetuksen. Oppilaat jaettiin pienempiin ryhmiin edistykensä mukaisesti, ja opettajan apuna opettamassa toimi näyttelytekstissäkin mainitut monitöörin, eli edistyneemmät oppilaat. Poikien lisäksi koulussa opetettiin myös poikkeuksellisesti tyttöjä, joille mahdollisuudet kouluttautumiseen olivat tähän aikaan lähes olemattomat. (Viljamaa ym. 2022, 112–116.)

Luostarinmäen koululaisiin kohdistuvassa Viljamaan ym. (2022) tekemässä tutkimuksessa selvitettiin, että Bell-Lancaster-koulua kävi sen toiminnan aikana yhteensä 66 luostarinmäkeläistä lasta. He tulivat samanlaisista perheistä, mitä luostarinmäellä muutenkin asui. Heidän vanhempansa olivat usein käsityöläiskisällisiä tai -oppipoikia, piikoja tai muita työläisiä kuten palovahteja tai ajureita. Yhteiskunnalliselta asemaltaan he eivät siis eronneet muista alueen perheistä. Merkittävää perhetaustasta oli se, että suurimman yksittäisen ryhmän muodostivat

kuitenkin talonomistajien jälkeläiset. Omistajuuden tuomalla vakaudella ja asumisenylisukupolvisella pysyvyydellä oli myönteinen vaikutus lasten kouluun pääsemiselle. Heistä kolme neljästä tuli perheestä, jossa oli kaksi vanhempaa, kun taas neljäsosa oli isättömiä. Lapsista yhtä lukuun ottamatta kaikki olivat suomenkielisiä, joten koulun suomenkielinen opetus oli heille suuri etu. Suurin osa luostarinmäkeläisistä koululaisista oli poikia, vaikkakin myös jonkun verran tyttöjä pääsi myös koulutielle. (Viljamaa ym. 2022, 114–119.) Johan Gustaf Marjalinin lisäksi koulua kävi näyttelytekstin mukaan myöhemmin myös hänen pikkuveljensä Frans Fredric, sekä heidän naapurinsa Carl Woivalin.

4.3.3 Kirvesmiehen tytär Agata Carelin

Luostarinmäen pihalla kaksitoista (183) sijaitsee pieni paritupa, joka on sisustettu kuulumaan kirvesmiehen, Johan Carelinin, perheelle. Joulunäyttelystä interiööri on varhaisin, sillä se sijoittuu 1800-luvun alkuun. Ensimmäisistä Luostarinmäen asukkaista suuri osa olikin kirvesmiehiä ammatiltaan, joten interiööri edustaa sen myötä hyvin alueen asukaskantaa. Talo on alueelle tyypillinen asumus, jossa on kivikatto eli tuohikatto, johon tuohien painoksi on asetettu kiviä. Asuntoon pääsee kurkistamana eteisestä, josta aukeaa näkymä tupaan leivinuunineen. Tuvan perällä on taas kamari.

Kirvesmiehen kodin näyttelytekstinä on tuokiokuvaus *Jouluvalmisteluja Kirvesmiehen talossa*, joka sijoittuu vuoteen 1812. Tarkkaa päivää ei ole mainittu, mutta perheen kerrotaan aloittaneen valmistelut joulua varten. Myös koti-interiööri viittaa siihen, sillä tuvan puolella lattialla on puuesineiden veistosta aiheutunutta puusilppua. Lisäksi tuvassa on rukki, jonka vieressä on käsittelemätöntä villaa sisältävä pärekori. Työnteosta kertoo myös interiööriin lisätty ääniraita, josta kuuluu rukin hyrinää ja puun veistelyä. Tuokiokuvaussa mainitaan perheen aloittaneen jouluvalmistelut jo ennen Antin päivää eli marraskuun 30. päivää, mutta työt ovat vielä kesken. Tuokiokuvaus siis luultavasti sijoittuu joulukuun alkupuolelle. Se on kirjoitettu perheen 6-vuotiaan tyttären, Agatan näkökulmasta. Tuokiokuvauksen aikana vielä nelihenkiiseen perheeseen kuului isä Johan, äiti Maija ja pikkuveli Henric.

Luostarinmäellä vielä 1800-luvun alkupuolella lähteiden mukaan asuttiin hyvinkin omavaraisaloudessa, joten myös joulun valmisteluihin on varmasti pitänyt varautua hyvissä ajoin. Perinteinen jouluvalmisteluiden aloituspäivä oli tuokiokuvassakin mainittu Antin päivä, eli marraskuun 30. päivä, tai sitten esimerkiksi maaseudulla Annan päivä eli joulukuun 9. päivä (Talve 1979, 251). Monessa taloudessa jouluvalmistelut olivat kuitenkin alkaneet jo hyvinkin

tätä ennen. Jouluvälisteluihin kuului esimerkiksi kodin siivoaminen ja puhtaiden päreiden tuominen sisälle, joulukoristeiden valmistus ja ruokien valmistelu. Jouluna juhllisuuden tuntoa korostetaankin muuntamalla arkinen koti satunäyttämöksi (Virtanen 1991, 128). Teurastukset, oluenpano, juustojen ja kynttilän teko, leipomiset ja muut puhteet kuten kehrääminen ja puuesineiden veistäminen oli tärkeitä tehtäviä ennen joulunviettoon ryhtymistä. Joululahjoja ei kuitenkaan lapsille hankittu, sillä niiden jakamista ei Varsinais-Suomessa ole kansan keskuudessa harrastettu ennen joulukuusien yleistymistä 1800-luvun loppupuolella (Harva 1935, 22–29.) Tuvassa askartelun alla olevat puulusikat saattoivat kuitenkin toimittaa joululahjan virkaa, sillä perheenjäsenille tehtiin jouluksi omat puulusikat. Kaikki työt piti saada valmiiksi Tuomaan päivään eli joulukuun 21. päivään mennessä, josta alkoi joulu-aika. Joulunajan aikana ei saanut tehdä mitään arkisia kotitöitä. (Harva 1935, 22; Talve 1979, 251.)

Lapsiin koti-interiörissä viittaavat tuvassa olevan rukin vieressä oleva pienoinen tuoli, jolla lepää karstat, sekä kamarin puolella ovelle näkyvä pieni puinen, eläimenmuotoinen lelu. Lapset kuuluivat äidin huostaan, sillä lastenkasvatuksen ajateltiin olevan äidin tehtävä. Lapset otettiin jo varhain mukaan kotitöiden tekoon, sillä auttavia käsiä tarvittiin päivittäisissä tehtävissä. Töissä autettiin heti kun se oli fyysisesti mahdollista. Erityisesti omavaraisessa talonpoikaistaloudessa ruumiillinen työnteko määräiti paljon elettyä arkea. Työtaitojen opettelusta ja opettamista pidettiin myös tärkeänä kasvatus- ja sosiaalistamiskeinona. Myös työväenluokan lapsia on pyritty opettamaan, että kova työ on välttämätöntä hyvinvoinnin kannalta ja työnteko on moraalinen arvo. Kasvatuksella tähdättiin tekemään lapsesta työllensä itse elättävä yhteiskunnanjäsen. Työ opittiin aikuisia seuraamalla ja mallia ottamalla. Eri työnkuviin opettelu jakautui omaksuttujen sukupuoliroolien mukaan, ja siksi poikien ja tyttöjen kasvatukset poikkesivat toisistaan. Esimerkiksi kotitaloustyöt, pienempien lasten hoitaminen ja niin sanotut kevyet askareet kuuluivat ensisijaisesti tytöille, kun taas fyysisesti raskaammat pojille. Karstaaminen, eli lampaan villan kuitujen harjaaminen suoraksi ja siten käsiteltäväksi olikin yksi yleinen tytöille annettu työ. Tuokiokuvauksen mukaan myös Agata auttaa äitiään kehräämisessä karstaamalla villaa. Tyttöjä opetettiin poikia enemmän tulevaan elämään, avioliittoon ja poismuuttoon. Kodista poismuutto ja lapsuuden päättymisen on vaihdellut perheen varallisuuden mukaan, ja vähävaraiset lapset joutuivatkin lähteä kodistaan ansiotyöhön muita aikaisemmin. Tytöille tämä tarkoitti piiiaksi, palvelijaksi tai kotiapulaiseksi lähtemistä. (Ranta 2012, 31–32; Korhokangas 1996, 76–78, 108.)

Pieni puinen lelu viittaa tuokiokuvauksessa Agatan pikkuveljeen, 3-vuotiaan Henriciin. Ennen karstaamiseen ryhtymistä, tuokiokuvauksessa Agata ja Henric ovat viettäneet yhdessä

leikkihetken, vaikkakin ikäero vaikuttaa sen luonteeseen. Yhteisen leikkihetken päätyttyä on Henric jäänyt yksin kamariin leikkimään, ja tekstissä mainitaan tämän naurun kantautuneet Agatan korviin. Vaikkakin lapsia tarvittiin apuna kotiaskareissa, määrittivät heidän jokapäiväistä elämäänsä tietenkin myös leikki. Työ, leikki ja elämänjärjestys määräytyivät lapsillakin vuodenvaihtamisen mukaisesti arkeen, juhlaan ja rituaaleihin. Leikit varhaislapsuudessa tapahtuivat yleensä kotona aikuisten valvonnassa, kun taas kouluiässä leikkien reviiirit laajentuivat ja muuttuivat näkyvämmiksi. Leikkien näkyvyys on yhdistetty tutkimuksissa lasten sosiaaliseen sukupuoleen, sillä pojilla leikit ovat saattaneet luonteeltaan olla enemmän fiktiivisiä ja fantasioita, kun taas tytöillä lähempänä arkielämää. Leikit ovat olleet lapsille myös merkittävä kasvatuskeino, sillä leikeissä usein mallinnettiin kulttuuria. Monesti perheen eri-ikäiset lapset leikkivät yhdessä, sillä isommat lapset olivat vastuussa nuoremmista sisaruksista. Leikit erityisesti varhaislapsuuden jälkeen tapahtuivat yleensä ulkona ahtaiden sisätilojen myötä. Ulkoleikeissä lapset jätettiin omaan rauhaan, ja he saivat leikkiä vapaasti. Talvella ei välttämättä lapsia päästetty ulos leikkimään, sillä vähävaraisissa perheissä ”tarpeeton” liikkuminen yhdistettiin ruokavarojen ehtymiseen. Ulkoleikkejä talvella saattoi rajoittaa myös se, että perheessä lapsille saattoi olla vain yhden kengät, joita lapset käyttivät vuorotellen. Sisällä järjestettyjä leikkipaikkoja ei ahtaissa kodeissa ollut, joten leikit tapahtuivat siellä missä oli tilaa. Erityisesti pienille lapsille tuvan lattia oli luonnollinen oleskelu- ja leikitila. (Korkiakangas 1996, 196–301; Aukia 2009, 22, 82.) Omavaraistaloudessa lelut valmistettiin käsin tarjolla olevista materiaaleista. Esimerkiksi lasten vanhemmat tai lapset itse saattoivat askarrella niitä. Myös Henricin veistetty puulelu kamarissa viittaa siihen, että leikkikalu on valmistettu kotona käsin. Ennen leluteollisuutta leikkikaluja oli pienoinen määrä, ja ne käytettiin tai leikittiin loppuun asti (Korkiakangas 1996, 308).

Keveydestä kirjoitustyylistä huolimatta tuokiokuvauksessa ilmenee perheen kokeneen vaikeita aikoja. Tuokiokuvauksessa Agata on onnessaan isän hyvästä tuulesta, joka viittaa siihen, että mieli tällä ei aina ollut korkealla. Agata toivookin, että kotona olisi aina hyvä tunnelma. Näyttelytekstissä mainitaan perheen vaikeista kotioloista, joista on jäänyt merkintöjä kirkonkirjoihin. Perusnäyttelyssä interiöörin yhteydessä olevasta näyttelytekstistä tuleekin ilmi perheen olleen taloudellisissa vaikeuksissa, sekä perheen isän juoneen ja olleen ”ilkeä”. Turun palon jälkeisinä vuosikymmeninä julkijuoppous oli luostarinmäkeläisten yleisin rikkomus. Juopottelusta, josta aiheutui julkista häiriötä, annettiin sakkoja jo vuodesta 1733 lähtien. Suurin osa julkijuoppoudesta sakkoja saaneista luostarinmäkeläisiä olivat rekistereiden mukaan perheellisiä, joka kertoo juopottelun olleen perheiden arkea. Rikkeistä muodostui rikosrekisteri, joka

seurasi mainehaittana rikkeensaajaa kaupungissa. Tämä saattoi johtaa esimerkiksi ansiotulojen menetykseen. (Saarenpää ja Vainio-Korhonen, 127–128.) Korkea lapsikuolleisuus koski myös Carelinin perhettä, joka menetti useamman lapsensa erilaisiin tauteihin. Lapsia piinaavia tartuntatauteja olivat hinkuyskä, tuhkarokko, isorokko ja kolera (Syväniemi ja Viljamaa 2022, 72). Myös tuokiokuvassa esiintyvä pikkuveli Henric kuoli 3-vuotiaana kuristustautiin näyttelytekstin mukaan.

4.4 Yhteiskunta muutoksessa

4.4.1 Luostarinmäen uudemmat asukkaat

Luostarinmäen joulunäyttelyssä liikutaan eri aikatasoissa. Aiemmissä kategorioissa esiintyvät kohteet, jotka sijoittuvat 1800-luvulle. Näiden lisäksi kuitenkin joulunäyttelyssä on myös uudemmalle ajalla sijoittuvia interiöörejä, nimittäin 1800–1900-luvun vaihteesta eteenpäin.

1800-luvun lopussa yhteiskunnassa tapahtuu muutos väestönkasvun sekä teollistumisen myötä. Vuonna 1897 voimaan otettiin elinkeinovapaus, jonka myötä ammatinharjoittaminen vapautui. Yhä suurempi osa kansalaisista kuului kokonaan aiemmin selvärakenteisen sääty-yhteiskunnan ulkopuolelle, joka johti lopulta sen hajoamiseen. Lisäksi Suomeen alettiin rakentaa kansakouluja, jotka edistivät kansan sivistystä ja lisäsivät mahdollisuuksia myös vähävaraisista perheistä oleville lapsille. Sääty-yhteiskunnan tilalle syntyi kansalaisyhteiskunta, jossa kansalaiset olivat aktiivisia yhteiskunnallisia toimijoita. (Valtonen 2016.)

Joulunäyttelyssä uudempaan aikaan sijoittuvia interiöörejä ovat hatuntekijä Ida Peltosen, sirkustaitelija Arvo Aveniuksen ja Kanervon veljesten kodit. Kohteiden tuokiokuvaukset sijoittuvat vuosiin 1901–1959. Interiööreissä välittyy vanhempien ja uudempien jouluun liittyvien perinteiden muuntuminen, syntyminen sekä leviäminen. Niistä moni on nykyään tuttu myös nuoremmalle sukupolvelle. Näiden lisäksi ne kertovat myös yhteiskunnan muutoksesta, sekä alueen uudemmasta asutuskannasta ja –historiasta.

4.4.2 Hatuntekijä Ida Peltonen

Luostarinmäen museokorttelin pihalla neljätoista (178) sijaitsee modistin asunto, joka on sisustettu kuulumaan Ida Wilhelmina Peltoselle. Hän asui Luostarinmäellä vuosina 1891–1908. Ammatiltaan hän oli modisti eli hatuntekijä tai hattumaakari. Talo missä asunto

sijaitsee, on tyypillinen vuokra-asumus, joka on jaettu kahteen asuntoon omine sisäänkäynteineen. Asunto koostuu eteisestä ja pienestä huoneesta. Esillä huoneessa on hattuja, joita esimerkiksi museossa työskennellyt hatuntekijä on valmistanut.

Huoneen näyttelytekstinä on tuokiokuvaus *Hattumaakaran joulukuuhun* vuoteen 1904. Tuokiokuvauksessa kerrotaan hänen hiljattain perustamastaan muotiliikkeestä Turun keskustassa Humalistonkadulla, jonka lisäksi hän on ottanut vastaan asiakkaita myös kotonaan Luostarinmäellä. Ida Peltosen yrittäjätoimintaa on saatu selvitettyä erilaisin lehti-ilmoitusten avulla, jossa hän mainosti myyntitoimintansa ja muotiliikkeensä toimintaa. Ensimmäinen ilmoitus on vuodelta 1899, jossa Ida kertoo myyvänsä kotoansa “yksinkertaisia syyshattuja”. Myöhemmin avatussa muotiliikkeessään hän lehti-ilmoituksessa mainosti suuria valikoimistaan naisille, miehille ja lapsille, sekä huokeista hinnoistaan. Muotiliikkeessä kuvailaan hattujen ohella myyntituotteita olleita huiveja ja muita asusteita, sekä leikkikaluja. (Tuisku 2023, 86.)

Vaatteilla sekä asusteilla on aina ilmaistu yksilö- ja ryhmäidentiteettiä, sekä ja sosiaalista asemaa. Pukeutumisesta 1600–1800-luvuilla määritti vahvasti siveys ja säädyllisyys. Esimerkiksi hatuissa käytettyjä materiaaleja määrittivät ylellisyysasetukset, jotka johtuivat sääty-yhteiskunnan asettamista ehdoista ja rajoituksista. Säätyläisten pukeutumisesta luonnehti muotipiirteet, kun taas vähempivaraisten kansan pukeutumisesta saatavilla olevat materiaalit. Uusien keksintöjen yleistymisen kansan keskuudessa, sekä vaurastumisen myötä 1800–1900-lukujen vaihteessa alkoivat kuitenkin myös vähempivaraiset käyttämään aiemmin säätyläisille kuuluneita vaatteita ja asusteita. Hienostuneet hatut kuuluivat 1800-luvulla herrasväen pukimiin samalla kuin kansannaiset peittivät päänsä huiveilla. Vuosisadan vaihteessa hattuja alkoivat käyttää myös esimerkiksi työläiset. Tässä takana saattoi olla tavoite ilmaista halustaan nousta sosiaalisessa hierarkiassa. Aluksi pukeutumisen rikkominen aiheutti paheksuntaa ja hämmennystä, mutta vähitellen se normalisoitui. Symboliarvon ohella käyttöä saatettiin perustella sen käytännöllisyydellä, vilpoisuudella ja edullisuudella. Esimerkiksi olkihattujen ajateltiin olevan yksinkertaisia ja vaatimattomia. (Mikkola 2019, 168–170; Koskilahti 2023, 123–127.)

Hattumuoti vaihteli nopeastikin. 1800-luvun alkupuolella hattumuodissa näkyi vaikutteita antiikista ja itämaista, sekä hatut olivat kooltaan pieniä. Puolella välissä vuosisataa hatuissa alkoivat yleistyä harsot ja suosittuja hattuja olivat pillerirasiat ja lierihatut. Isoimmillaan hatut olivat 1910-luvulle tultaessa. (Räisänen 1985, 98.) Hattuja koristeltiin 1900-luvun alussa

esimerkiksi värjätyillä eri lintujen sulilla, nauhoilla, sifongilla tai teollisilla kukilla (Blum 1993, 7–12). Perinteisesti modistit ja hatuntekijät on jaettu kahteen eri ammattikuntaan, sillä modistit tekivät erityisesti naisten hattuja ja hatuntekijät miesten (Oikari 2022).

Vaikkakin ammattimaisesti harjoitettua työntekoa säätelivät vielä ennen ammattikuntalaitoksen lakkauttamista ammattikunnat rajoittaen käsityöläiset sukupuoleltaan miehiin, saattoivat naiset ansaita elantoaan valmistamalla päähineitä ja huoltamalla vaatteita (Vainio-Korhonen 1998, 38). Ammattikuntalaitos lakkautettiin vuonna 1869, ja elinkeinovapaus saatettiin voimaan vuonna 1879. Elinkeinovapaus koski molempia sukupuolia, jonka ansiosta myös naiset saivat vähitellen harjoittaa käsitöitä ammattimaisesti ja teki heidän tekemästään työstä näkyvämpää. Vaikkakin naiset pysyivät pidempään miestensä edusmiehisyyden alaisina, saattoi esimerkiksi vuonna 1889 avioliiton solmineet naiset hallita omalla työllään ansaittua tuloa. Elinkeinovapaus ei kuitenkaan täysin muuttanut naisten työntekoa tai ammattialoja, sillä edelleen moni hakeutui perinteisille naisia työllistäneille aloille, kuten palvelijana toimimisesta, ompelemisesta, vaatehuollosta ja leivonnasta. Lisäksi he saivat yhä tekemään työstään vähemmän palkkaa kuin miehet, joka ilmenee verotuksesta. Yksi omaksi ammattiryhmäkseen muoutunut turkulaisnaisten ala oli ompelijattaret. Kaupunkitilaa pitkään rajoitti naissukupuolisuus, sillä heidän ikänsä, siviilisäätynsä sekä luokka-asemansa saattoi estää liikkumista. Naisyrittäjiltä ja -työntekijöiltä vaadittiin siveellisyyttä ja hillittyä käyttäytymistä elinkeinoharjoittamisen jatkamiseksi. (Vainio-Korhonen 2010, 111–119.) Modistin ammattia pidettiin 1900-luvun alkupuolella kunnioitettavana urana omavaraisille ja vähävaraisille hienoille naisille (Blum 1993, 6).

Naisyrittäjien työ oli luonteeltaan usein vaatimatonta ja sillä ansaittiin perheen toimeentulon turvaamisen verran. Naisyrittäjyyttä myös luonnehti se, että yrittäjät olivat aloittaessaan usein iältään vanhempia verrattuna miesyrittäjiin. Liiketoiminta keskittyi kaupungin keskusta-alueelle, Kauppatorille eli Aleksanterintorille, sekä Tuomiokirkon lähikortteleihin. Myyntiartikkeleita toreilla olivat esimerkiksi ruokatavara, savukkeet, käsityötuotteet sekä pikkurihkama. Varsinaisissa kauppaliikkeessä taas myyntitoiminta keskittyi ruokatavaroihin, väkijuomiin sekä tekstiilituotteisiin. Näissä saatettiin myydä esimerkiksi vaatteita ja hattuja Ida Peltosen liikkeen tapaan. Edellä mainittujen lisäksi naisyrittäjät saattoivat ylläpitää matkustajakoteja, ravintoloita, kahviloita ja yksinkertaisia ruokapaikkoja. (Vainio-Korhonen 2010, 117–118.)

Modistin huoneen ikkunan viereisellä pöydällä on koristeltu verrattain pieni pöytäkuusi. Nykyään joulukuusi on yksi tärkeimmistä joulun symboleista, vaikkakin ilmiönä Suomessa se on

varsin nuori. Suomeen joulukuusi levisi 1800-luvun alkupuolella nykyisen Pohjois-Saksan alueelta ensiksi aatelisten suosiosta porvariston asumuksiin ja pappiloihin, myöhemmin talonpoikaistaloihin (Koivisto, Nyman ja Saloniemi 2009, 23). Vaikka siis joissain talouksissa joulukuusia saatettiin koristella jo 1800-luvulla, yleistyi se kansan keskuudessa vasta vuosisadan vaihteessa. Vuosisadan vaihteen tienoilla joulukuusiperinne levisi esimerkiksi kansakoulujen välityksellä. (Talve 1979, 253). Pitkään joulukuusi haettiin itse metsästä, mutta 1920-luvulla alettiin kaupungissa myös myydä kuusia. Turussa niitä sai ostettua esimerkiksi Tuomiokirkon luota. (Kallioniemi 2004, 106.) Julkisia joulukuusia Turussa näky vuosina 1900–1901, mutta tämän jälkeen ne otettiin uudelleen käyttöön vasta 1930-luvulla (Talve 1979, 253).

Ensimmäisiä kuusia koristeltiin kynttilöillä, paperista tehdyillä fransuilla, ruseteilla ja tähdillä (Harva 1935, 29). 1880-luvulla suosittuja koristeita olivat kynttilöiden ohella syötävät asiat, kuten omenat, pähkinät ja karamellit, sekä silkki- tai paperinauhat (Koivisto, Nyman ja Saloniemi 2009, 124–125). Vuosisadan loppuun mennessä kuusissa yleistyivät taas kuusipallot, hopea- ja kultalangat. Turussa tarjolla oli esimerkiksi “lunta, kiillettä, heijastimia, tähtiä, monenlaista lamettaa, värillisiä paperitähtiä ja ketjuja” (Koivisto, Nyman ja Saloniemi 2009, 117). Ida Peltosen kuuseen on sijoitettu pieniä led-kynttilöitä, jotka on sidottu narulla kiinni kuusen oksiin. Kuusi on koristeltu hyvin juhlallisesti. Siinä on hopealangasta tehty latvatähti, lamettaa eli “enkelin hiuksia”, paperikukkia, sekä lasisia palloja ja käpyjä. Joulukuusen koristeita sai teollisesti valmistettuna ostettua isoimmista kaupungeista jo 1890-luvulla (Koivisto, Nyman ja Saloniemi 2009, 125). Suosittua olikin yhdistellä joulukuusissa itsetehtyjä sekä teollisesti valmistettuja koristeita. Suomen itsenäistymisen jälkeen koristeiden tekemiseen kotona suorastaan kannustettiin, ja niihin jaettiin ohjeita lehdissä. Myös hatuntekijän kuudessa on käytetty käsin valmistettuja paperikukkia. Tehdasvalmisteisia kuudessa käytettyjä koristeita olivat esimerkiksi lametta eli, latvatähti, lasipallot ja –kellot. Ensimmäisiä latvatähtiä tehtiin itse oljista, mutta hatuntekijän on jo tehdasvalmisteinen ja valmistettu hopealankapunoksesta. Latvatähti saattoi olla ensimmäisiä koristeita, mitä ostettiin valmiina. Lasipallot olivat tuontitavaraa ulkomailta, pääosin Saksasta. (Koivisto, Nyman ja Saloniemi 2009, 126–128, 163.)

4.4.3 Sirkustaiteilija Arvo Avenius

Luostarinmäen pihalta neljätoista (178) löytyy toinen joulunäyttelyn kohde. Se on sisustettu kuulumaan sirkustaiteilija Arvo Aveniukselle, joka asui Luostarinmäellä vuosina 1924–1939.

Asunto on hatuntekijän asunnon vieressä, ja sijaitsee samassa rakennuksessa. Se on myös samankokoinen kuin hatuntekijän asunto, ja koostuu eteisestä ja pienestä huoneesta. Huoneeseen on lisätty joululauluja *Sä kuusonen* ja *Joulujuhla* soimaan vahvistamaan jouluista tunnelmaa. Näyttelytekstinä talossa on *Arvo Aveniuksen joulu*, joka sijoittuu jouluaattoamuun vuonna 1930. Se on kirjoitettu Arvo Aveniuksen näkökulmasta.

Jouluaattoamun säätä kuvaillaan tuokiokuvauksessa harmaaksi ja pilviseksi. Avenius on lähtemässä katsomaan joulurauhan julistusta, jonka jälkeen hän on menossa vierailemaan naapuritaloihin joulupukiksi pukeutuneena. Joulurauhan julistus juontuu keskiajalle 1200-luvulle. Taustalla ääneen lukemiselle on ollut kansan lukutaidottomuus, joka alkoi hälvetä vasta kansakoulun kehittymisen myötä 1800-luvun loppupuolella. Laajalle joukolle ääneen julistaminen oli tehokas tapa kertoa saattaa kansan tietoisuuteen jokin säädös tai ilmoitus. Edelleenkin joulurauhan julistus sisältää julistuksen lisäksi myös kansalle annetut käyttäytymisohjeet. Joulurauha oli vakavasti otettava asia, ja sen aikana tehdyille rikoksille oli vielä 1800-luvun lopulle saakka juridisia seuraamuksia. Monesti rangaistus oli kaksi kertaa kovempi kuin muutoin. Joulurauhan julistusta on radioitu jo vuodesta 1935 lähtien. (Heikkilä ja Suvikumpu 2011, 7–40.)

Joulupukin pukimet ovat interiöörissä esillä. Ne eroavat paljonkin nykyään punanuttuisena tunnetusta joulupukista ja saattavat nykyihmisen silmään olla hieman pelottavatkin. Tuokiotehtin mukaan siirtymä vanhasta joulupukista “Amerikan malliseen” hyvätahtoiseen pukihahmoon on jo tapahtumahetkellä meneillään, mutta Aveniuksen mainitaan pitävän perinteistä tiukasti kiinni. Tuokiotehtissä mainitaan joulupukille kuuluneen hänen lapsuudessaan tuohinaamari ja pellavaparta, ja tuolilla lepääkin edellä mainittujen lisäksi huopikkaat, neulakintaat, kävelykeppi, tuohikontti, karvalakki ja turkistakki. Suomalainen joulupukkiperinne on sekoitus Saksassa 1800-luvulla kehittyntä Nikolaus-piispaan perustuvaa Weihnachtmann-hahmoa, sekä talonpoikien joulun kulkueessa esiintyvää pukkia. Jälkimmäiseltä nykyinen joulupukki sai nimensäkin. Toisena joulupäivänä sekä nuutinpäivänä kulkueessa esiintyvä pukki oli puettu eläinhahmoksi, ja tällä oli päällä nurinpäin oleva turkis. Lahjoja pukki ei kuitenkaan jakanut, vaan sen sijaan kerjasi kestitystä. Saksalainen Weihnachtmann-hahmo taas saapui Suomeen vuonna 1881 painetun lastenkirjan muodossa. Hahmon tunnettavuus levisi nopeasti vuosisadan alussa kansakoulujen joulujuhlien välityksellä. Perinteen muuntuminen ja sekoittuminen tapahtui 1800–1900-lukujen vaihteessa. (Jaakkola 1977, 227–228; Talve 1979, 253.)

Taiteilijanimellään Konstantin tunnettu Avenius oli ammatiltaan sirkus- ja marionettitaiteilija. Avenius teki töitä kiertävissä tivoleissa, sirkuksissa ja markkinoilla. Hänet tunnettiin laaja-alaisista sirkustaidoistaan, kuten erilaisista tasapaino- ja heittotempuista. (Tuisku 2023, 88.) Sirkus rantautui virallisesti Suomeen vuonna 1802, kun Turun Kupittaaalla esiintyi kiertävä Ruotsista Turkuun tullut ranskalainen Jean Lustre sirkusseurueineen. Seurue esitti erilaisia näytelmiä ja humoristisia ratsastusnumeroita. 1800-luvulla vierailevat sirkusryhmät alkoivat yleistyä, ja vuosien 1802–1900 aikana maassa nähtiin lähes viisikymmentä ulkomaista kierteettä. Sirkusryhmiin kuului esimerkiksi akrobaatteja, jonglööraajia, eläimen kesyttäjiä, taikureita ja tasapainotaiteilijoita. Ulkomaiset sirkusseurueet muuttuivat osaksi kotimaista sirkus-alaa muodostamalla pienempiä sirkuksia, joissa esiintyi myös suomalaisia taiteilijoita. 1800-luvun loppupuolella markkinoilla esiintyvät sirkusseurueet olivat jo tavanomaisia ja sirkuksesta tuli suosittu viihdyke erityisesti kaupungin työläisille. Markkinoita järjestettiin ympäri vuoden ja niissä tarjolla oli esimerkiksi paikallisia ruokatuotteita, puu- ja käsitöitä, sekä hevosia. Lisäksi erityisesti isommilla markkinoilla mukana oli huvielämän yrittäjiä. Arvo Avenius esiintyi usein Hämeen tivolissa jonglöörinä. Hämeen tivoli kiersi keväisin vuodesta 1933 lähtien. (Nevala 2015, 4–6, 140–141.)

Avenius tunnetaan myös suomalaisen nukketeatterin uranuurtajana. Aveniuksen kodin eteiseen astuttua avautuukin näkymä hänen asuintilaansa sekä verstaaseensa, joka sijaitsee samassa tilassa. Ikkunan viereisellä työpöydällä lepää erilaisia työn alla olevia marionettinukkeja ja työkaluja niiden valmistamiseen. Seinällä riippuu myös marionettinukkeja. Eräällä markkinaesiintymisellään Avenius oli saanut lahjaksi pari nukkenpäättä, joista tämä suunnitteli lisäohjelmaa sirkusesityksiensä oheen. Myöhemmin esitykset muuttuivat kokonaan nukketeatteriksi, missä esitettiin erilaisia hupiesityksiä, satunäytöksiä sekä pidempiä näytelmiä. Aveniuksen valmisti nukkensa itse, ja niissä esiintyi monenlaisia stereotyyppisiä hahmoja, kuten yleinen nainen tai salakuljettaja. (Tuisku 2023, 88–89.)

4.4.4 Kanervon veljekset

Luostarinmäen pihalta kuusi (166) löytyy muihin jouluinteriöoreihin verrattuna modernein talo, jossa on asuttu vielä 1960-luvulle asti. Talon viimeiset asukkaat olivat veljekset Frans Hjalmar ja Alfred Kanervo. Veljekset olivat syntyneet Luostarinmäellä, ja asuivat alueella koko ikänsä. Museon toiminnan aloitettua vuonna 1940 kaupunki lunasti heidän lapsuudenkotiinsa museon käyttöön, ja veljekset sisaruksineen muuttivat toiselle puolelle tietä asumaan

museon rinnalle. Tässä talossa veljekset asuivat kuolemaansa saakka eli vuoteen 1965. Talon he testamenttasivat museolle, jonka seurauksena se museoitiin veljesten jättämässä asussa. (Kostet ja Puhakka 2001, 48.) Talo eroaa muista joulukohteiden taloista paljonkin. Taloon on erillinen porraskuisti tai porstua, huoneiden seinät ovat tapetoidut ja esineistö viittaa myöhempään aikaan. Lisäksi lampaantalikynttilöiden sijasta Kanervon veljesten taloa valaisevat sähkövalot. Sitä myötä kun maahan rakennettiin vesivoimalaitoksia 1910- ja 1920-luvuilla, sähköistyivät maan etelä- ja länsiosat nopeasti (Talve 1979, 53)

Pihalla sijaitsevassa Kanervon veljesten talossa on tuokiokuvaus *1950-luvun joulu Kanervon talossa*, joka sijoittuu luultavasti tapaninpäivään vuonna 1959. Tuokiokuvassa esiintyvätkin jo mainitut Kanervon veljekset, ja se on kirjoitettu Alfredin näkökulmasta. Huoneessa, joka on sisustettu keittiöksi, esillä on kahvikattaus, joulukortteja sekä hyasintti ikkunan ääressä. Kahvikattaukseen on asetettu kahvikupit kahdella, sekä lusikat, jolla kahvia voidaan sekoittaa. Tuokiokuvauksen mukaan veljekset ovat juuri aloittamassa kahvihetkeä, josta kahdelle katettu pöytä kertoo. Alfred odottaa veljeään vedenhakumatkalta, sillä tähän aikaan ei vielä Luostarinmäen asuntoihin kulkenut vesiverkostoja, vaan puhdas vesi piti hakea museon lipunmyynnin luota. Lipunmyyntirakennukseen vesi ja viemärointi oli tullut jo vuonna 1958, mutta asukkaat saivat veisjohdot vasta 1970-luvulla (Tuisku 2023, 81).

Kahvikattauksen vieressä on peltitölkki Kulta-Katriina-kahvia sekä kartonkipakkaus Auran sokeritehtaan sahattua palasokeria. Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta SOK lanseerasi Kulta-Katriinan 1950-luvulla kahvin säännöstelyn loppumisen jälkeen. Pakettiin on painettu isolla kolme A-kirjainta, jotka viittaavat silloiseen uuteen paahtomenetelmään eli ”aitoon amerikkalaiseen aromipaahtomenetelmään”. Paahtomenetelmän luvattiin tekevän kahvista paremman laatuista paahtoasteen tasaisuuden sekä aromien paremman säilymisen myötä. (Ruippo 2007, 23.) Auran sokeritehdas oli toiminut jo vuodesta 1859 Turussa Aurajoen itärannalla ja oli pitkään yksi kaupungin merkittävimmistä teollisuuslaitoksista. Se lopetti toimintansa vuonna 1961, ja koko sokeritehdas rakennuksineen purettiin vuonna 1962. (Ringbom 1979, 175–177.)

Veljekset ovat tuokiokuvauksen mukaan saaneet naapurilta tuliaiseksi hyasintin, joka on asetettu keittiön ikkunan eteen. Erityisesti tapaninpäivänä oli perinteisesti tapana vierailta naapureiden luona (Kostet ja Puhakka 2001, 55). Violetti hyasintti tuo tuoksua tilaan. Hyasintit vaikiutuivat joulukukiksi, kun kasvihuoneet yleistyivät ja kukkia oli mahdollista saada ympäri vuoden (Väisänen 2024, 37). Vaikkakin hyasintteihin saattoi törmätä aatelisperheiden

kodeissa jo 1800-luvulla, levisivät ne muihinkin yhteiskuntaluokkiin 1900-luvun alkupuolella. Esimerkiksi vuonna 1879 kerrotaan saksalaissyntyisen puutarhuri Christian Bohnhofin omistamassa Suomen ensimmäisessä kukkakaupassa kukkivan hyasintin olleen joulukukkien suurin sensaatio (Kuparinen 1992, 4).

Tuvan puolella esillä on erilaisia joulukoristeita. Kangaspäällysteisessä rasiassa on erilaisia koristeita ja pieniä lippuja, joilla voidaan koristella esimerkiksi joulukuusi. Joulukuusta ei kuitenkaan talossa ole. Lisäksi pöydällä on latvatähti, enkeli-, olki- ja tonttukoristeita sekä *Kotilieden joululehti* nro 24 vuodelta 1959. Lippunauhoja on kaksi, toisessa on eri maiden lippuja ja toisessa vain Suomen. Suomessa valmistettuja lippunauhoja sai ostettua jo 1900-luvun alkupuolelta, ja ne pysyivät kauan suosittuina koristeina joulukuusissa. Erityisesti Suomen itsenäistyttyä suosittiin kotimaisia lippuja, mutta myös eri maiden lippunauhat olivat haluttuja. Eri maiden joululipuilla oli myös pedagoginen tarkoitus, sillä niistä saatettiin opetella muiden maiden lippuja. Latvatähti on tehty hopealangasta, ja voisi olla K. A. Weisten tuotantoa, jonka ensimmäisten tuotteiden joukossa oli hopealankatähtiä jo vuonna 1924. Olkikoristeet taas yleistyivät vasta 1940-luvulla. *Kotiliesi*-lehti ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1923, ja nousi nopeasti kaupunkilais- ja maalaisnaisten mielipidevaikuttajaksi ja suunnannäyttäjäksi, josta otettiin mallia. (Koivisto, Nyman ja Saloniemi 2009, 120–128, 212.)

Tuokiokuvauksessa veljeään odotellessa Alfred mielti joulukortin kirjoittamista ja kuuntelee radiosta soivaa ohjelmaa. Mielessään hän tapaillee tapaninpäivän laulajaisia varten harjoiteltuja veisuja. Tapaninpäivän laulajaiset ovatkin edelleen museossa vuosittainen tapahtuma, jossa veisuja esittävät laulajat ovat pukeutuneet valkoisiin paitoihin ja paperisiin “amiraalinhattuihin”. Laulajaiset pohjautuvat varsinaissuomalaiseen perinteeseen, jossa miehet eli tapaninveisaajat kiersivät talosta taloon esittämässä veisuja ja keräämässä kestitystä. Laulajat pukeutuivat naamioihin ja valkoisiin paitoihin. (Harva 1935, 31.) Kanervon veljekset oppivat laulujen sanat ja sävelet heidän isältään, joka oli kierrellyt Tapanin veisaajana 1800-luvun puolivälissä. Myös veljekset olivat lapsina käyneet esiintymässä Luostarinmäen lähialueilla pientä summaa vastaan. (Kostet ja Puhakka 2001, 50.) Museossa tapaninlaulajaisperinnettä alettiin elvyttämään jouluna vuonna 1954. Silloiseen lauluryhmään kuuluivat Hjalmar Kanervon lisäksi vahtimestari Viljo Kaila, luostarinmäkeläinen Valter Nyman ja muita kuorolaulajia. Laulajat kävivät useampana päivänä esiintymässä ympäri kaupunkia, sekä loppiaisena lopulta Luostarinmäellä. (Sjöberg-Pietarinen 1990, 36.)

Tuvassa radiosta soi F.E. Sillanpään saarna Taatan joulupakina vuodelta 1959, joka kuului osaksi monen suomalaisen joulunviettoa. Taatana tunnettu F.E. Sillanpää teki useampia radiopakinoita Yleisradiolle sotavuosien jälkeen vuodesta 1945 lähtien. Erityisesti suuren suosion saavutti samaisen vuoden tapanpäivänä lähetetty Lapsuuteni joulu, joka lopulta aloitti joulusaarnojen sarjan. Joulusaarnoihin sisältyi esimerkiksi muistelmia hänen viettämistään jouluista. Taatan joulupakinoita esitettiin aattoiltoina yhteensä 19 vuoden ajan Sillanpään kuolemaan asti. (Rajala 1993, 261–264.)

5 Johtopäätökset

Tutkielmani tehtävänä on tarkastella Luostarinmäen museokortteliin sijoittuvan joulunäyttelyn osia ja analysoida, miten näyttely kertoo kaupunkiasumisesta ja sen historiasta. Tutkimuskysymykseni on, mitä Luostarinmäen joulussa esitetään ja millaisia elementtejä eri osiot sisältävät. Lisäksi pohdin, miten historiallisia henkilöitä esitetään näyttelyssä, millaista joulua alueella esitetään viettäneen ja mitä se kertoo alueen ihmisistä. Tarkastelen sekä interiöörien asetteluja ja esineitä että näyttelytekstejä, jotka kertovat joulunäyttelyn ihmisistä: miten alueen asukkaiden elinkeinoista ja elämästä kerrotaan ja miten alueen yli satavuotinen historia esitetään heidän kauttaan. Käsittelen näitä multimodaalisen teorian valossa. Museonäyttely koostuvat eri elementeistä, jotka muodostavat merkityksiä toistensa vuorovaikutuksessa eli intersemioosissa. Aineiston analyysimenetelmänä hyödynnän sisällönanalyysiä, jonka avulla kategorisoin joulunäyttelyssä esitettyjä ihmistyyppejä ja interiöörejä.

Luostarinmäen joulussa esiintyy aineistoni perusteella paljon talonpoikaiskulttuuriin liitettyjä elementtejä erityisesti 1800-luvulle sijoittuvissa interiööreissä. Perustelu tälle löytyykin tutkimuksista kohdistuen erityisesti ensimmäisiin luostarinmäkeläisiin, joissa on huomattu heidän olleen kotoisin maalaismaisilta alueilta läheltä Turkuu. Moni varmasti toi mukanaan kotiseuduiltaan erilaisia joulunviettoon liittyviä tapoja. Erilaisten joulunviettoon liittyvien elementtien sekoittuminen, yhdistyminen ja muuntautuminen on varmasti näkynyt luostarinmäkeläisten joulussa. Lisäksi alueen asukkaiden joulun viettämisestä on säilynyt joitakin muistitietoja, joita esimerkiksi Irja Sahlberg hyödynsi ensimmäisiä joulunäyttelyitä rakentaessa. 1800-luvun jouluperinteiden lisäksi näyttelyssä esitellään myös uudempia perinteitä, jotka ovat syntyneet museoinnin lähivuosina tai sen jälkeen. Näyttely toimii hyvänä esimerkkinä siitä, miten kulttuuri muuttuu lyhyessäkin ajassa. Lisäksi joulunäyttely toimii todisteena historiallisesta jatkumosta museon omista perinteistä. Joulunäyttelyllä on museossa pitkä perinne. Vuoden 2024 joulunäyttelyssä yhdistyykin niin elementtejä museon ensimmäisistä joulunäyttelyistä, kuin museoon lisätyistä uusista ja ajankohtaisista aiheista. Näitä näyttelytekstien ohella on myös uusien aistikokemusten mahdollistaminen. Luostarinmäen joulunäyttely onkin siis monella tavalla luonteeltaan hyvin kerroksellinen.

Varhaisemmissa, 1800-luvulle sijoittuvissa joulukohteissa, joulutavoissa esiintyy erilaisia pakanallisia uskomuksia. Joulunviettoon liittyi paljon tapoja esimerkiksi ennustamiseen tai onnen turvaamiseen, sillä “joululla uskottiin olevan taianomainen vaikutus myös seuraavan

vuoden toimii” (Harva 1935, 30). Esimerkiksi tulevan satovuoden onnen turvaamiseksi ja ennustamiseksi käytettiin viljan symbolia, olkea. Lattialle on levitelty olkia ja niiden päällä on makoiltu paljaalla iholla viljan kasvun edistämiseksi. Olkia on heitelty vuorotellen tuvan lakeen ennustaen seuraavan vuoden parhaimman viljatyypin suurimpaan satoon. Oljilla on ollut myös rooli koristeena esimerkiksi himmelin muodossa. Olkien lisäksi joulussa on esiintynyt muita symboleita, kuten suojelua tuovia tuomaanristejä tai joulukyyhkyjä. Jouluna juhlallisuuden tuntua korostettiin muuntamalla arkinen koti satunäyttämöksi (Virtanen 1991, 128), sekä polttamalla arvokkaita lampaantalikynttilöitä. Tärkeintä kuitenkin joulussa oli satokauden päätöksen tuomat antimet sekä lepo ja voimien kerääminen tulevaa vuotta varten.

Uudemmissa joulukohteissa esitetään monia vielä nykyäänkin yleisesti jouluun liitettyjä tapoja, kuten joulupukki ja –kuusi. Nuoremmat jouluperinteet kertovat perinteiden välittymisestä, muuntumisesta ja sekoittumisesta. Esimerkiksi suomalainen joulupukki on sekoitus Saksalaista Weihnachtsmann-hahmoa sekä joulun kulkueessa esiintyvää pukkia. Joulukuusen tarina taas kertoo tyypillisestä leviämistavasta säätyläistaloista kansan keskuuteen.

Analyysissä jaoin joulunäyttelyssä esitetyt henkilöt neljään kategoriaan, jotka määräytyivät esimerkiksi heidän sukupuolensa, ikänsä tai elinaikansa perusteella. Käsityöläisiä näyttelyssä oli kaksi: leipurikisälli Johan Helin ja muurarimestari Erik Wennerqvist. Käsityöläisten elämää määrittä 1800-luvulla erityisesti ammattikuntalaitos, joissa toimijoina olivat esimerkiksi mestarit, kisällit ja oppipojat. Ammattikunnat muodostivat suljettuja organisaatioita, joihin pyrkijöille laadittiin tietyt ehdot (Kyöstiö 1955, 36). Luostarinmäellä eniten asui oppipoikia ja kisällejä, vaikkakin joulunäyttelyssä mukana oli myös yksi mestari. Leipurinkisälli Johan Helinin tuokiokuva kertoo leipurin ammatista ja leivontatoiminnasta 1800-luvulla. Muurarimestari Erik Wennerqvistin tuokiokuvaus kertoo taas ammatin ja varallisuuden periytymisestä isältä pojalle (Tuisku 2023, 81–82).

Luostarinmäen naisia joulunäyttelyssä edustivat kupariseppämestarin leski Johanna Sjöberg ja merimiehen vaimo Maria Österman. Heidän tuokiokuvansa kertoivat naisten asemasta yhteiskunnassa, heidän työmahdollisuuksistaan sekä velvollisuuksistaan. Vaikka ammattikuntalaitos rajoitti lailliset ammatinharjoittajat miehiin, tekivät naisten kuitenkin myös töitä. Esimerkiksi vuonna 1805 naimattomista naisista jopa 95 % työskenteli vuosipalkollisena, tehtaassa tai muutoin työelämässä. Yhteistä naisten tekemälle työlle oli, että se tapahtui virallisesti säädellyn, valvotun ja tilastoidun työelämän ulkopuolella ja olikin siksi lähteissä näkymätöntä. (Vainio-Korhonen 1998, 36–40.) Esimerkiksi merimiesten vaimot, kuten Maria Österman,

saattoivat tehdä sivuelinkeinonaan pyykkäämistä, ompelua, silittämistä tai leipomista (Kupila 2018, 78–79). Johanna Sjöberg joutui vastata yksin perheen toimeentulosta sekä viiden lapsen kasvattamisesta yksin leskeydyttyään. Leskillä oli oikeus harjoittaa miehensä ammattia ja porvariselinkeinoja (Vainio-Korhonen 1998, 36), mutta Sjöbergin tulolähteistä ei tuokiokuvassa ollut mainintaa.

Lasten elämästä kertovat joulukohteet, jotka sijoittuvat Johan Marjaliniin ja Agata Careliniin. Tutkimuksissa Luostarinmäen perheiden kuvataan olevan keskimäärin pienikokoisia, vaikkakin lasten määrä perheissä vaihteli yhdestä kahteentoista. Eniten Luostarinmäellä oli kuitenkin 1800-luvulla kahden lapsen perheitä, joita myös Marjalinin ja Carelinin perheet olivat. Lapsikuolleisuus oli suurta esimerkiksi tartuntatautien vuoksi. (Syväniemi ja Viljamaa 2022, 64–79.) Lasten arkea näyttelytekstien mukaan rytmittävät työnteko, leikki, sekä koulunkäynti. Lasten kasvatuksella tähdättiin tekemään lapsesta työllensä itse elättävä yhteiskunnanjäsen, ja siksi lapset otettiin mukaan kotitöihin heti kun se vain oli fyysisesti mahdollista. Työtaitojen opettelua pidettiin tärkeänä kasvatus- ja sosiaalistamiskeinona. Kotitaloustyöt jakautuivat omaksuttujen sukupuoliroolien mukaan. (Ranta 2012, 31–32; Korkiakangas 1996, 76–78, 108.) Aikaa leikkimiselle kuitenkin oli. Erityisesti ulkoleikit olivat suosittuja, missä lapset saivat leikkiä vapaasti ilman aikuisen valvontaa. Leikkikaluja oli pienen määrä, ja ne leikittiin loppuun asti. (Korkiakangas 1996, 196–308.)

Vielä 1800-luvulla koulunkäynti ei kuulunut vähävaraisen lapsen oikeuksiin. Turkuun perustettiin vuonna 1820 kuitenkin Bell-Lancaster-koulu, joka tarjosi koulutusta myös vähävaraisen lasten perheelle. Koulussa opetettiin esimerkiksi lukemista, kirjoittamista ja laskemista, minkä takia se olikin suosittu erityisesti käsityöläisen oppipojaksi haluavalle. Poikien lisäksi koulussa opetettiin poikkeuksellisesti myös tyttöjä. Koulussa kävi sen toiminnan aikana yhteensä 66 luostarinmäkeläistä lasta. (Viljamaa ym. 2022, 112–116.) Lapsia olivat näyttelytekstin mukaan esimerkiksi tuokiokuvauksessa esiintyvä Johan Gustaf Marjalin, hänen pikkuveljensä Frans Fredric sekä heidän naapurinsa Carl Woivalin.

Joulunäyttelyssä ilmenee selkeä kahtiajako vanhempien ja uudempien asukkaiden välillä. 1800–1900-lukujen vaihteessa yhteiskunta muuttuu. Säätö-yhteiskunta hajoaa ja sen tilalle tulee kansalaisyhteiskunta. (Valtonen 2016.) Myös Luostarinmäen alue oli muutoksessa: alueesta tuli vanhanaikainen, asukaskannassa tapahtui muutos ja lopulta alue museoitiin. Luostarinmäen uudempia asukkaita joulukohteissa edustavat Ida Peltonen, Arvo Avenius ja Kanervon veljekset. Ida Peltosen tuokiokuvaus kertoo elinkeinovapaudesta, käsityöläisammattien

vapauttamisesta ja naisesta yrittäjänä. Vuoden 1897 elinkeinovapaus teki naisten tekemästä työstä näkyvämpää, vaikkakin pitkään naiset hakeutuivat perinteisille naisia työllistäneille aloille. Naisyrittäjien työ oli vaatimatonta ja sillä ansaittiin sen verran, mitä perheen toimeentulon turvaamiseksi tarvittiin. 1900-luvun alkupuolella naisyrittäjät saattoivat ylläpitää Ida Peltosen tavoin kauppaliikkeitä, missä myytiin useimmiten ruokatavaroita, väkijuomia sekä tekstiilituotteita. (Vainio-Korhonen 2010, 111–119.)

Arvo Aveniuksen tuokiokuvaus kertoo kansan viihdytystavoista, sekä taiteilijuudesta. Sirkus- ja marionettitaiteilijana työskennellyt Avenius tunnettiin esimerkiksi suomalainen nukketeatterin uranuurtajana. Lisäksi hän teki töitä kiertävissä tivoleissa, sirkuksilla ja markkinoilla, joissa 1800-luvun loppupuolella esiintyvät sirkusseurueet olivat jo tavanomaisia. Sirkusesitykset olivat suosittu viihdyke erityisesti kaupungin työläisille. (Nevala, 4–6.) Kanervon veljeksien tuokiokuvaus taas kertoo asumisesta Luostarinmäellä museon rinnalla. Esimerkiksi alueen viemärointi vaikutti veljien päivittäiseen elämään, kun taas museon tapahtumat, kuten tapaninlaulajaiset, rikastutti sitä.

Joulunäyttelyssä esitettyjen ihmisten määrä on tasapainoinen, sillä he edustavat eri yhteiskuntaluokkia, ammatteja, sukupuolia ja ikäkerrostumia. Erilaisten henkilöhistorioiden ja heidän jouluunsa liittyvien tuokiokuvien ja tunnelmien myötä näyttely kattaa monenlaisia historiallisia ilmiöitä ja ajanjaksoja. Joulunäyttely onkin siis ikään kuin tiivistetty versio perusnäyttelystä, jossa pyritään uuden tutkimuksen valossa esittämään alueen asukkaiden arkielämää ja erilaisia elämäntarinoita.

Näyttely yhdistelee monenlaista kansatieteen ja historian tutkimusta. Se on laajentunut käsittämään käsityöläisyyden ja alueen historian lisäksi paljon eri yhteiskunnallisia aiheita. Henkilösidosten kautta alueen sekä kaupungin historiasta tulee ymmärrettävämpää sekä sillä tavoin myös saavutettavampaa. Oikeiden historiallisten henkilöiden elämäntarinoiden tutkiminen ja jakaminen tuo ilmi erilaisia yhteiskunnallisia ilmiöitä. Henkilötarinat toimivat esimerkkeinä, joihin voidaan samaistua. Onkin tärkeää esittää ihmiskirjon rikkautta erityisesti ymmärryksen lisäämiseksi. Esimerkiksi Nika Potinkara (2015) väitöskirjassaan toteaa museonäyttelyiden pelkistävän kulttuuria. Tavat esittää rakentavat käsityksiä etnisestä ryhmästä ja ovat sidoksissa julkiseen puheeseen. Monimuotoinen ja etnisyyden rajoja rikkovat museonäyttelyt voisi vahvistaa yhteisön omanarvontunnetta ja kollektiivista identiteettiä. (Potinkara 2015, 216–219.) Lisäksi Luostarinmäen joulunäyttelyssä esiintyy paljon erilaisia aineettomia ja aineellisia

elementtejä, kuten esineitä, näyttelytekstejä, ääniä ja tuoksua, jotka toimivat vuorovaikutuksessa eli intersemioosissa toistensa kanssa, luovat tunnelmaa ja välittävät elämystä (Ravelli 2006).

Lisätutkimusta museon joulunäyttelystä voisi tehdä esimerkiksi kokonaan sen materiaalisella tasolla (vrt. esim. Relas 2013). Interiööreihin on sijoitettu mielenkiintoisia jouluun liittyviä esineitä, jotka ovat käsin valmistettuja. Usein tekijänä on ollut museossa työskennellyt käsityöläinen. Kiinnostavaa olisi tutkia esimerkiksi niiden valmistusmenetelmiä ja -materiaaleja, sekä itse valmistajia. Esimerkiksi tuomaanristien, lastukuusien tai joulukyyhkyn dokumentointi ja tallentaminen olisi merkityksellistä. Toinen mahdollinen lisätutkimuksen kohde olisi tehdä analyysiä koko perusnäyttelyssä esitetyistä asukkaista. Tämän tapaista on tehty esimerkiksi Turun museokeskuksen julkaisussa *Luostarinmäki: Pala vanhaa Turkua* (2023), joka julkaistiin pian uuden perusnäyttelyn avauduttua. Teos avaa hyvin alueen kirjavaa asukaskantaa, mutta esittelee myös alueen ja museon historiaa. Uutta perusnäyttelyä olisi lisäksi antoisaa tutkia moniaistisuuden ja esineisiin liittyvän affektiivisuuden kautta. Esimerkiksi esineisiin liittyvää affektiivista analyysiä on tutkittu viime aikoina paljon etnologiassa, ja sen avulla museoesineitä voitaisiin tutkia ihmisen kokemukseen vuorovaikuttavina toimijoina. Lisäksi museossa esitetyt esineet voivat aiheuttaa sanallisia ja sanattomia emotionaalisia ja kehollisia reaktioita, joiden tutkiminen olisi mielenkiintoista. (Kajander ja Koskinen-Koivisto 2021, 351, 360.)

Lähteet

Kenttätyöaineisto

Näyttelytekstit 9

Valokuvat 69

Videot 10

Kenttätyöaineisto on tekijän hallussa.

Äänilähteet

Kujalla. “Historia on kuva menneisyydestä, ei menneisyys itse.” 2022. Turun museokeskus. 43:03 min, podcast. Julkaistu 30.5.2022. <https://soundcloud.com/turun-museokeskus/2-historia-on-kuva?in=turun-museokeskus/sets/kujalla>.

Kirjallisuus

- Adami, Elisabetta. 2016. Multimodality. Teoksessa *The Oxford Handbook of Language and Society*, toimittaneet Ofelia Garcia ja Nelson Flores ja Massimiliano Spotti. 451–472. London: Oxford University Press.
- Aukia, Markku. 2009. *Lapset olkoon ihmisiksi. Suomen talonpoikaiskotien hiljainen kasvatus*. Kansatieteen väitöskirja. <https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/52564/diss2010aukia.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Blum, Dilys E. 1993. Ahead of Fashion: Hats of the 20th Century. *Philadelphia Museum of Art Bulletin* 377/378(89). <https://www.jstor.org/stable/3795480>.
- Frigren, Pirita. 2016a. *Kotisatamassa. Merimiesten vaimot, naisten toimijuus ja perheiden toimeentuloehdot 1800-luvun suomalaisessa rannikkokaupungissa*. Suomen historian väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. https://jyx.jyu.fi/jyx/Record/jyx_123456789_48292.
- Frigren, Pirita. 2016b. Merimiesten perheiden työ ja toimeentulo 1800-luvun rannikkokaupungissa. *Nautica Fennica*, 46–63. <https://journal.fi/nauticafennica/article/download/160568/104251>.
- Frigren, Pirita. 2017. Tirkistelyä vai ymmärryksen lisäämistä? Historiantutkija arkaluontoisista asioista kirjoittamssa. Teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*, toimittaneet Satu Lidman ja Anu Koskivirta ja Jari Eilola. 51–70. Helsinki: Gaudeamus.
- Hakamies, Inkeri. 2021. *Practicing Museums: Museum People, Museum Work and Change in Practice*. Etnologian väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/items/f02b1004-6d81-4946-a773-f6cde5e44bd9>
- Hartola, Marja. 2000. Kasknauriit, sualsilakka ja kyrsä arken – sallatti, setsuuri ja lantloora pirois. Varsinaissuomalaista ruokataloutta 1000 vuoden ajalta. Teoksessa *Pöytä on*

- katettu. *Varsinaissuomalaista ruokakulttuuria kautta aikojen*, toimittanut Juhani Kosket. 7–30. Turku: Turun maakuntamuseo.
- Harva, Uno. 1935. Varsinais-Suomen henkistä kansankulttuuria. Teoksessa *Varsinais-Suomen historia III*, toimittaneet Einar W. Juva ja Uno Harva ja A. M. Tallgren ja J. G. Granö ja Gabr. Nikander ja Kaarlo Jäntere ja Svante Dahlström ja K. I. Karttunen ja Arvo Viljanti. 1–215. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Heikkilä, Tuomas ja Liisa Suvikumpu. 2011. *Suomen Turku julistaa joulurauhan*. Helsinki: Kirjapaja.
- Henttula, Jenni. 2022. Luostarinmäki avautuu uudistuneena. *Kulttuurihistorian seura* (blogi). 17.6.2022. Viitattu 26.4.2026. <https://kulttuurihistoria.net/2022/06/17/luostarinmaki-avautuu-uudistuneena/>.
- Hieta, Hannaleena. 2010. *Mukautuva museo. Kolmen eurooppalaisen kansanelämämuseon muutostarina 1970-luvulta 2000-luvun alkuun*. Kansatieteen väitöskirja. Turku: Turun yliopisto. <https://www.utupub.fi/handle/10024/63201>
- Hofinger, Andrea ja Eija Ventola. 2004. Multimodality in operation. Language and picture in a museum. Teoksessa *Perspectives on Multimodality*, toimittaneet Eija Ventola ja Casily Charles ja Martin Kaltenbacher. 193–209. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Jaakkola, Kaisu. 1977. *Muuttuva joulu. Kansatieteellinen tutkimus*. Suomen muinaismuistoyhdistys. Kouvola: Kouvolan kirjapaino.
- Kajander, Anna ja Eerika Koskinen-Koivisto. 2021. Aistikokemukset ja affektiivisuus arjen materiaalisen kulttuurin tutkimuksessa. Teoksessa *Paradigma. Näkökulmia tieteen periaatteisiin ja käsityksiin*, toimittaneet Niina Hämäläinen ja Petja Kauppi. 350–365. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kallioniemi, Jouni. 2004. *Entisajan arkea ja juhlaa. Turkulaisperinnettä ja perinteistä Turku*. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Kalpa, Harri ja Pentti Koivikko. 1989. *Muuttuva kaupunki. Turku eilen ja tänään III*. Turku: Oy Turun Sanomat.
- Kiuru, Elina. 2000. Systeemiajattelua. Teoksessa *Arjen säikeet. Aikakuvia arkielämään, sivilisaatioon ja kansankulttuuriin*, toimittanut Bo Lönnqvist. 275–285. Helsinki: Gummerus.
- Kohonen, Iina ja Arja Kuula-Luumi ja Sanna-Kaisa Spoo. 2019. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisu 3. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.
- Koivisto, Kaisa, Hannele Nyman & Marjo-Riitta Saloniemi. 2009. *Joulupuu on rakennettu. Suomalaisen joulukuusen tarina*. Helsinki: Tammi.
- Korkiakangas, Pirjo. 1996. *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Etnologian väitöskirja. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä. https://jyx.jyu.fi/jyx/Record/jyx_123456789_94290
- Koskihaara, Niina ja Maija Mäki ja Kirsi Sonck. 2014. Uutuksia ja jatkuvuutta. Kansatiede tänään. Teoksessa *Osumia. Kansatieteellisiä avauksia muutoksesta, sen hallinnasta ja sopeutumisesta*, toimittaneet Niina Koskihaara ja Maija Mäki ja Kirsi Sonck. 10–14. Turku: Suomen yliopistopaino Oy.

- Koskilahti, Elisa. 2023. Sarkaa, pumpulia ja historiallisia pukuja. Teoksessa *Luostarinmäki. Pala vanhaa Turku*, toimittanut Sanna Kupila. 123–132. Turku: Turun museokeskus.
- Koskinen-Koivisto, Eerika ja Anna Kajander. 2024. Omaelämäkerrallinen materiaalisuus ja kodin merkitykselliset esineet. *Elore* 31:2.
- Kostet, Juhani ja Martti Puhakka. 2001. *Oi jospa ihmisellä ois joulu ainainen...* Turun maakuntamuseo. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Kress, Gunther ja Theo van Leeuwen. 2001. *Multimodal Discourse. The modes and media of contemporary communication*. London: Arnold.
- Kress, Gunther. 2010. *Multimodality. A social semiotic approach to contemporary communication*. Oxfordshire: Routledge.
- Kukkola, Ritva. 2015. *Suomalainen jouluperinne 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Tarkastelua esikristillisten juhlaperinteiden, suomalaisen kansanuskon ja kristillistymisen pohjalta*. Teologian maisterintutkimus. Helsinki: Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/items/a9a46adf-1aac-4649-b437-4b2ff927fc95>.
- Kuparinen, Veijo. 1992. *Suomen Kukkakauppiasliitto r.y. 60 vuotta 1932–1992*. Loimaa: Loimaan Kirjapaino Oy. <https://www.suomenkukkakauppiasliitto.fi/content/uploads/2017/11/60v-historiikki.pdf>.
- Kupila, Sanna. 2018. *Luostarinmäki*. Turku: Turun museokeskus.
- Kuronen, Venla. 2025. Museotoimintaa Luostarinmäellä jo 85 vuotta!. Luostarinmäki (blogi). 24.6.2025. Viitattu 26.4.2026. <https://luostarinmaki.fi/blogi/museotoimintaa-luostarinmaella-jo-85-vuotta/>.
- Kylli, Ritva. 2021. *Suomen ruokahistoria. Suolalihasta sushiin*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kyöstiö, Oiva K. 1955. *Suomen ammattikasvatuksen kehitys käsityön ja teollisuuden aloilla I. Ammattikasvatuksen esivaihe vuoteen 1842*. Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun julkaisuja XI. Kasvatusopin väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/88115/1/Ky%C3%B6sti%C3%B6_O_K_1955_screen.pdf.
- Laaksonen, Hannu. 1990. Luostarinmäen kysymys. Teoksessa “Suutarista se kaikki alkoi”. Luostarinmäen Käsityöläismuseo 50 vuotta, toimittaneet Tom Bergroth ja Salme Kotivuori. 40–58. Turku: Turun maakuntamuseo
- Lehmusto, Hanna ja Jirka Louhio. 2022. Eva Stina Ellmen ja krouvitoiminta elinkeinona. Teoksessa *Turun köyhät kasvot. Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvulla*, toimittaneet Johanna Kallio ja Kirsi Vainio-Korhonen. 80–81. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.
- Lehtinen, Ildikó. 2016. Pyhä esine museossa. Museoesineiden eettisestä tulkinnasta. Teoksessa *Etnologinen tulkinta ja analyysi. Kohti avoimempaa tutkimusprosessia*, toimittaneet Jukka Jouhki ja Tytti Steel. 235–269. Helsinki: Ethnos.
- Lehtonen, Juhani U. E. 2005. Kansatieteen tutkimushistoria. Teoksessa *Polkuja etnologian menetelmiin*, toimittaneet Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson ja Helena Ruotsala. 11–24. Helsinki: Gummerus.
- Levent, Nina ja Alvaro Pascual-Leone. 2017. *The Multisensory Museum: Cross-Disciplinary Perspectives on Touch, Sound, Smell, Memory and Space*. New York: Bloomsbury Publishing USA.

- Mikkola, Kati. 2019. Uskonnolliset, yhteiskunnalliset ja moraaliset uhkakuvat. Säädynmukaisen pukeutumisen murtuminen 1800- ja 1900-luvun taitteen Suomessa. Teoksessa *Säädyllyistä ja säädytöntä. Pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle*, toimittaneet Anna Niiranen ja Arja Turunen. 147–178. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Moser, Stephanie. 2010. The Devil is in the Detail. Museums Displays and the Creation of Knowledge. *Museum Anthropology* 33(1): 22–32.
- Nevala, Heikki. 2015. *Huvielämän kiertolaisia. Kotimainen sirkus ja tivolitointa 1900-1950*. Kerava: Keravan museo ja Sirkuksen tiedotuskeskus.
- Nikula, Oscar. 1972. *Turun kaupungin historia 1809–1856*. Turku: Oy Lounaisrannikko.
- Oikari, Mikko. 2022. Modistit: hattuja, asusteita ja ammattisalaisuuksia 12.3.–15.5.2022. Viitattu 22.3.2026. <https://www.craftmuseum.fi/nayttelyt-ja-tapahtumat/vaihtuvat-nayttelyt/aulagalleria/modistit-hattuja-asusteita-ja>.
- Pietikäinen, Petteri. 2020. *Kipeät sielut. Hulluuden historia Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Potinkara, Nika. 2015. *Etnisyyden rakentuminen kahden saamelaismuseon perusnäyttelyssä*. Etnologian väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. https://jyx.jyu.fi/jyx/Record/jyx_123456789_47819.
- Rajala, Panu. 1993. *Korkea päivä ja ehto. F.E. Sillanpää vuosina 1931–1964*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 595. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ranta, Sirkka-Liisa. 2012. *Naisten työt. Pitkiä päiviä, arkisia askareita*. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Rastas, Anna. 2016. Toimijuus edellä. Näyttely analyysinä yhteisöistä ja kulttuurisista muutoksista. Teoksessa *Etnologinen tulkinta ja analyysi. Kohti avoimempaa tutkimusprosessia*, toimittaneet Jukka Jouhki ja Tytti Steel. 125–164. Helsinki: Ethnos.
- Ravelli, Louise. 2006. *Museum Texts. Communication Frameworks*. London: Routledge. E-kirja.
- Relas, Jukka. 2013. *Valta, tyyli ja tila. Keisarien ja presidenttien residenssi Helsingissä 1837-1940*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 121. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys. <https://edition.fi/smy/catalog/book/925>.
- Ringbom, Sixten. 1979. Auran sokeritehtaan ensimmäinen rakennusvaihe 1854–1859. Teoksessa *Turun kulttuurihistoriaa*, toimittaneet Vilho Niitemaa, Oscar Nikula ja Tapio Sormunen. 164–181. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.
- Ruippo, Laura. 2007. *Kahvimainonta aikansa arvojen heijastajana. SOK:n ja Meiran kahvimainonta Yhteishyvä-lehdessä 1937–2007*. Historian pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/78506>.
- Räisänen, Matti. 1985. *Perinteisiä käsityöammatteja*. Helsinki: Helsingin käsityö- ja teollisuusyhdistys.
- Saarikangas, Kirsi. 1993. *Model Houses for Model Families. Gender, Ideology and the Modern Dwelling. The Type-Planned Houses of the 1940s in Finland*. Studia Historica 45. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura. <https://www.doria.fi/handle/10024/170175>.
- Saarenpää, Taina ja Kirsi Vainio-Korhonen. 2022. Juoppoutta ja näpistyksiä. Luostarinmäen asukkaiden kokemuksia osattomuudesta. Teoksessa *Turun köyhät kasvot. Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvulla*, toimittaneet Johanna Kallio ja Kirsi Vainio-Korhonen. 126–141. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.

- Sappinen, Eero. 2000. *Arkielämän murros 1960- ja 1970-luvuilla. Tutkimus suomalaisen työväestön elämäntavoista ja niiden paikallisista raumalaisista piirteistä*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Sarantola-Weiss, Minna. 2003. *Sohvaryhmän läpimurto. Kulutuskulttuurin tulo suomalaisiin olohuoneisiin 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 912. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sjöberg-Pietarinen, Solveig. 1990. "Neitihän tekee pian koko kaupungista museon". Teoksessa "*Suutarista se kaikki alkoi*". *Luostarinmäen käsityöläismuseo 50 vuotta*, toimittaneet Tom Bergroth ja Salme Kotivuori. 9–39. Turku: Turun maakuntamuseo.
- Sjöberg-Pietarinen, Solveig. 2000. Koti-interiööri museona. Teoksessa *Näkökulmia museoihin ja museologiaan*, toimittanut Janne Vilkuna. 56–63. Ethnos-toimite 10. Helsinki: Ethnos ry.
- Sjöberg-Pietarinen, Solveig. 2004. *Museer ger mening: friluftsmuseerna Klosterbacken och Amuri som representationer*. Etnologiska avhandling. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Suojama, Wilma. 2023. *Suomalainen joulu ja sen muutos Suomen Kuvalehdessä 1930–1990*. Suomen historian kandidaatintutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. https://jyx.jyu.fi/jyx/Record/jyx_123456789_96907.
- Syväniemi, Maria ja Noora Viljamaa. 2022. Luostarinmäen lapsiperheet 1800-luvun alkupuolella. Teoksessa *Turun köyhät kasvot. Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvulla*, toimittaneet Johanna Kallio ja Kirsi Vainio-Korhonen. 112–124. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.
- Sääskilähti, Nina. 2000. Ajasta ja kulttuurista. Teoksessa *Arjen säikeet. Aikakuvia arkielämään, sivilisaatioon ja kansankulttuuriin*, toimittanut Bo Lönnqvist. 13–29. Helsinki: Gummerus.
- Talve, Ilmar. 1973. *Suomen kansanomaisesta ruokataloudesta*. Turun yliopiston kansatieteen laitoksen toimituksia 2. Turku: Turun yliopisto.
- Talve, Ilmar. 1979. *Suomen kansankulttuuri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 514. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tuisku, Maiju. 2023. Alansa osaajia ja erilaisia elämänkulkuja. Teoksessa *Luostarinmäki. Pala vanhaa Turkua*, toimittanut Sanna Kupila. 81–90. Turku: Turun museokeskus.
- Tuomi, Jouni ja Anneli Sarajärvi. 2018. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi (2002)*. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi. E-kirja.
- Uljas, Risto ja Päivi Uljas. 2019. *Leiväntekijät. Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosaston tarina 1888–2018*. Keuruu: Keuruun Laatuspaino Oy. <https://helda.helsinki.fi/items/e207f031-76b2-4870-b2b2-f29210d19e19>.
- Uusitalo, Sinikka. 1979. Oppipojaksi tai ammattikouluun. Turun ammatilliset koulut merikoulusta kieli-instituuttiin. Teoksessa *Turun kulttuurihistoriaa*, toimittaneet Vilho Niitemaa, Oscar Nikula ja Tapio Sormunen. 238–253. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. 1998. *Käsin tehty: Miehelle ammatti naiselle ansioiden lähde. Käsityötuotannon rakenteet ja strategiat esiteollisessa Turussa Ruotsin ajan lopulla*. Historiallisia tutkimuksia 200. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

- Vainio-Korhonen, Kirsi. 2001. Nainen. Vanhemman suomalaisen kaupunkihistorian tutkimaton sukupuoli. Teoksessa *Tanssiva mies, pakinoiva nainen. Sukupuolten historiaa*, toimittanut Anu Lahtinen. 184–199. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. 2010. Turun tytöt ja naiset 1600–1917. Teoksessa *Naisten kaupunki. Turkulaisten naisten historiaa*, toimittaneet Lahtinen, Anu ja Sini Ojala ja Kirsi Vainio-Korhonen. 69–128. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. 2021. Kadonneet ja unohdetut. Ruotsin ajalla eläneiden naisten kirjeet ja päiväkirjat julkisissa arkistoissa. Teoksessa *Arkistot ja kulttuuriperintö*, toimittaneet Outi Hupaniittu ja Ulla-Maija Peltonen. 146–165. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Valtonen, Aleks. 2016. Suomen yhteiskunta muuttuu. HiMa-hanke. Viitattu 23.3.2026. <http://www.hi3.fi/3-kansalaiset-aktivoituvat-saaty-yhteiskunta-hajoo/suomen-yhteiskunta-muuttuu/>
- Viitaharju, Johanna. 1990. Kaupungin takapiha. Teoksessa “*Suutarista se kaikki alkoi*”. Luostarinmäen Käsiyöläismuseo 50 vuotta, toimittaneet Tom Bergroth ja Salme Kotivuori. 92–138. Turku: Turun maakuntamuseo.
- Viljamaa, Noora, Kirsi Vainio-Korhonen, Ida Mäkinen ja Aura Peltoniemi. 2022. Luostarinmäen koululaiset ja sosiaalisen osallisuuden mahdollisuus. Teoksessa *Turun köyhät kasvot. Huono-osaiset perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvulla*, toimittaneet Johanna Kallio ja Kirsi Vainio-Korhonen. 112–124. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.
- Vilkuna, Janne. 2000. Menneisyyden tulevaisuus. Teoksessa *Näkökulmia museoihin ja museologiaan*, toimittanut Janne Vilkuna. 8–12. Ethnos-toimite 10. Helsinki: Ethnos ry.
- Vilkuna, Kustaa. 1946. *Työ ja ilonpito. Kansanomaisia työnjuhlia ja kestityksiä*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Vilkuna, Kustaa. 1950. *Vuotuinen ajantieto. Vanhoista merkkipäivistä sekä kansanomaisesta talous- ja sääkalenterista enteineen*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Virtanen, Leea. 1991. *Suomalainen kansanperinne*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 471. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vuolio, Kaisu. 1981. *Suomalainen joulu*. Helsinki: WSOY.
- Vuorio, Leena. 2023. Pala palolta säästynyttä Turkua. Teoksessa *Luostarinmäki. Pala vanhaa Turkua*, toimittanut Sanna Kupila. 7–20. Turku: Turun museokeskus.
- Väisänen, Liisa. 2024. *Symbolien joulu*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.